

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ” - ШТИП

ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ

Социјална педагогија

ЉУБИЦА НАСКОВА

**НЕКОИ ОПШТЕСТВЕНО-МОРАЛНИ СТАВОВИ НА ДЕЦАТА И МЛАДИТЕ СО
НАРУШУВАЊА ВО ОДНЕСУВАЊЕТО ВО ОСНОВНИТЕ УЧИЛИШТА**

МАГИСТЕРСКИ ТРУД

ШТИП, 2012

Комисија за оценка и одбрана

Ментор: доц.д-р Борче Костов

Член: проф.д-р Кирил Цацков

Член: проф.д-р Емилија Петрова-Ѓорѓева

НАУЧНО ПОЛЕ: ОПШТЕСТВЕНИ НАУКИ

НАУЧНА ОБЛАСТ: СОЦИЈАЛНА ПЕДАГОГИЈА

НЕКОИ ОПШТЕСТВЕНО-МОРАЛНИ СТАВОВИ НА ДЕЦАТА И МЛАДИТЕ СО НАРУШУВАЊА ВО ОДНЕСУВАЊЕТО ВО ОСНОВНИТЕ УЧИЛИШТА

Краток извадок

Кога ќе кажеме дека имаме одреден став кон нешто, всушност, значи дека можеме да го кажеме на скратен начин нашето чувство или мислење во однос на нештото, без оглед дали тоа е позитивно или негативно. Врз формирањето на нашите ставови големо влијание имаат воспитанието, образованието, семејството, училиштето, наставниците, врсниците, надворешната средина, медиумите, интернетот. Ставовите се променливи, тие можат многу брзо и лесно да се формираат, но можат многу брзо и лесно и да се менуваат. На пример, децата и младите прифаќаат однесувања од своите родители, од повозрасните, од наставниците кои се позитивни, но исто така прифаќаат ставови и однесувања и од своите врсници, кои можат да бидат и негативни. Во денешно време, со оглед на големата развиеност на технологијата, медиумите, интернетот, децата се наоѓаат во голем број ситуации каде што можат многу лесно да прифатат и стекнат негативни ставови. Средината во која детето живее, условите во кои се наоѓа, се важен фактор во формирањето и менувањето на ставовите. Функцијата на ставот е адаптивна, поединецот се приспособува, учи и презема активности и мислења од она што го опкружува.

Клучни зборови: *родители, ученици, ставови, однесување.*

SOME SOCIAL AND MORAL ATTITUDES OF CHILDREN AND ADOLESCENTS WITH BEHAVIOR DISORDER IN PRIMARY SCHOOLS

Abstract

When we say we have certain attitude over something, in fact we have ability in short terms to express our feelings or opinion, regardless of whether that attitude is positive or negative. Big influence over how we make our opinion or attitude has our education, school, teachers, peers, the environment, media and internet. Attitudes are changeable as they can easily and swiftly be established but can change in the same manner as well. For instance, children and adolescents accept the behavior pattern of their parents, from the adults and grown-ups which can be positive, but can accept attitudes from their peers which can be negative and in nowadays, considering the technology development, media, internet children are put themselves in numerous situations in to accept or obtain negative attitudes. The environment in which the child lives and conditions in which this process is going on is an important factor in establishing and changing attitudes. Attitude's function is adaptable, the individual adapts him/herself, learns and takes activities and makes opinion with regard to what he/she is surrounded of.

Key words: *parents, pupils, attitude, behavior.*

СОДРЖИНА

ПРВ ДЕЛ

Вовед.....	9
1. Теоретски пристап кон проблемот на истражување.....	11
2. Поим и дефинирање на проблемот.....	11
2.1. Дефинирање на поимот однесување.....	12
2.2. Дефинирање на поимот морал.....	16
2.2.1. Морални вредности.....	18
2.2.2. Дали кај нас постои криза во моралот и на кој начин се манифестира кај младите луѓе?.....	19
2.2.3. Колку медиумите влијаат врз моралот на младите?.....	20
2.2.4. Формирање на морални ставови и уверувања.....	20
2.3. Дефинирање на поимот став.....	22
2.3.1 Односот помеѓу ставовите и однесувањата на човекот.....	24
2.3.2 Групната припадност како фактор за формирање на социјални ставови.....	25
2.4 Дефинирање на поимот нарушено однесување.....	26
2.4.1Семејството како фактор на ризик.....	33
3. Влијание на воспитанието и образованието врз формирање на ставови на децата и на младите.....	34
3.1 Поим за воспитание.....	34
3.2 Поим за образование.....	35
3.3 Односот помеѓу воспитанието и образованието.....	36
3.4 Воспитувачот и воспитаникот – главни субјекти во воспитниот процес.....	36
3.5 Кој ја воспитува нашата младина денес?.....	37
4. Религијата и ставовите на децата и на младите.....	39
4.1 Влијание на исламот и Куранот врз формирање на ставови кај децата и младите.....	41
4.2 Влијанието на христијанството и Библијата.....	42
4.2.1 Десетте Божји заповеди.....	43
5. Семејството како фактор за формирање на ставови на децата и на младите.....	45
5.1Што претставува семејството?.....	45

5.2 Семејство на деца со нарушено однесување.....	47
5.3 Односот родител–дете.....	47
5.4 Семејни фактори (модел) кои негативно влијаат врз однесувањето на децата.....	51
6. Улогата на наставниците во формирање на ставови кај децата и кај младите.....	52
7. Влијанието на средината и врсниците во формирање на ставови кај децата и кај младите.....	56
7.1 Влијанието на средината во формирање на ставови кај децата и кај младите.....	56
7.2 Влијанието на врсниците во формирање на ставови кај децата и кај младите.....	57
8. Релевантни истражувања на проблемот.....	59

ВТОР ДЕЛ

Методологија на истражување

1. Предмет на истражување.....	63
2. Цел и карактер на истражување.....	63
3. Задачи на истражување.....	64
4. Хипотези на истражување.....	64
5. Варијабли на истражување.....	66
6. Методи, техники и инструменти на истражување.....	66
7. Популација и примерок.....	66
8. Статистичка обработка на податоците.....	67
9. Организација и тек на истражувањето.....	68

ТРЕТ ДЕЛ

1. Обработка и анализа на податоците од истражувањето.....	70
1.1 Резултати од анкетниот лист што беше наменет за стручните служби.....	70
1.2 Резултати од анкетниот лист што беше наменет за родители чии деца покажале нарушено однесување и родители чии деца не покажале нарушено однесување.....	90
1.3 Резултати од анкетниот лист што беше наменет за деца кои	

показале нарушено однесување и деца кои не покажале нарушено однесување.....	118
1.4. Интерпретација на резултатите од анкетниот лист наменет за родителите.....	146
1.4.1 Ставовите спрема воспитанието на родителите чии деца покажале нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите родители.....	146
1.4.2 Ставовите спрема образованието на родителите чии деца покажале нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите родители.....	147
1.4.3 Ставовите спрема семејството на родителите чии деца покажале нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите родители.....	148
1.4.4 Ставовите спрема наставниците на родителите чии деца покажале нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите родители.....	150
1.4.5 Ставовите спрема средината во којашто живеат родителите чии деца покажале нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите родители.....	151
1.4.6 Ставовите спрема врсниците на родителите чии деца покажале нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите родители.....	152
1.4.7 Ставовите спрема религијата на родителите чии деца покажале нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите родители.....	153
1.5. Интерпретација на резултатите од анкетниот лист наменет за учениците.....	154
1.5.1 Ставовите спрема воспитанието на децата со нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите деца.....	154
1.5.2 Ставовите кон образованието на децата со нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите деца.....	155
1.5.3 Ставовите кон семејството на децата со нарушување во	

однесувањето се разликуваат од ставовите на останатите деца....	156
1.5.4 Ставовите кон наставниците на децата со нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите деца.....	157
1.5.5 Ставовите кон средината во којашто живеат децата со нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите деца.....	159
1.5.6 Ставовите на децата со нарушено однесување кон врсниците се разликуваат од ставовите на останатите деца.....	159
1.5.7 Ставовите спрема религијата на децата со нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите деца.....	160
 ЧЕТВРТ ДЕЛ	
1. Заклучок.....	162
2. Прилози.....	165
3. Користена литература.....	176

ВОВЕД

Ставовите имаат огромна улога во секојдневниот живот на човекот. Тие имаат улога во однесувањето на човекот, му овозможуваат да формира свој кодекс и стандард на однесување, со цел да може полесно да се снајде и да успее во многубројните ситуации во коишто секојдневно се наоѓа.

Какви ставови ќе формира една личност за нешто, пред сè зависи од тоа колку тоа ќе придонесе за задоволување на желбите на таа личност и остварување на нејзините цели и потреби. Сите појави коишто имаат позитивно влијание кај нас, коишто придонесуваат за остварување на нашите потреби, на нашите цели, позитивно ги оценуваме и формираме позитивен став кон нив. И обратно, сите оние појави кои ни создаваат тешкотија и не спречуваат во остварувањето на нашите цели и потреби, негативно ги оценуваме и формираме негативен став кон нив. Ставовите ни помагаат да ги задоволиме нашите потреби, нашите цели, желби, мотиви и интереси, ни помагаат да бидеме прифатени од страна на средината во којашто живееме, од луѓето кои не опкружуваат и со кои постојано сме во контакт.

Бројот на деца и млади со нарушено однесување во нашата држава е во постојан пораст и можеме да кажеме дека станува сериозен општествен проблем.

Во овој магистерски труд ги испитуваме ставовите на децата и младите спрема воспитанието, образованието, семејството, наставниците, врсниците, средината на живеење и религијата. Детето првите ставови ги формира во семејството, а подоцна ги проширува и со другите луѓе. Формира ставови во училиштето, преку образованието, воспитанието, преку наставниците, преку своите врсници и средината во којашто живее. Но бидејќи ставовите се променливи, многу лесно може да дојде до нивна позитивна или негативна промена.

ПРВ ДЕЛ

ТЕОРЕТСКО СОГЛЕДУВАЊЕ НА ПРОБЛЕМОТ

1. Теоретски пристап кон проблемот на проучување

Нарушеното однесување на децата претставува еден од позначајните и покомплексни проблеми во денешницата. Разгледувањето на нарушувањето во однесувањето на децата и на младите, од социјално-педагошка перспектива, се потпира на бројни биолошки, психолошки, социолошки, педагошки, правни и други разгледувања на целокупното човечко функционирање во општествените околности. За разлика од поранешните општествено-економски формации, чекорењето кон демократско општество битно го менува сфаќањето за положбата на личноста во општеството, како и односот на поединецот кон општеството и на општеството кон поединецот, што секако влијае на формирањето на морални особини на демократската личност.

Брзиот развој на науката и техниката, новите општествени односи, промените во училиштето, промените во секојдневниот живот на човекот, како и голем број други фактори, ги доведуваат наставникот и ученикот во поинаква ситуација и поинаков меѓусебен однос. Ученикот порано бил пасивен учесник во воспитниот процес, сето она што се случувало околу него главно само го набљудувал, додека сега тој е активен учесник во своето образование и е соработник во воспитно-образовниот процес, што ја наметнува потребата од поинакви, похумани односи помеѓу наставникот и ученикот, меѓусебно, заемно почитување и разбирање, а тоа доведува и до зголемување на нивниот морал. Животот денес е многу поразличен од минатото, сведоци сме на голем број насилства, кражби, криминал, времето стана сè понесигурно, има голема нетолеранција и непочитување и сето тоа најмногу влијае на нашата младина. Младината не е заштитена од ваквите секојдневни случувања, па затоа на децата им е потребно големо внимание, како од страна на своето семејство така и од страна на училиштето.

2. Поим и дефинирање на проблемот

Клучни поими кои ќе се користат во овој труд се: моралот, ставовите, односно општествено-моралните ставови, однесувањето и нарушеното однесување на децата и младите, па затоа ќе се задржиме на дефинирање на истите.

Проблемот на ова истражување е утврдување на општествено-моралните ставови кои се јавуваат кај децата и кај младите со нарушено однесување. Ставови што ќе ги испитуваме во ова истражување се: ставовите на децата во однос на образованието и воспитанието, ставовите на децата спрема религијата, спрема наставниците, спрема семејството, спрема своите врсници и ставовите на децата спрема средината во која што живеат.

2.1 . Дефинирање на поимот однесување

Од моментот на раѓање луѓето се социјални суштества. Без социјални интеракции никој човек не е способен да преживее. Дури и кога стануваме независни во животот, многу малку луѓе се одлучуваат да живеат во изолација. Однесувањето, всушност, претставува процес на комуникација, активност која еден поединец ја насочува кон друг поединец и бара одговор од тој поединец.

Однесувањето се манифестира низ различни форми, како што се: одење, јадење, читање, играње, борење, смеење итн. Однесувањето на личноста се карактеризира со: морал, свесна намера, размислување и коректно однесување, го зема предвид рационалното размислување и изразувањето на другите, вклучува очекувања за дејствијата на другите и манифестира намера да се повика на туѓи искуства. Учениците во сопственото однесување, во комуникацијата еден спрема друг, треба да бидат свесни еден за друг, да водат сметка за постоењето на другиот.

Ученикот како субјект во воспитно-образовниот процес треба да има јасна слика за својата положба и улога во училиштето и општеството, да ги знае своите права и одговорности и да се приспособува на новите барања. Секој ученик треба да биде ценет како личност, без оглед на неговите способности, таленти, пол, раса, култура, националност, вероисповед и социјална положба. На учениците треба да им се овозможи да постигнат успех во рамките на наставните план и програма во воспитно-образовниот процес, кој ги промовира моралниот, менталниот и физичкиот развој во училиштето и во општеството, да стекнат знаења кои ќе им бидат корисни во нивниот понатамошен живот и работа.

Зборот однесување многу често се користи кога сакаме да посочиме како некој се однесува кон средината. Поимот однесување подразбира однесување кон некој и контактирање со некого.

Однесувањето во поширока смисла на зборот може да се одреди како општ назив за сите посложени облици на сите мускулни и жлездени реакции во организмот на човекот на одредени ситуации, а во потесна смисла на зборот се однесува на оние реакции на организмот кои можат да се набљудуваат и објективно разгледуваат. Помеѓу бројните дефиниции за поимот однесување, С. Узелац (S.Uzelac) упатува на користење на терминот АКТ и ги истакнува оние дефиниции кои го опишуваат како психолошка единица на непрекинато дејствување помеѓу живиот организам и неговата околина, единици на психолошки активности, конкретен случај што еден организам или една личност прави збир на однесувања со одлука единствена што го одредува видот на влијанието на надворешниот свет. Во психолошка смисла, однесувањето е еден од начините со кои се изразува човековата личност која е разбрана во целокупна целина, интеграција на особините на поединецот во релативно стабилна и едноставна организација која ја детерминира неговата активност во променливи околин и се обликува и менува под дејство на таа активност.(Uzelac i Bouillet, 2007)

W. Glasser (2000) однесувањето го дефинира како начин на кој некој владее со себеси. Авторот за оваа дефиниција наведува четири основни и неделиви компоненти на однесување што го чинат начинот на кој некој владее со себеси. Тие компоненти се: активност (шетање, зборување, јадење и др.), втората компонента е мислење, третата компонента е чувство (емоции) и четвртата компонента е физиологија. Сите овие компоненти дејствуваат истовремено и затоа однесувањето се проширува на два збора, односно на целокупно однесување. W.Glasser истакнува дека многумина се свесни само за една компонента во своето однесување, па затоа за таа компонента размислуваат како посебно однесување, а не се свесни дека таа компонента е дел од целокупното однесување. Сите четири компоненти се меѓусебно поврзани, па затоа промената во една компонента предизвикува промена во целокупното однесување.(Uzelac i Bouillet, 2007)

Секое наше однесување е наш најдобар избор во тој момент кога одбираме како ќе задоволиме една потреба или повеќе основни потреби:

- Потреба да преживееме, која е карактеристична за сите живи суштества;
- Потреба од љубов и припаѓање, која се однесува на постигнување и задржување на верувањето дека тие што ги сакаме доволно се грижат за нас, ќе ни дадат љубов и ќе примаат од нас љубов, грижа и пријателство кое го сакаме;
- Потреба за моќ, која се однесува на постигнување и задржување на верувањето дека во некој момент од некое лице сме признати како некој кој има нешто да направи или да каже за што тој верува, а ние се согласуваме дека тоа е важно.

Потреба за слобода што се однесува на постигнување и задржување на вербата дека можеме да работиме и размислуваме без да бидеме ограничени од другите.(ibid)

Следејќи го наведеното, најкратко речено, луѓето го бираат однесувањето и со тоа однесување настојуваат да ги задоволат своите потреби. Може да избере и однесување кое има знаци на нарушено однесување.

Добро е да се напомене дека прашањето за разграничување на овие два поима, односно нарушено и ненарушено однесување е многу покомплексно отколку што се мисли на прв поглед. Во тој процес се соочуваме со проблем во дефинирањето или поставувањето на границата помеѓу нарушено и ненарушено однесување. Како пример на статистичко гледање, ненарушеното однесување е еднакво на просекот или она однесување кое не отстапува од просекот, а од социјално согледување е нормално она што одговара на некои социјални стандарди.(Enciklopediski resnik pedagogije,1963)

Личноста како поединец може да се однесува како што сака, значи може да практикува позитивно или пак негативно однесување. Сите членови коишто сочинуваат една заедница не се однесуваат согласно со правилата и прописите на однесување што се карактеристични за таа заедница, односно не го прифаќаат моралот кој е својствен за таа заедница.

Бидејќи општото проценување на однесувањето, па така и нарушувањето во однесувањето, го вклучува набљудувањето на личноста во општествени односи, во тој сложен процес мораме да ги земеме предвид бројните биолошки, психолошки и социолошки фактори, меѓу кои како посебно важни ги сметаме следните:

- Норма на однесување како норма на општествена реакција и однос на поединецот кон општествените барања (воспитувањето и општественото оценување на поединецот е различно во различни услови, а зависи и од возраста на детето).
- На однесувањето влијаат сите компоненти на личноста (интелект, чувства, желба, мотиви, ставови), а нарушувањето на одделни компоненти на личноста (во една компонента, во неколку или во сите компоненти) може да направи најразлични слики и облици на однесување, посебно во детството кога субјективните вредности се лабилни.
- Моменталната состојба на развој и зрелост на поединецот зависи од биолошките фактори и факторите во средината, исто така и од фактори кои се менуваат зависно од времето и ситуацијата (пр. моменталната состојба на телесното здравје, премор, наклонетост и др.).

Воспитувањето е мотивирано од општествените односи и потреби на времето (поединецот го набљудуваме во тие општествени односи). (Uzelac i Bouillet, 2007)

Накратко, однесувањето на некоја личност подразбира дефинирање на општествените очекувања од однесувањето, а тоа зависи од средината во којашто живее личноста, од возраста на личноста која ја проценуваме, нејзините биолошко-психолошки особини и моменталната состојба на личноста. Според тоа, нарушувањето во однесувањето можеме да го одредиме и како недостаток на психосоцијална зрелост на некоја личност. Со терминот психосоцијална зрелост го означуваме степенот до кој една личност стекнува социјален и социјализиран облик на однесување, што е вообичаено и што се очекува од неа, имајќи ги предвид староста и социјалната положба. (ibid)

2.2. Дефинирање на поимот морал

Зборот *морал* потекнува од латинските зборови *mos, moris*-обичај, правило, закон;*mores*-владеење, начин на однесување на луѓето и сфаќање на тоа однесување; односно *moralis*-морален.

Во секојдневниот живот, преку нашите разговори, постапки и активности, ние всушност ги искажуваме моралните судови на сопствената личност. Моралот е активно човеково обликување и оценување на себеси и на другите луѓе како добри и лоши. Доброто и лошото се општи имиња за поединечни карактерни особини на секој човек, како што се: правичност - неправичност, искреност- неискреност, одговорност-неодговорност, милосрдност-немилосрдност, љубов-омраза итн. (Петрова-Ѓорѓева, 2007)

Луѓето отсекогаш живееле во заедница и за да можат да опстанат во неа треба да ги почитуваат нормите и правилата на однесување што постојат во таа заедница. За да може една постапка да се оцени како добра или лоша, потребно е да имаме мерило или критериум според кој ќе се мери. Тие критериуми или стандарди се моралните норми или правила со кои се уредуваат односите помеѓу луѓето во заедницата и мора да се почитуваат. Нормите или правилата на однесување го насочуваат животот на индивидуата за да не дојде во конфликт со останатите, односно во заедницата каде што живее. Секое општество има изградено свои морални норми на однесување. Моралот е активно човеково обликување и оценување на себеси и другите луѓе како добри и лоши.(Radasin, 1970)

Поведението на човекот, неговото секојдневно однесување, неговите постапки говорат многу за моралот на таа личност. Преку секојдневните постапки и однесување на децата, на младите и, воопшто, на секој човек може да се види нивната морална воспитаност. Ставовите се градат врз основа на она што го прави човекот, а не врз основа на она што го кажува, затоа што во многу случаи човекот не го прави она што го кажува или она што тврди дека е негов став или пак негов начин на размислување. Животот покажува дека во многу случаи постои расчекор помеѓу она што луѓето го зборуваат и она што го прават. Тие ги тврдат нештата за кои знаат дека се општоприфатени, но не дејствуваат според нив. Оттаму доказ дека моралните сознанија станале и

морални уверувања на еден човек претставува само негово поведение. На овој начин можеме да зборуваме за изградена морална култура кај еден човек.(Петрова-Ѓорѓева, 2010)

Нашата младина најнапред треба да научи што е тоа морал и зошто служи. Треба да знаат дека моралот е основа за нашето секојдневно однесување, за секоја наша постапка, дека е многу важен и неопходен за наш опстанок во општествената заедница. Треба да научат во сите свои постапки да го применуваат правилно и на тој начин ќе научат да го вреднуваат своето однесување, а и да го оценат туѓото однесување. Значи треба да се создаде навика за морално однесување, да се формираат позитивни ставови и секојдневно тие да се применуваат.

Кај младите треба да се развие способност и одговорност да се однесуваат во согласност со усвоените морални осознавања и уверувања.(Vukasovic, 1977)

Овде ќе наведеме неколку дефиниции за поимот *морал*, според разни автори:

Г.Гурвич ја дава следнава дефиниција за моралот односно за моралните појави: „Моралните појави се колективни и индивидуални ставови, сфатени како видови на општествената стварност, доколку се зададени со борбата против сите препреки кои се спротивставуваат на човековиот напор како манифестација за која е признато дека е достојна на незаинтересираното одобрување”.(Петрова-Ѓорѓева, 2010) Всушност, Гурович го сфаќа моралот како систем на однесување.

В.Максимовиќ ја дава следнава дефиниција за моралот: „Моралот е свесна, самостојна, слободна, самопроценувана и самоуправувана активност на волјата, која се изразува или се реализира со надворешните работи(дејства) и преку нив врши влијание на другата волја и ги поттикнува и нив на активност.(ibid)

Содржински овој поим најчесто се дефинира како систем на норми што одредуваат што е добро, а што лошо и така го регулираат човековото однесување односно човечките односи. Под „морал” се подразбира збир на

правила или норми на однесување на луѓето кои ги регулираат нивните меѓусебни односи, како и односите спрема општеството, спрема одредена класа, држава спрема одредено семејство итн. и кои се поддржувани од личното убедување, од традицијата, од воспитувањето, силата на јавното мислење на целото општество или на одредена класа. Во светлоста на тие норми или правила едни постапки се сметаат согласни со нив, како морални, а други како неморални, едни како добри, други како лоши!“ (Шишкин)

Леви Брил ја дава следната дефиниција за моралот: „Под *морал* се подразбира збирот на сфаќања, судови, чувства, обичаи кои се однесуваат на правата и должностите на луѓето, признати и општопризнати во една цивилизација“. (Петрова-Ѓорѓева, 2010)

Моралот треба да се земе во што е можно потесно значење кое истовремено е и најраспространето, а да се постигне тоа, како карактеристика на моралот, се зема или доброто или лошото, или грижата на совеста.

2.2.1. Морални вредности

Моралните вредности се најголеми од сите човекови вредности. Човековата добрина, чистина, скромност и вистина се многу повредни од генијалноста, брилијантноста, големите животни сили, поголеми се од природната и уметничката убавина, поголеми се од стабилноста и моќта на една држава. Позитивните морални вредности се жариште на светот, а негативните морални вредности се најголемото зло, полошо од болка или смрт. Ова го имаат кажано и најголемите умови, како што се: Платон, Аристотел и Сократ, кои постојано повторувале дека е подобро да ја трпиш неправдата отколку да ја создаваш. Моралните вредности се присутни единствено кај човекот и само човекот може да ги оствари. Само човекот како живо суштество кое е одговорно за своите дела, постапки, за своите ставови, за својата љубов или омраза, за својата тага или радост, може да биде добар или лош. Имено, над неговите културни постигнувања се издигнува важноста на човековото суштество: особеноста која зрачи морална вредност, човекот кој е скроман, чист, чесен и полн со љубов.

Сржта на секој добар морален став е да се даде важност на она што навистина е важно и што има вредност. На пример, двајца ученици се сведоци на неправдата која му е нанесена на трет ученик. Оној ученик кој во секоја ситуација се прашува дали нешто му одговара нему или не, нема многу да се загрижи, бидејќи тој смета дека нему не му се нанесува штета заедно со штетата на другиот ученик. Другиот пак ученик, спротивно на тоа, е подготвен нешто сам да претрпи, отколку останатите незаинтересирани за неправдата која му се нанесува на трет ученик и за него не е приоритетно прашањето дали тоа му одговара нему или не, туку дали е тоа нешто важно за себе. Едниот ученик се однесува морално добро, а другиот морално лошо. (Milutinovic, 2005)

Морална личност е онаа личност која се однесува морално, морално дејствува, има развиено војла и карактер, смелост, упорност, трпение, самостојност и чесност. Како фактори кои влијаат врз формирање на морал кај децата се: семејството, воспитно-образовните институции, училиштето, масовните средства за информирање, културата на институциите, слободното време и начинот на неговото користење, општествените и работните организации и др. Моралот се одредува како облик на општествена пракса, однесување на човекот кон светот, кон другите луѓе и кон себеси.

2.2.2. Дали кај нас постои криза во моралот и на кој начин се манифестира кај младите луѓе?

Кризата во моралот постои веќе подолг период кај нас. Доаѓа до губење на моралот, односно неморал во општеството, во општествените групи и воопшто неморал кај поединците, кај луѓето помеѓу себе. Прецизно кажано, ние денес ги немаме основните елементи на развиен и сигурен морал како важни општествени сили. За жал, немаме морални норми, бидејќи може да се прави сето она што во претходниот период, како и во денешното развиено, демократско, цивилизирано општество е недопустливо и подложно на јавна граѓанска осуда и одбивање, како што се: организиран криминал, отворено насилство, кражби, мито и корупција, лажење, манипулација, пукања и убиства на улица, непотизам, злоупотреба на службена положба, трговија со луѓе, недозволени средства, дроги и разни наркотици, политичка трговија, појава на лажни херои, гатачи, бајачи, купување на разни дипломи и слично (Stojakovic,

2008). Значи можеме да кажеме дека кризата во моралот кај нас е на повисоко ниво, но сепак треба да вложиме што е можно поголем труд со цел нашата младина да може да застане на цврсти нозе, да изгради висок морал и да се однесува во согласност со него.

2.2.3. Колку медиумите влијаат на моралноста на младите?

Медиумите влијаат многу на формирањето на моралните ставови кај децата и младите и тие се еден од факторите преку кои младите се запознаваат со моралните дејствувања во општеството. Медиумите се масовна појава, неизбежни, привлечни, ги окупираат младите луѓе, а посебно тоа го прават телевизиите и интернетот. Преку медиумите младите денес го запознаваат општеството, се запознаваат меѓусебе и се запознаваат себеси, стекнуваат основни принципи и правила на социјализација. Масовните медиуми создаваат еден посебен паралелен свет, дигитален, електронски, виртуелен, медиумски свет, односно медиумско друштво кое често е поразлично од она вистинското, реалното, непосредно општество што нè опкружува и во кое живеат младите. Медиумите прикажуваат, пренесуваат и произведуваат многу неморални појави, постапки и дела, моралот и етиката во медиумите најчесто се отсутни и ги нема и тоа многу влијае на психата и социјалната состојба на младите луѓе. Така, на пример, турбо фолкот е само еден отворен масовен медиум и последица на негативно влијание на младата култура, тие медиуми не се субјект за себе, тие се на некој начин продукт на распад на стариот традиционален, контролиран систем на вредности. Тие медиуми претставуваат еден вид на поткултура, ја потиснуваат креативната и вистинска култура, даваат чувство на лажна слобода, создавање и менување, тие се без критичи однос спрема општеството, се сметаат како опасни за граѓанскиот морал, но од друга страна се многу привлечни за младите луѓе. (Prosinac, 2011)

2.2.4. Формирање на моралните ставови и уверувања

Моралните ставови и уверувања му даваат една насока на поведението на човекот. Човекот го формира и го обликува своето поведение во согласност со ставовите и уверувањата што веќе ги има формирано. Сепак, ставовите не се доволни за да се однесуваме во согласност со нив, туку е потребно да

имаме желба, интерес, потреба да се однесуваме така. Во целиот овој процес – од усвојување на знаења и поими, преку усвојување на ставови и уверувања, кон дејствување, емоционалниот аспект на човековата личност игра пресудна улога – за да станат ставовите и уверувањата дел од човековото поведение, неопходно е тие кај човекот да предизвикуваат позитивни емоции. На овој начин моралните ставови и уверувања ќе станат препознатлив дел од човековото секојдневно однесување кон себеси, кон другите луѓе и кон општеството во целост. (Петрова-Ѓорѓева, 2010)

Откако се усвоил одреден систем на знаења, информации и факти, кои се однесуваат на сите аспекти на моралот, следува заземањето на определен став кон она што се презентирало. Човековите ставови и уверувања се формираат секојдневно како резултат на споредба на она што веќе се знае како принцип, правило, норма и она што се случува во секојдневните човекови односи. Човекот постојано врши евалуација на сопственото и туѓото поведение, но за да го прави тоа, тој мора да има соодветен став и уверување за погрешноста или исправноста на постапките. Изградбата на моралните ставови и уверувања се одвива со допирање до човековата емоционална страна, со примена на метод на навикнување и уверување, како и преку анализа на различни примери земени од секојдневниот живот. (ibid)

Со усвојувањето на знаења и факти, како следен чекор е нивно преминување во ставови и уверувања. За да може човекот да постапува во согласност со нив е неопходно кај него да бидат присутни црти на личноста кои се одлика на една морална личност, односно такви квалитети кои ни дозволуваат една личност да ја наречеме „морална“. Иако овие квалитети може да се разликуваат во зависност од културата во којашто живее човекот, сепак има морални квалитети кои имаат универзален карактер и кои се општоприфатени во минатото, во сегашноста, а веројатно ќе бидат и дел од иднината. Искреноста, доследноста, упорноста, почитувањето на идентитетот и интегритетот на личноста на другиот човек, љубовта кон својот народ, почитувањето и негувањето на неговите традиции и историја, почитувањето на постарите луѓе, пријателството – се само еден мал дел од нив. (ibid)

Кај една личност секогаш постои опасност во одреден момент да отстапи од вистинскиот правец, па затоа е потребно постојано да му се нуди поддршка и поттик.(ibid)

2.3. Дефинирање на поимот став

Сите имаме груба претпоставка за тоа што е став. Кога ќе кажеме дека имаме став спрема нешто, тоа претставува скратен начин да кажеме дека имаме некое чувство или мислење во поглед на тоа дали нешто ни се допаѓа или не, дали го одобруваме или не, дали ни е привлечно или одбивно, дали имаме поверение во тоа или немаме. Таквото чувство се одразува во тоа што зборуваме и што правиме, а исто така и како реагираме на тоа што другите го зборуваат и прават.

Ставовите се дел од нашата личност. Според тоа, ако некој напаѓа или пофалува нешто за кое ние имаме изградено позитивен или негативен став, тоа го сфаќаме како личен напад или пофалба. На пример, ако некој ја напаѓа нашата земја или нашите деца, ние тоа го доживуваме како напад на нашата личност. Ставовите влијаат на нашето мислење, дејствување, на памтењето, на мотивацијата, на нашите емоционални реакции. Ставовите влијаат и на учењето и на памтењето, на нашите оценувања, судови, на нашето мислење.(Rot, 1987)

Ставовите се резултат на социјализација на човекот. Ставовите се искази на луѓето со кои го покажуваат нивниот однос кон објектот и однесувањето кон тој објект. Тој однос или став може да биде позитивен или негативен. На пример, ставот кон својата работа или ставот на ученикот кон училиштето некој може да го искаже со зборовите „ја сакам својата работа, бидејќи е интересна и ми дава можност да се развивам и напредувам” или „го сакам училиштето, бидејќи таму имам можност да научам многу работи, да се дружам со многу другарчиња и да си го исполнам времето”. Од ваквиот однос кон работата со која се занимава човекот или кон училиштето во коешто одат учениците произлегува и одредена предиспозиција за однесување. Веројатно, првиот позитивен став ќе придонесе за помало отсуствување од работното место, подобра мотивација и поголема лојалност на организацијата, односно помало отсуствување од училиштето, подобра мотивација за учење, додека

другиот негативен став ќе имплицира помало залагање и мотивација, поголемо отсуствување од работното место или од училиштето и поголема веројатност од напуштање на работното место односно напуштање на училиштето.(Rot, 1987)

Од педагошка гледна точка, со изразот педагошки став се објаснува оној став кој доаѓа до израз во педагошките ситуации или се однесува на таа ситуација. Во педагошката ситуација може да се изврши поделба на низа различни аспекти меѓу кои како најважни ќе ги издвоиме следните:

- учењето, односно она што треба да се научи, спремност, однесување;
- постапките, односно она што се случува во одредена ситуација;
- личноста која се наоѓа во ситуацијата, како што се наставници, соученици, врсници, родители, браќа, сестри итн.;
- материјален аспект на средината, односно сето она што е материјално а влегува во наставната ситуација, опрема која е сместена во училиштето, на пример табла, аудиовизуелни средства и др.(Sandven, 1995)

За формирањето на ставови кај учениците можеме да земеме конкретен пример од ставовите на наставниците, односно да си поставиме прашање дали ставовите на наставниците, било да се тие позитивни или негативни спрема одредена ситуација, влијаат врз формирањето на исти такви ставови и кај учениците. Исто така, може да се случи еден или повеќе ученици да влијаат на позитивна или негативна атмосфера во училницата. Ставовите во педагошката ситуација, како кај наставниците така и кај учениците, имаа значајна улога во ефективниста во учењето и на содржината којашто се учи. Сличен е и случајот на формирање ставови дома во семејството. Тие ставови кои се карактеристични за родителите постепено се формираат и кај нивните деца. Можеме да донесеме заклучок дека врз формирањето на ставови кај децата големо влијание има средината во којашто живеат, односно сето она што ги опкружува, како што се училиштето, семејството, другарчињата, врсниците, телевизијата, интернетот и др.

Ставовите може да имаат различен интензитет. Учениците кои со причина или без причина постојано се чувствуваат запоставени, отфрлени од страна на наставникот, сметаат дека не им се обрнува доволно внимание, нема да го

имаат само наставникот како доминирачка компонента во својот став, туку нормално, кај нив ќе се развие став со изразен јак интензитет. Но, исто така, треба да се претпостави и дека ставови со јак интензитет може да се појават и кај наставникот, на пример ако некој ученик постојано и по мислењето на наставникот без причина постапува на начин кој создава тешкотија за работа во училиницата.(Sandven, 1995)

Наведуваме неколку дефиниции за поимот став.

Морган (1956) ставот го дефинира како тенденција да се реагира позитивно или негативно кон одредени лица, објекти или ситуации. (Rot, 1987)

English & English, 1958 – го дефинираат ставот како „трајно стекната predisposition да се однесува на доследен начин кон некои групи на објекти”. (Rot, 1987)

G. Olport(1935) го дефинира ставот како ментална подготвеност, формирана врз основа на искуството, која врши директивно или динамичко влијание на реагирањето на поединците на објектите и ситуациите со коишто доаѓа во контакт. (ibid)

Креч, Кречфилф, Балаки (1962) ставовите ги дефинираат како „траен систем на позитивно или негативно влијание, чувства и тенденција да се преземе акција за или против - а во однос на различни објекти”.(ibid)

2.3.1. Односот помеѓу ставовите и однесувањата на човекот

Односот помеѓу ставовите и однесувањата на луѓето заслужува повеќе внимание. На прв поглед е јасно дека со ставовите луѓето го детерминираат нивното однесување, но тоа не е секогаш така. Истражувањето во доцните 60-ти покажале дека корелацијата помеѓу ставовите и однесувањата на луѓето е многу мала ако воопшто ја има. Меѓутоа, тоа што некој има позитивен став спрема зачувување на човековата околина воопшто, не мора да значи дека ќе купува само производи чијашто амбалажа е произведена само од рециклирачки материјал. И во реалниот живот секој од нас знае дека многу луѓе едно зборуваат, а друго прават. Личноста може јавно да изнесе и застапува одредени вредности и ставови за коишто знае дека се пожелни или се очекуваат од него, а тој има сосема други уверувања. Какви ставови и уверувања ќе имаат луѓето зависи од ситуацијата во којашто се наоѓаат.

Според некои истражувања, корелацијата помеѓу ставовите и однесувањата е поголема доколку ставовите се специфични и конкретни. Позитивниот став спрема екологијата не мора да значи и еколошко позитивно однесување на луѓето, но позитивниот конкретен став за потребата, кога се фрлаат отпадоците да се разделуваат односно да има посебно место за складирање на отпадоци коишто можат да се рециклираат за разлика од оние кои не се рециклираат, во тој случај сигурно ќе доведе до такво однесување.(Grinberg, 1998)

Луѓето не се однесуваат во согласност со своите ставови од повеќе причини. Прво, можно е некои надворешни ставови да го оневозможат однесувањето во согласност со сопствените ставови и вредности. Тие ограничувања може да го спречат човекот да постапува во согласност со својот став за некои прашања. Тоа ограничување може да биде закана или репресија и социјален притисок од групата на која што ѝ припаѓа поединецот. Адолесцентот може да почне да пуши цигари и покрај тоа што лично има негативен став кон пушењето, но тоа го прави за да ја задоволи потребата да се приспособи на правилата и нормите кои владеат во неговото друштво. Друго, можно е човекот да нема способност или особини кои се потребни за да се однесува во согласност со своите ставови и вредности.

Луѓето настојуваат да ги усогласат своите ставови и постапки. Тие сакаат да изгледаат доследни, така што оние ставови за кои се залагаат навистина да постојат во нивните однесувања. Доколку дојде до неконзистентност помеѓу нивните ставови или помеѓу ставовите и однесувањето кое го имаат, луѓето ќе се чувствуваат непријатно како пред себе, така и пред другите луѓе и ќе настојуваат да се дистанцираат. (Grinberg, 1998)

2.3.2.Групната припадност како фактор за формирање на социјални ставови

Појавувањето на одредени ставови кај луѓето ќе ги сфатиме, пред сè, утврдувајќи ги карактеристичните норми на групата на којашто ѝ припаѓа поединецот и со која се идентификува. Секој поединец е член на голем број различни групи: голема група, како што е нација и класа, и мала група, како што се семејството, кругот на пријатели, работната заедница. И големите и малите

групи ги сочинуваат одредени уверувања, верувања, вредности, ставови, мислења. Овде можеме да ги истакнеме:

- влијанието на националната култура;
- влијанието на политички и црковни организации;
- влијанието на примарните групи.(Rot, 1987)

Секој поединец, припадник на голема група, како што е нацијата, ја усвојува и прифаќа културата на којашто ѝ припаѓа. Од културата зависи како ќе се однесува поединецот кон децата, кон другите луѓе. Исто така, друга важна група којашто влијае врз формирањето на ставовите е политичката и црковна организација. Секој поединец кој е член на одредена партија или црковна организација ги прифаќа тие однесувања што се карактеристични за таа група или партија и со тоа се зацврстуваат таквите ставови. Ист е случајот и со примарните групи во коишто спаѓаат: семејството, кругот на пријатели, работната организација. Обично децата ги усвојуваат и прифаќаат ставовите на своите родители. Има постојана корелација помеѓу ставовите на децата и на родителите.(ibid)

2.4.Дефинирање на поимот нарушено однесување

Наторп пишува:„Човекот непрекинато е под многустрани влијанија на другите, истовремено постојано влијае на другите. Животот на поединецот во секој поглед е обележан од заедницата. Поединецот не само што зборува и мисли со говорот кој е заедничка своина на заедницата на којашто ѝ припаѓа, туку тој заедно со говорот прифаќа и одредена заокружена слика на светот. Според тоа, целокупниот живот на човекот се одвива под влијание на неговата околина, светот кој го опкружува“. (Uzelac I Bouillet, 2007)

Децата во своето семејство се чувствуваат заштитени, сигурни и исполнети со љубов и поддршка. Ја добиваат поддршката и потребната љубов од своите ближни. Но со текот на нивното растење и подолга отсутност од домот, поради училишните и други обврски, тие сè повеќе се наоѓаат во околина која може негативно да влијае врз нивното однесување. Во своето семејство децата се заштитени и добро воспитани, па затоа од тој заштитен и

воспитен простор младите луѓе постепено треба да се воведуваат во светот на возрасните, да се запознаваат со нивните проблеми и опасности за нивен опстанок во индустриското општество. Децата и младите треба да ги воспитуваме на тој начин што ќе заземат самостоен и критички став спрема модерното општество со сите негови опасности и нарушувања и да се оспособат да изградат сопствен животен стил.

Познато е дека врз развојот на секоја личност големо влијание имаат разни надворешни фактори, меѓу кои се: семејството, училиштето, врсниците и средината во која детето живее, односно неговата заедница. Исто така, има голем број на индивидуални фактори врз основа на кои може да се предвиди нарушеното однесување, меѓу кои се: ниска интелигенција и образование, личноста, темпераментот, ниска емпатија, висока импулсивност, немање вина, слаба совест, ниска самоконтрола, недостаток на емоционална топлина, бестрашност, егоцентризам(насоченост кон себе). Однесувањето на секој човек, воопшто, е под влијание на целите на микрогрупите и макрогрупите на коишто им припаѓа. Тие цели заедно ја одредуваат културата на едно општество. Културата го детерминира начинот на мислење и чувствување на припадниците на општеството, таа управува со нивните активности и го дефинира нивниот поглед на животот. Членовите на општеството обично својата култура ја сметаат за доследна. Таа во голема мера станува дел од нив и често тие не се ни свесни за нејзиното постоење. Секоја култура содржи голем број на упатства кои управуваат со однесувањето во посебни ситуации. Во рамките на културата на општеството, однесувањата најчесто општо се проценуваат како *примерни* или *непримерни*. Но секое однесување не мора да биде усогласено со постоечките вредности, па ни со правниот систем на општеството на кое поединецот му припаѓа. Во таков случај зборуваме за нарушени, ризични, отстапувачки, девијантни однесувања кои заедно со одредени услови можат да попримат обележја на асоцијални, антисоцијални и деликвентни однесувања. Со оглед на тоа што нарушеното однесување претставува еден од најчестите проблеми во детството и младоста, посебно кај машките адолесценти, овој проблем привлекува големо внимание кај истражувачите. Секоја животна околина, од аспект на нарушувањето во однесувањето, вклучува фактори на ризик и заштита врз основа на нивното

меѓувлијание во различни настани, процеси и односи во различни периоди во текот на животот.

Ризични фактори се, всушност, сите индивидуални обележја или социјално-економските, културните, демографските и другите услови кои ја зголемуваат веројатноста за впуштање во криминално однесување во иднина.

Заштитните фактори, пак, претставуваат одредени социјално-економски и културни фактори и индивидуални карактеристики кои помагаат во заштитата на децата од веројатноста дека во иднина ќе се впуштат во криминално однесување.

Во поглед на зголемена или намалена појава на нарушено однесување, социјалниот простор се проценува со оглед на степенот на задоволство на поединецот од средината во којашто живее и којашто му овозможува задоволување на неговите биолошки, психолошки и социјални потреби.

Неопходно е да се разбере социјалниот развој, што предизвикува голем број на позитивни и негативни последици, што во современото општество често се нарекува ризик. За промени особено придонесува глобализацијата придружена со брзиот развој, модерните процеси во современото општество, брзиот развој на информатичко-комуникациските технологии, економските промени, зголемената миграција на населението, сето тоа придонесува кон ослабнување на традиционалните врски и начини на пренесување на вредностите и моделите на однесување од генерација на генерација, така што личностите се присилени на несигурно трагање по идентитет и индивидуални стратегии на општествена интеграција.

Промените кои се случуваат во современиот свет, секогаш и секаде, најмногу влијаат на младите. Основната причина е тоа што повеќемина млади се наоѓаат на крстопат помеѓу заштитениот свет од детството и компетенцискиот свет на возрасните, кој од нив очекува адекватна интеграција со преземањето на трајните општествени улоги. Меѓутоа, таа интеграција е сложен процес во кој младите често се дистанцираат од општеството кое, поради својата ранливост и специфичното животно искуство, го доживуваат како недоволно пријателско.

Дистервег во своето учење нагласува дека луѓето се способни за развикот, за почитување на другите, за грижа за другите и за дејствување насочено кон доброто на заедницата. (Uzelac I Bouillet, 2007)

Нарушувањата настануваат поради меѓусебните односи со други групи, врсници и останати лица кои имаат улога во растот и развојот на децата.

Зошто некој поединец или колектив не се вклопува или не може да се вклопи во постојниот социјален ред? Зошто некои млади луѓе манифестираат нарушено однесување, додека другите се однесуваат според очекувањата во заедницата со оглед на нивната возраст? Ова се прашања на коишто со децении многу автори не можат да најдат одговор.

Со терминот нарушувања во однесувањето се настојува да се опфати мошне широка палета на однесувања со различни манифестации, обележја, интензитет, траење, сложеност, опасност или штетност, кои бараат стручна помош во воспитанието. Терминот нагласува дека се работи за нарушување на една димензија или неколку димензии на однесувањето, при што одредени димензии остануваат „ненарушени“, што упатува на можноста за трансформација на однесувањето со примена на социјално-педагошки методи и техники на работа. (ibid)

Марбургер: „На младиот човек да му се обезбеди развој и воспитен простор кој одговара на неговиот степен на зрелост и нема да го загрозува светот на возрасните“.

Не постои и не може да се наведе јасна дефиниција која го одредува поимот нарушено однесување кај учениците. Тоа е појава која постојано се трансформира, поради што различни автори ја опишуваат на различни начини. Подолу наведуваме неколку дефиниции за нарушување во однесувањето според различни автори и најчесто сите тие автори истакнуваат само некој сегмент на таа појава.

Kosicek ги дефинира нарушувањата во однесувањето како појави во однесувањето на младата личност со кои го искажува својот негативен став спрема воспитувачите во семејството и надвор од него, односно:

- спрема браќата, сестрите и пријателите во училиштето, во играта и сл.;
- спрема работата, учењето и други корисни активности и
- спрема позитивните општествени норми и корисните правила за животот во заедницата.(ibid)

D.W.Winnicott го опишува детето како дете кое знае да употреби какви било средства или сите средства што ги дала природата да се одбрани од тешкотите и од неподносливи судири, а отстапување гледа во ограничените способности на детето да ги употребува тие средства. (ibid)

Според С. Узалац (**S.Uzelac**), нарушени однесувања се оние однесувања кои се разликуваат од вообичаените однесувања на поголем број млади луѓе во одредена средина, однесување кое е штетно и опасно, како за поединецот кој така се однесува така и за околината, па затоа таквото однесување бара стручна и поширока општествена помош поради успешна социјална интеграција на тие личности. (ibid)

Нарушувањето во однесувањето на децата и младите го сочинуваат сите оние однесувања кои дете или млад човек на некој начин ги истакнува, а можат да бидат опасни за поединци и за средината во којашто тоа дете или тој ученик се наоѓа. Значи, нарушеното однесување на еден ученик во голема мера може да влијае на однесувањето на друг ученик или на повеќе ученици. Таквите деца односно ученици кои покажуваат нарушено однесување на некој начин отстапуваат од нормите на вообичаеното однесување на таа возраст, на ситуацијата во која се наоѓаат, средината во која се наоѓаат и полот.

Одредени нарушувања не се проценуваат на ист начин во различни средини или за различен пол, старост и др. Потребно е кога ќе се забележи нарушено однесување кај децата и младите веднаш да се интервенира, бидејќи ако не се интервенира веднаш на тие нарушувања, истите пак се јавуваат и во нови облици.

Узелац поаѓа од становиштето дека нарушувањето во однесувањето е индивидуална појава, бидејќи негов носител е поединецот. Тој смета дека

човекот по природа е добар, а неговото лошо однесување само е последица на лошата средина.(ibid)

Кај учениците треба да се развие способност да не се преоѓа во крајности и да умеат да ги совладаат својата импулсивност и испадите. Кај децата од оваа возраст, поточно возраста на испитаниците во овој магистерски труд, а тоа се деца од тринаесет и четиринаесетгодишна возраст, многу често доаѓа до конфликти или нарушени односи помеѓу нив. Конфликтите помеѓу децата и младите или нивното нарушено однесување се јавува поради разликите и противречностите во ставовите, желбите и очекувањата на некои од нив. Често пати како причина за конфликти помеѓу децата и младите е нарушеното достоинство на некои од нив.

Значаен број на истражувања биле посветени на нарушеното и агресивно однесување на младите. Според Патерсен (1982), агресивните деца ги имитираат агресивните родители, а агресивните родители на агресивното однесување на децата одговараат со внимание и одобрување. Патерсон сугерира дека агесијата помеѓу адолесцентите е резултат на слабо родителско надгледување, неконзистентно однесување кон децата, како и силно физичко казнување. (Паттерсон,1982) (Детство, попреченост и насилство, Брошура, 2004). Несоодветното и нарушено однесување на децата и младите во училиштата се манифестира низ разни форми на однесување, како што се: повлеченост, агресивност, антисоцијално однесување. Овие ученици коишто покажуваат такво нарушено однесување се несигурни, повредливи, имаат потреба од внимание и наклонетост, сакаат секогаш тие да се во центарот на вниманието и немаат развиено конструктивни начини за задоволување на своите потреби.(Пандиолоска, 2008)

Има многу фактори коишто можат во поголема или помала мера да влијаат на однесувањето на учениците во училиштето и врз основа на тие фактори учениците покажуваат некаков вид на свое поединечно однесување, а дали тоа однесување ќе биде нарушено или ненарушено зависи и од нив. Можеме да ја споменеме големината на училиштето, односно бројот на учениците кои ги опфаќа училиштето. Тоа во голема мера одредува дали учениците ќе се идентификуваат со училиштето и одделението, дали помеѓу

нив ќе се развие другарски, пријателски однос и дали ќе можат да учествуваат во слободните активности кои можат да бидат извонредна превенција за појавата на проблеми или нарушувања во однесувањето.

Учениците градат слика за себе врз основа на тоа како се гледаат себеси во однос на другите и како мислат дека другите ги гледаат. Понекогаш тие имаат погрешни идеи за тоа како да го постигнат тоа што го сакаат и се однесуваат неадекватно. (Пандиолоска, 2008) Таквото неадекватно однесување, според Рудолф Драјкурс (Rudolf Dreikurs), е резултат на т.н. „четири погрешни цели на однесување“, бидејќи се засноваат на погрешни уверувања за тоа како да се реализираат потребите за припадност и важност.

Тие се:

- предизвикување внимание по секоја цена;
- манифестирање на моќ, преку обидот да се излезе како победник од некоја ситуација;
- одмазда преку нанесување на болка;
- замислена несоодветност. Во овој случај ученикот се откажува. (Пандиолоска, 2008)

Секој ученик и воопшто секој човек сака да се чувствува убаво, има потреба од љубовта и внимание од другите луѓе, од сите оние кои го опкружуваат и со кои го поминува поголемиот дел од своето време, сака да биде почитуван и ценет и сака да знае дека неговата присутност секаде е пожелна. Тоа во суштина е и основната цел на секое однесување, човек да го пронајде чувството на важност и припадност. Претежно секој ученик сака да привлече внимание во одделението и да се истакне меѓу останатите ученици, па сакајќи тоа да го направи на идеален начин, често пати се служи со агресивноста и со некои други несоодветни начини на однесување и на тој начин усвојуваат погрешни цели на однесување. Тие се уверени дека ако предизвикат внимание ќе си помогнат себеси да го остварат чувството на припадност и важност, одмаздата ќе им овозможи задоволство поради болката која ја искусиле, бидејќи немале чувство на припадност и важност. Откажувањето е единствен избор, бидејќи навистина веруваат дека се несоодветни.

Деца и млади со нарушено однесување се всушност оние кои не покажуваат морално и емотивно однесување, деца кои не се вклопуваат во однесувањето на нивните врсници, односно однесувања кои одговараат на нивната возраст, деца коишто не ги прифаќаат стандардите во општеството во коешто живеат, деца кои не се приспособуваат на потребите на животот, на работата, во училиштето и дома во своите домови.

2.4.1. Семејството како фактор на ризик

Секое дете сака и бара задоволување на неговите потреби. Доколку детето дома секојдневно е опкружено со многу љубов и внимание, живее во слога и хармонија, тоа ќе се научи да добива внимание на тој начин што ќе биде природно отворено и љубезно, како дома во своето семејство така и надвор од него, односно во училиштето, во другарувањето со своите врсници, со наставниците, ваквите деца имаат почит и кон врсниците и кон повозрасните од нив. Меѓутоа, доколку живее во семејство каде што е запоставено, каде што нема доволно почит, љубов, хармонија, внимание и слога, тоа ќе научи вниманието кое му е потребно да го привлече со агресивно однесување, попречување на другите, не уважувајќи ги туѓите потреби и желби, бидејќи и неговите не се уважени и ваквите деца немаат почит ниту кон своите врсници, ниту кон родителите, наставниците и другите повозрасни лица кои го опкружуваат. Без разлика дали децата се приспособени или не, сепак тие настојуваат да ги задоволат своите потреби. Ученикот кој покажува непожелно и неприфатливо однесување се смета дека претходно со таквото однесување задоволувал некои свои потреби, па затоа го повторува. Но треба да му се помогне на таков ученик, да му се покаже вистинскиот пат на задоволување на своите потреби, да му се укаже на тој ученик и да му се помогне во барање на адекватен и социјално прифатлив начин за да ги задоволи своите потреби.

Еден од најсилните фактори е блиската релација со барем еден член од семејството или еден возрасен кој ќе го поддржува и упатува детето на вистинскиот пат. Исто така, безусловната љубов е најважниот фактор кој придонесува правилно и вистинско спроведување на децата да тргнат по вистинскиот пат да се чувствуваат сигурни, среќни и да се снајдат во секаква ситуација во којашто ќе навлезат во текот на нивниот живот.

3. Влијание на воспитанието и образованието врз формирање на ставови на децата и на младите

3.1. Поим за воспитание

Воспитанието е процес кој започнува со раѓање на човекот и трае до крајот на неговиот живот. Преку воспитанието се пренесуваат искуствата од генерација на генерација. Воспитанието влијае на развојот не само на младата личност, на децата, туку и на возрасните. Со оглед на тоа дека децата и младите многу бргу растат и се развиваат, сепак воспитанието на личноста не завршува со завршувањето на младоста, туку трае цел живот („Човек учи додека е жив“). Сепак, воспитанието различно влијае врз децата и младите, а различно врз возрасните. Воспитанието врз развојот на личноста може да биде позитивно (добро и корисно) и негативно (лошо и некорисно) воспитание. Кај негативното воспитување подоцна има превоспитување, односно елиминирање на последиците од негативното воспитание. Во развојот на личноста независно од својата возраст спаѓа и самовоспитанието, односно човекот сам влијае на сопствениот развој.

Воспитанието го сочинуваат целта, содржините, методите, принципите и преку нивната целокупност и заедништво се остварува воспитниот процес. Воспитанието ги обезбедува луѓето со знаења, умеења, вештини, способности, потоа преку воспитанието се развиваат позитивни црти на личноста, се формираат позитивни ставови кај луѓето, се создава правилен поглед кон светот, се развиваат физичките и интелектуалните способности, преку воспитниот процес исто така се изградува и обликува човековата личност, нејзиниот карактер, емотивниот и волевиот живот. Значи, преку воспитниот процес можеме да влијаеме врз формирањето на ставови кај децата и кај младите, што претставува и дел од овој магистерски труд.

Под воспитание се подразбира секое намерно влијание врз развојот на личноста, но и она со кое се овозможува личноста да стекнува знаење, она со кое се помага личноста да усвојува умеења, она со кое се канализира процесот на изградување на навики, она што придонесува за развивање на нејзините

психофизички способности, она кое се однесува на нејзиниот поглед на свет.(Петрова-Ѓорѓева, 2010)

Воспитанието може да се реализира секаде и во секакви услови, па со оглед на тоа може да биде:

- Семејно воспитание (воспитание кое се остварува во рамките на семејството и претставува прв воспитен фактор на детето и влијае врз формирањето на позитивни или негативни ставови кај децата);
- Предучилишно воспитание (воспитание кое се остварува во предучилишните установи, односно во градинките и влијае врз формирање на ставови кај децата);
- Училишно воспитание (воспитание кое се остварува во училиштата и влијае врз формирање на ставови кај децата и кај младите);
- Вонучилишно воспитание (овде спаѓаат вонучилишни активности, како што се младински и детски организации, спортски и уметнички друштва и сл.);
- Интернатско воспитание (воспитание кое се остварува во интернатите);

Специјално воспитание (воспитание кое се однесува на деца и млади со пречки во развојот-слепи, глуви, со ментално нарушување, воспитно запустени. (Петрова-Ѓорѓева, 2010)

Секое поединечно воспитание игра огромна улога во формирањето на ставови кај децата и кај младите.

3.2. Поим за образование

Воспитанието или воспитниот процес можеме да го дефинираме во негова поширока и потесна смисла на зборот. Така, во поширока смисла на зборот, воспитниот процес се однесува на воспитание и образование во наставниот процес. Поимот воспитание во поширока смисла на зборот го опфаќа поимот „образование“. Образованието можеме да го дефинираме како процес или систем на стекнување на знаења, умеења и навики, систем на усвојување на некои основни поими и формирање поглед на светот. За да се образува една личност значи да се стекне таа личност со знаења, умеења и

навики. Образованието може да биде и самостојно стекнување на знаења, умеења и навики и таквото образование се нарекува самообразование.

3.3. Односот помеѓу воспитанието и образованието

Воспитанието и образованието заедно влијаат на развојот на личноста и врз формирањето на ставови кај една личност. Така, на пример, образованието влијае врз формирањето на поглед кон светот, потоа стекнување на систем на знаења, некои основни поими, а додека пак воспитанието повеќе се однесува на развојот на моралот кај една личност, мотивацијата, потоа развојот на трудот и естетиката на една личност и др. Допирната точка која ги допира овие два процеса е наставниот процес. (Петрова-Ѓорѓева, 2007).

Влијанието на воспитанието и образованието врз формирањето на ставови кај децата и младите главно се врши преку секојдневниот наставен процес. Наставата е таа преку која се реализираат овие два процеса, воспитанието и образованието. Преку наставата се реализираат и задачи кои имаат воспитен карактер и задачи кои имаат образовен карактер. Ако сакаме нашето однесување да го усогласиме со она однесување кое е карактеристично во нашата околина, во нашата заедница, најнапред треба да знаеме какво однесување е тоа, да го усвоиме, да формираме позитивен став кон него и потоа да го прифатиме како дел од нашето целокупно однесување. Значи, воспитанието не може да биде реализирано без образованието и обратно, образованието нема да биде успешно без воспитанието. Воспитанието и образованието се неразделни и меѓусебно поврзани процеси кои влијаат врз човекот во текот на целиот негов живот. Воспитниот процес во потесна смисла на зборот се однесува на развојот на емоциите, волјата и карактерот на една личност. (ibid)

3.4. Воспитувачот и воспитаникот – главни субјекти во воспитниот процес

Во минатото воспитувачот се наоѓал во центарот на вниманието. Сè потекнувало од него и тој бил главниот субјект во воспитниот процес. Воспитувачот дава правила на однесување, почитување на редот, тој ги избира методите, средствата, содржината. На овој начин воспитувачот е доминантен и

постојано активен, а додека пак воспитаникот е пасивен и неговата личност не излегува на површината. Целта била само воспитаникот да стекне знаења, а другите квалитети на личноста биле запоставени. Ова траело подолг временски период. Но со текот на времето сè повеќе внимание било посветувано на воспитниот процес и на воспитувачот и воспитаникот како негови главни субјекти. Работите значително почнале да се менуваат и повеќе внимание почнало да се посветува на оној кому му е наменет воспитниот процес, односно на воспитаникот. Позициите и односите помеѓу двата главни субјекта во воспитниот процес коренито почнале да се менуваат. Почнале промени во целокупниот воспитен процес, почнувајќи од атмосферата во којашто се врши овој процес, климата во која се работи, изборот на методи и средства на работа и евалуација на истите. Воспитувачите сами почнале да се надградуваат, да стекнуваат што е можно повеќе знаење за сето тоа да можат поуспешно да им го презентираат на воспитаниците. Најголемата преобразба на својата улога ја има воспитувачот. Овде тој се раководи според потребите и барањата на воспитаникот, комуникацијата помеѓу наставникот и ученикот е многу изменета. Не само што е важно колку знаење поседува наставникот, туку и каква е неговата способност да го пренесе неговото знаење на воспитаниците, потоа посебно внимание се посветува на личноста на воспитувачот, а сето тоа може да се види преку начинот на однесување на воспитаниците, а како главна цел во воспитниот процес е обезбедување еманципација на личноста на ученикот. „Задача на наставникот не е да им соопштува факти на учениците, кои треба да ги запомнат и репродуцираат, туку да им покаже како самостојно да ги контролираат и насочуваат сопствените сознавачки процеси”.(Петрова-Ѓорѓева, 2010)

3.5. Кој ја воспитува нашата младина денес?

Иако одговорот на ова прашање се чини многу едноставен, сепак не е баш така. Од ова прашање произлегуваат низа други потпрашања, меѓу кои е и прашањето како се воспитуваат младите, односно на кој начин тоа се прави. Како причинители кои имаат влијание врз процесот на воспитување на една личност се: родителите, училиштето и општеството.

1.Семејството е прв и најважен фактор кој влијае во формирањето на една личност. Во повеќе случаи, за жал, токму во семејството нема хармонија за правилно воспитување на децата. Многумина родители не внимаваат и со своето лошо однесување ги расипуваат своите деца. Своите негативни ставови им ги пренесуваат и на своите деца. Во денешни услови и во неретки случаи мајката повеќе од половина ден го поминува на работа, одвоена од своите деца, и својата љубов многу малку им ја посветува на децата. Во борбата за она материјалното, родителите многу често немаат време за разговор и посветување внимание на своите деца.

2.Училиштето е вториот значаен фактор во воспитувањето на децата и младите. Училиштето има позитивно влијание врз формирањето на позитивни ставови кај децата и младите и воопшто позитивно влијае врз целокупното воспитување на личноста. Во денешно време не можеме да кажеме дека во училиштата не се води грижа за воспитание, но можеме да кажеме дека не се води доволно. Некои сметаат дека во училиште се оди само за да знаат учениците таму, но тоа не е така, напротив во училиштето се учи за животот, се учи за почит и однос спрема и помеѓу луѓето, во исполнување на хуманата должност со која човекот не би бил човек. Но, сепак не можеме во целост да го обвиниме само училиштето, бидејќи не е мал бројот на деца кои одат во училиште со претходно лошо домашно воспитување, со веќе формиран негативен став спрема училиштето и наставниците, а тоа им е пренесено од дома.

3.Општеството (заедницата, околината) е третиот важен фактор во воспитниот процес на децата и младите и во формирањето на ставови кај нив. Има голем број на примери кога децата кои потекнуваат од добри родители и од добро домашно воспитание стануваат алкохоличари, криминалци, а сето тоа е под влијание на друштвото во кое навлегле („Чувај се од лошо друштво, зашто по него се препознаваш“). Треба постојано и секојдневно да се придржуваме кон основните морални правила и принципи за да имаме успех во лечењето на нашите опасни болести-слабото воспитание. Треба да бидеме свесни дека оној кој ништо не почнува нема ништо и да заврши. Затоа треба да ја воспитуваме нашата младина на најдобар можен начин, според нашите морални норми и правила на однесување и секако да не се отстапи од тој убав

пат, зашто нашите деца се нашата иднина во која се надеваме и имаме доверба. Навистина човекот е во загуба без ова, освен оние кои веруваат и прават добри дела и кои едни на други препорачуваат вистина и трпеливост.

4. Религијата и ставовите на децата и на младите

*„Религијата е воздишка на угнетеното суштество и опиум за народот”*Карл Маркс

Религијата, всушност, ги именува надворешните однесувања на луѓето, поттикнати од нивната внатрешност, а тоа со сигурност можеме да го наречеме „вера”. Секој човек верува во нешто и според неговата вера, односно според она што го чувствува внатре во душата, тој така и се однесува. Внатрешното чувство испливува во надворешноста. Кај секој човек, кај малите деца, кај адолесцентите, според начинот на нивното надворешно однесување можеме да видиме што всушност, на некој начин, тие чувствуваат внатре во својата душа. Па така е и со децата и со младите кои се предмет на нашето истражување, односно децата од седмо и осмо одделение. Една од нашите задачи во овој магистерски труд е да видиме колку верата кај децата придонесува за појава на морални ставови, во колкава мера е поврзаноста на верата со формирањето на моралните ставови кај децата и кај младите.

Голем број автори даваат разни дефиниции за религијата, но како една од најприфатените дефиниции е Диркемовата дефиниција која гласи: *Религијата е унифициран систем на верувања и практики од значење за сакралните, светите нешта, т.е. нешта кои се ставени на страна и забранети – верувања и практики кои се обединуваат во единствена морална заедница наречена црква, сите кои се придржуваат до нив.*(Петровски, 2006)

Основна улога која ја има религијата е верувањето во Бог и во живот по смртта. Религијата сама по себе носи голем број на морални пораки за младите, значи посредно или непосредно влијае врз формирањето на морални ставови кај младите, влијае врз доброто однесување на младите, им го покажува патот на добро однесување и меѓусебно почитување. Религијата им дава на луѓето вредни укажувања за смислата на животот, им покажува високи вредности и добри морални правила. Религијата пропишува важни морални

норми кои се основа за севкупното однесување на еден човек. Тие морални норми кои се пропишани од религијата, всушност, му го покажуваат добриот пат на човекот, го водат кон среќен живот.

Од моментот на раѓање па сè до смртта, секој човек е во постојана и секојдневна комуникација со другите луѓе. Тој е слободно битие и може да постапува како што сака, значи може да тргне по патот на доброто, а може и да скршне од тој пат, односно да тргне по патот на злото, да страда. Затоа целиот наш живот е секојдневно исполнет со разни поуки, преку образованието, преку медиумите, интернетот, преку секојдневната постојана комуникација со другите луѓе. Религијата им дава добар правец на луѓето преку нејзината воспитно-образовна дејност и поттикнување на моралот. Во религијата постојат и морални закони коишто треба да се почитуваат. Моралните закони се засноваат на совеста и Божјите заповеди. Законот е даден за да може човекот да разликува добро и зло, односно што треба да прави а што не треба да прави. Ова поопширно ќе го објасниме понатаму.

Религиите и во минатото и денес се насочени кон поттикнување на доброто однесување кај луѓето, насочени се кон формирање на морални ставови, правење на добри дела кон другите луѓе (почитување на родителите, почитување на повозрасните, помош на гладните и сиромашните, потоа поттикнување на младите да не се краде, да не се лаже, да не се убива и сл.) и секаков вид на други позитивни морални пораки. Исто така, религиите преку своите институции во минатото вршеле а и денес вршат социјално-педагошка дејност, односно имаат воспитно-образовна функција надвор од семејството и таа функција повторно се однесува на создавање на морални постапки кај луѓето.

Кога зборуваме за религијата ги земаме предвид сите посериозни и поголеми религиозни определби меѓу кои се: христијанство, ислам, будизам, хиндуизам, јудаизам, таоизам, конфучионизам, паганизам, џаинизам, сикизам, заратустризам, бахаизам. Ние нема да се расплинуваме и да пишуваме за секоја од нив посебно, туку ќе го објасниме само исламот (религиозна определеност која е застапена кај нас) и повеќе внимание ќе посветиме на нашата религиозна определеност, односно на православното христијанството.

4.1. Влијание на исламот и Куранот врз формирање на ставови кај децата и младите

„А кога се учи Куранот, вие слушајте го и молчете за да бидете помилувани“.

Куран, сура 7:204

Исламот се појавил во Мека, околу 610 г.н.е. Во тој временски период во Арабија било раширено верувањето во еден висок или врховен бог, Алах.(Партриц, 2009). Поимот ислам значи покорување или потчинување на Алах. Според распространетоста на религиите во светот, исламот го зазема второто место. Следбеници на исламот се муслиманите. Муслиманите веруваат дека Бог ја предал својата божествена реч во облик на откровенија преку разни пророци и дека пророкот Мухамед бил последниот Божји пратеник.

Светата книга Куран има јасни пораки со воспитно-образовна содржина, содржи пораки за помош на гладните, сиромашните, сирачињата и вдовиците.

„Во името на Алах, милостив и сочувствителен, го знаеш ли тој што оној свет го покренува? Тоа е оној што грубо ги одбива сирачињата и оној што одбива да ги нахрани сиромашните. А тешко на оние кои, кога се молат, молитвата своја не ја извршуваат како што треба, туку само се преправаат, а никому ништо в раце не даваат“. (40:Сура 107,1-7 ајет).

Исламот, исто така, оставил поуки од морална природа. Така, на пример, во Куранот е осудено арогантното однесување:

„О, верници, нека мажите не се потсмеваат едни на други, бидејќи тие можеби се подобри од нив, а ниту жените на други жени, бидејќи и тие се можеби подобри од нив. И не обвинувајте се едни со други и не нарекувајте се со погрдни прекари“.(сура 49:11)

Покрај однесувањето на младите, ги спомнавме и љубовта и почитта кон своите родители, кон постарите и кон своите ближни за коишто Алах вели:

„И поклонувајте се на Алах и никого рамен Нему не го сметајте. А на родителите добродетелства правете и на роднините и на сирачињата и на

сиромашните и на соседите блиски и на соседите далечни и на другарите и на патниците и на оние кои се наоѓаат на вашиот имот. Алах, навистина не ги сака злобните и оние што се фалат”.(сура 4:36)

За моралните поуки во исламот, како еден од највлијателните теолози е Мухамед ел-Газали со својата книга „Карактерот на муслиманот”, каде што вели:

„Муслиманот е задолжен да се однесува кон сите жители на земјата на начин кој не поднесува критика. Искреноста на муслиманот му е наредена и спрема муслиманот како и спрема немуслиманот. Исто е и со толеранцијата, одговорноста, човечноста, соработката, благородноста...”

Од ова јасно се гледа дека исламот преку своите институции во голема мера влијае врз однесувањето не само на децата и на младите, туку и воопшто на секој човек и дека исламот повеќе или помалку влијае врз формирањето на морални ставови кај младите, како во минатото така и денес. Според прочитаната литература, исламот отсекогаш практикувал активности од социјален и воспитно-образовен карактер.

4.2. Влијанието на христијанството и Библијата

„Сè е можно за оној што верува, повеќе за оној што се надева, уште повеќе за оној што сака, а најмногу за оној што ги практикува и издржува овие три доблести”.

Брат Лоренс (Партриц, 2009)

Како една од најчитаните и најпреведувани книги во светот е Библијата. Библијата е света книга за христијаните и се состои од Стар завет и Нов завет. Новиот завет го опфаќа периодот од раѓањето на Исус Христос и е ист за сите христијани, и за православните и за католиците, а додека Стариот Завет има разлика кај православните и кај католиците, а тоа е што Библијата за православните се состои од 39 книги во Стариот завет, додека Стариот завет во Библијата за католиците се состои од 46 книги.

Бог има дал на луѓето заповеди како налози за дејствување. Десетте Божји заповеди директно му зборуваат на човекот, во нив јасно и прецизно се

изложени морални пораки. Господ Исус Христос говори за важноста на моралот во животот на човекот, Тој ги осудува лошите помисли, кои се зачеток на секое лошо дело. Моралните закони можат да бидат потврдни или одречни: „прави го тоа“ или „не го прави тоа“. Поголемиот дел од Десетте Божји заповеди има одречен карактер, а и многумина филозофи се склониле својата моралност да ја сведат на барањето да не им се прави на другите она што не сакаме нам да ни се прави. Тие се вечно современи и вечно актуелни. Така, секој современик може да ги разбере и да ја сфати нивната порака како лична Божја порака до него. Овие основни Божји заповеди се одговор на сите прашања за нашето однесување. Десетте Божји заповеди се голем извор за моралноста, вруток од кој постојано пијат добрите и младите души цврста карпа врз која може да се застане во секоја бура на животните премрежја.

4.2.1. Десетте Божји заповеди

1. Јас сум Господ Бог твој, да немаш други богови освен Мене!
2. Не прави идол или слика на она што е горе на небото, што е долу на земјата и што е во водата и под земјата. Не им се поклонувај и не им служи!
3. Не го изговарај напразно името на Господа, твојот Бог!
4. Спомнувај си за денот на одморот, за да го празнуваш. Шест дена работи и сврши ги сите работи, а седмиот ден посвети го на Господа, твојот Бог!
5. Почитувај ги твојот татко и твојата мајка за да ти биде добро и да поживееш долго на земјата.
6. Не убивај!
7. Не прави прељуба!
8. Не кради!
9. Не сведочи лажно против својот ближен!
10. Не пожелувај ништо што е туѓо!

(2. Мој. 20, 2-17 Свето писмо 1990.)

Божјите заповеди имаат нагласена морална конотација, директна заповедничка и етичка смисла. Тие говорат за нашите морални обврски кон ближните и кон себеси. Петтата Божја заповед ја нагласуваме во контекст со

темата на овој магистерски труд и врз основа на веќе споменатото дека младите треба да ги почитуваат своите родители. Свети апостол Павле вели: **„Вие, деца, бидете им послушни на родителите свои, во името на Господа, зашто тоа е справедливо. Почитувај ги татка си и мајка си! тоа е првата заповед со ветување, 'за да ти биде добро, и да живееш долго на земјата'. И, вие, татковците, не дразнете ги децата свои, туку воспитувајте ги во науката и стравот Господов!"** (Ефес.6,1- 4 Библиско здружение на РМ)

Почитувајќи ги родителите, ние се учиме да ги почитуваме авторитетите на своите претпоставени, свештените лица, учителите, кумовите, постарите луѓе и други. Во семејствата каде што децата ги почитуваат своите родители секогаш владее хармонија и децата подоцна, како возрасни, стануваат добри, самостојни членови на заедницата. Затоа ќе речеме дека врз петтата Божја заповед се темели радоста и хармонијата во семејството и во општеството.

Како наредна од Десетте Божји заповеди, во контекст со нашата тема, посебно внимание ѝ посветуваме на осмата Божја заповед која гласи „НЕ КРАДИ“. Децата и младите кои покажуваат нарушено однесување, како главна карактеристика на нивното однесување е токму оваа, односно склоноста кон крадење. Оваа заповед од нас бара да ја почитуваме сопственоста на нашите ближни и да не ги лишуваме од неа. Должни сме да бидеме вредни и работливи и секогаш да работиме повеќе од колку што се бара од нас. Должни сме вака да ги учиме нашите деца, на чесен и убав начин да постигнеме успех во животот. Секогаш треба да се присетуваме на зборовите на Свети апостол Павле: **„Поблажено е да се дава, отколку да се зема“** (Д.ап.20,35 Библиско здружение на РМ)

Лажењето е, исто така, една од постојаните и секојдневни случувања на децата и младите кои покажуваат нарушено однесување. И овде во Десетте Божји заповеди се наоѓа на деветтото место: „Не сведочи лажно против својот ближен“. Лажење значи свесно и по своја волја да го зборуваме она што не е вистина. Деветтата Божја заповед забранува да зборуваме лага за друг човек и ја забранува воопшто секоја лага. Лагата го посрамува и го понижува човекот и неговото достоинство. Со лагата и лажното сведочење ние сме му

нанеле материјална и морална штета на другиот, но многу повеќе себеси, бидејќи ја труеме, ја затемнуваме и ја уништуваме својата душа. А секоја лага ќе се открие, бидејќи Бог рекол: „**Нема ништо скриено, што не ќе се открие, или тајно, а да не се узнае**”(Матеј 10, 26).(Грозданоски, 1993)

На крај, како заклучок наведуваме дека воспитно-образовни пораки поврзани со моралот, со создавањето на морални ставови кај децата и младите се среќаваат и во Стариот завет и во Новиот завет. Христјанството преку своите институции и бројни печатени книги, изданија, меѓу кои најмоќна е Библијата, одигрува огромна улога во социјалните и воспитно-образовните активности како од нејзиното постоење така и до ден-денешен. Моралот е Божјото подобие во човекот. Човекот колку е поморален, тој толку повеќе се уподобува. За да го постигне тоа Бог ни го дал Својот закон и Десетте заповеди, кои треба да се наши ориентири во животот. (ibid)

5.Семејството како фактор во формирање на ставови кај децата и кај младите

„Семејството е парадоксална и несфатлива појава. Добива многу форми, насекаде е исто, а сепак никаде не е исто. Со векови е исто, а сепак никогаш не е исто”.

Екерман

5.1.Што претставува семејството?

Семејството е затворена и интимна општествена заедница. Релативната затвореност и одделеноста на семејниот живот од јавниот општествен живот е нужна одлика на семејната заедница, зашто тоа им обезбедува потребен степен на интимност и сигурност на луѓето кои во сопственото семејство го наоѓаат потребниот одмор од работата и задоволување на биолошките и рекреативните задачи.(Методика на воспитна работа, 2004).Семејството е најважен и незаменлив воспитен фактор. Семејството е еден од основните фактори што го условуваат правилниот развој на детската личност, бидејќи пред сè детето се раѓа беспомошно, незаштитено и целосно зависно од другите луѓе. Првиот контакт и првите искуства на детето е со неговите

родители и токму ова го дава големото значење и големата важност на семејството. Овде детето го доживува првото дружење, радост, среќа, задоволство и сигурност. Родителите се тие што се грижат за своите деца уште од првиот момент кога тоа доаѓа на свет, се грижат детето да биде нахрането, затоплено, ги задоволуваат неговите физички потреби, преку нив детето го запознава животот и слободно може да се каже дека семејството е најидеалната средина која треба да ги обезбеди условите за правилен и нормален физички развој на детето. Сето ова погоре спроменато е основен предуслов за правилен раст и развој на личноста. Таквата сигурност во семејството детето ја стекнува преку љубовта на родителите и на другите членови во семејството. Поединецот тука се чувствува сигурно, без разлика на тоа дали моменталните активности и обврски успешно се извршуваат или не, а тоа чувство на припадност и сигурност има големо значење низ целиот живот. (Петровска, 2009). Член 2 од Законот за семејство гласи: Семејството е животна заедница на родители и деца и други роднини, ако живеат во заедничко домаќинство. Семејството настанува со раѓање на деца или со посвојување. (Димитриевска, 2005)

Семејството е средина во којашто започнува и се одвива процесот на социјализација на личноста. Во услови на семеен живот се учи љубовта, се учи како да се надмине егоизмот, да се почитува личноста на друг човек и сл. Во многу случаи ставовите и вредностите на родителите стануваат ставови и вредности на децата и на младите. Детето најчесто се идентификува со своите родители или со некои други членови од потесното семејство, ја прифаќа културата, обичаите коишто владеат и се почитуват во семејството. Семејството е мала група којашто има влијание врз човекот во текот на целиот негов живот, за разлика од некои други мали групи во коишто човекот влегува во текот на неговиот живот.

Тоа што поединецот е и тоа што тој значи, не е тој како поединец, туку како член на една голема човекова заедница, која неговиот материјален и духовен живот го води од раѓање до смрт. Albret Einstein (Stevanovic, 2000)

Секогаш треба да се има предвид дека во семејството се стекнуваат различни животни искуства, добри и лоши. Така децата можат да се

чувствуваат среќни или несреќни, сакани или отфрлени, притиснати од родителска прегрижа или запоставени, депримирани заради сиромашниот семеен културен идентитет. (Петровска, 2009)

Член 3 од Законот за семејство гласи: Односите во семејството се засноваат врз рамноправност, заемно почитување, меѓусебно помагање и издржување и заштита на интересите на малолетните деца. (Димитриевска, 2005)

5.2. Семејство на деца со нарушено однесување

Веќе спомнавме дека деца со нарушено однесување се популација на деца и млади кои отстапуваат од вредностите на една култура и применуваат однесувања кои се карактеризираат со агресија и насилство. Испитувањата покажале дека ваквите деца потекнуваат од семејства со нарушени односи, каде што нема комуникација помеѓу родителите и децата, децата не можат да се истакнат, па затоа надвор од семејството тие преминуваат во други личности.

Децата имаат потреба од грижа и постојано внимание и комуникација со своите родители. Доколку ја немаат таа можност и се чувствуваат отфрлени, тогаш тие стануваат лути, нервозни, повредени, се плашат, а како резултат на сето тоа се појавува агресивното однесување или пак повлеченоста, децата се повлекуваат во себе, стануваат емотивно нестабилни, потпаѓаат лесно под туѓи влијанија.

Доколку децата се во постојан контакт со своите родители и растат во една пријатна атмосфера, кај нив се гради самодоверба и способност за проценување на сопствените способности. Доколку пак запоставувањето не многу изразено или пак е од страна на само еден од родителите, тогаш детето има одреден степен на емоционално искуство.

5.3. Односот родител- дете

Разгледувањето на проблемот за тоа какво треба да биде семејството за да претставува позитивен фактор во формирањето на ставови кај децата можеме да го започнеме со правото на детето да живее во здрава семејна

средина и правилно да се воспитува. Семејството може да се јави како позитивен фактор за развојот на детската личност, но исто така семејството може да се јави и како негативен фактор, односно фактор кој условува неуспешност во социјализацијата на детето, па дури и појава на антисоцијално однесување или нарушено однесување кај децата. Оттука произлегува и прашањето која и каква семејна средина обезбедува позитивни услови за успешен развој и формирање на позитивни ставови кај децата и младите. Нема едноставен одговор на ова прашање, бидејќи е познат фактот дека семејството претставува своевидна комбинација на ситуации, услови и односи кои ја чинат неговата специфичност. Во многу случаи, родителите сакаат да им ги наметнат на децата нивните неостварени желби, нивниот нереализиран сон, без разлика дали детето тоа го сака, дали на детето тоа му е привлечно или не, па затоа постојано ги ангажираат и го насочуваат нивното мислење кон такви активности коишто тие не успеале да ги постигнат (Костова, 1995). Врз основа на ова, родителите мислат дека нивните деца ќе одговорат на тоа и дека ќе си ја остварат нивната цел. Меѓутоа, ова може да влијае и негативно врз децата, бидејќи ќе бидат преоптоварени и можеби нема да можат да одговорат на барањата на своите родители, а сето тоа исто така може да предизвика и формирање на негативни ставови кај децата. Родителите во многу случаи инсистираат по секоја цена постигнување на одличен успех во учењето кај сопствените деца, инсистираат да учествуваат на најразлични натпревари во одделни наставни предмети и области, а со тоа да се здобијат со поголеми поени при уписот во наредниот степен на образование.

Како резултат на развиената технологија денес, многу родители ги праќаат своите деца во посета на најразлични секции и курсеви, како што се: изучување на неколку странски јазици, информатика, музичко, математичка секција, потоа тренирање на најразлични спортови (фудбал, кошарка, ракомет, карате) и сл. За сето ова учениците немаат доволно време или можеме да кажеме дека им се скратува нивното слободно време. Ваквата зафатеност и ангажираност на децата се смета за корисна, но во некои случаи децата се премногу оптоварени, а причина за тоа може да биде и преголемата амбициозност на нивните родители. Во ваков случај може да се дојде до ситуација децата да вложуваат голем напор, да трошат многу време, а сепак да

не постигнат некој голем резултат. Сето ова може да влијае и негативно врз децата. Во вакви моменти децата може да покажуваат знаци на непослушност спрема родителите, незаинтересираност, површност и сето ова може да доведе до нарушување на односите на децата спрема нивните родители, спрема наставниците и воопшто спрема средината.

Родителите исто така им ја пренесуваат на децата својата анксиозност и непријателски нагони кои произлегуваат од нивните нарушени односи со сопствените родители и со пошироката заедница. Преокупирани со сопствените потреби, тие не им ја даваат адекватната емоционалност за потребите на своите деца. Тие сметаат дека тоа што им го даваат на децата си го одземаат од себе. Поради чувството на вина се обидуваат да се смират со децата со попуштање во материјални работи, што не би требало, и со тоа што на децата им даваат многу поголема власт во куќата. Несигурноста и сомнежот на родителите доведуваат до тоа со нив да управуваат децата. Отсуството на доверба и природно задоволство во работата со децата се манифестираат со ставовите на отфрлање, прекумерно попуштање, прекумерна заштита и недисциплина. (Stevanovic, 2000)

Љубовта е најважното нешто што треба да постои во едно семејство. Љубовта е таа која ги поврзува родителите и децата и им дава богат и полн семеен живот. Поврзаноста помеѓу членовите во едно семејство има посебен и многу силен квалитет што го нема, а и не може да го има во некои други групи каде што детето или човекот ќе влезе во некој период од неговиот живот. Квалитетот на односите во семејството е многу важен. Односите помеѓу мажот и жената, родителите и децата и односот помеѓу децата избиваат помеѓу најзначајните претпоставки кои обезбедуваат успешност или неуспешност во воспитната функција. Демократските и рамноправни односи помеѓу мажот и жената и помеѓу родителите и децата каде доминираат ситуации на пријателство, разбирање толеранција, љубов и соработка претставуваат подлога и гаранција за правилен развој и императив за семејство за кое може да се каже дека обезбедува позитивни услови за развој на децата, формирање на позитивни ставови и убаво однесување. И обратно, разрушените семејни односи, непријателските односи кои се присутни помеѓу мажот и жената, родителите и децата, односи во кои доминира автократско однесување и

раководење или незаинтересираност, па и непријателски односи помеѓу нив кои се базираат на силата на притисокот секогаш одново предизвикуваат непријателски односи кои продолжуваат и надвор од него, на улица, во училиште, и постои голема можност овие деца да покажат нарушено однесување. Со сета таа негативна ситуација во семејството се доаѓа до отежната комуникација, создавање на негативни ставови кај децата, а сето тоа се манифестира со антисоцијално поведение и нарушено однесување на тие деца. Децата секојдневно ги гледаат однесувањата, примерите кои ги покажуваат сопствените родители. Врз основа на примерите на сопствените родители од многу раната возраст детето учи како да се однесува подоцна, како во сопствениот дом така и надвор од него. Ако во родителскиот дом постојат нарушени односи, ако тоа е дезинтегрирано семејство во кое членовите тешко успеваат да ги остварат своите улоги, не се согласуваат, има дисхармонични односи, тогаш кај детето може да се формираат погрешни ставови за односите и животот во семејството што претставува многу негативна претпоставка за успешност во семејството. Значи децата во своето детство многу често се идентификуваат со своите родители и со сигурност може да се каже дека родителите односно семејството е главен фактор за формирање на ставови кај децата. Но сепак, не мора да значи дека во понатамошните години на детето или младиот човек ќе дојде до задржување на тие ставови што детето ги формирало во неговото семејство. Бидејќи детето со текот на растењето станува сè повеќе време отсутно од својот дом поради училишните и други активности може да се каже дека врз формирањето на ставови во голема мера може да влијаат и други фактори што се, пред сè, негативни. Исто така, врз формирањето на позитивни ставови на децата и младите важна улога имаат и личните особини на родителите. Бидејќи децата се идентификуваат со своите родители, постои голема веројатност да ги заземат нивните ставови, било тие да се позитивни или негативни. Ако станува збор за особини кои предизвикуваат неслога, конфликти, студени односи, нетолерантност, па дури и омраза, тогаш доаѓа до нарушување на хармонијата во семејството, за нарушени односи во семејството како помеѓу родителите, така и помеѓу родителите и децата и помеѓу децата, тоа нарушено однесување се пренесува и надвор од семејството. Најчесто ваквите деца покажуваат нарушено однесување во училиштето, нарушени односи со своите врсници и

со наставниците и тука веќе се соочуваме со сериозен проблем, затоа што основната подлога за добро однесување се наоѓа во семејството а доколку ја нема таму тогаш е голема веројатноста дека ќе ја нема и надвор од него.

„Треба да се внимава на децата, тие никогаш и никаде не смеат да се остават сами..., но е потребно ова надгледување да се врши со внимание и доверба, за тие да сфатат дека ги сакаме и дека поради тоа сме постојано со нив”(Мицковиќ, 2008)

5.4.Семејни фактори (модели) кои негативно влијаат врз однесувањето на децата

Семејните фактори кои се клучни за нарушено и антисоцијално однесување на децата се: запоставување, злоставување на децата, ниско ниво на вклученост на родителите, високо ниво на конфликт, непријателство и агресија во семејството, криминалитетот на родителите, семеен конфликт, неадекватно надгледување на родителите, ран губиток на родителите и емоционално лишување.Недоволната вклученост на родителите во детските активности, сиромашна комуникација помеѓу родителите и децата, како и низок степен на семејна кохезија претставуваат фактори на нарушено однесување на децата.Koleman и Glaros идентификуваат неколку семејни модели што имаат негативно влијание врз децата во современото општество, меѓу кои се: нефункционално семејство, потоа семејство со нарушени односи, антисоцијално семејство, семејство во кое се злоупотребуваат децата, нецелосно семејство и др. (Мицковиќ, 2008)

Ricciuti вели: „Вниманието не треба да биде насочено само кон искуството на детето кон семејството, туку и кон карактеристиките на соседството, на врсниците, на училиштето и на пошироката заедница, што може да влијаат директно врз децата или индиректно, преку нивните семејства”.(Мицковиќ, 2008) Во современото општество, бројни студии покажуваат дека родителите се беспомошни, пред сè заради помалото влијание што го имаат врз воспитувањето на децата. Децата се секојдневно и постојано изложени и под влијание на медиумите, на врсниците, а посебно е силно влијанието на интернетот. Според различни истражувања кои се правени на прашањето: кој има најголемо влијание врз децата помеѓу родителите

односно семејството, медиумите, врсниците, наставниците е докажано дека во поодминатите години на прво место било семејството, па наставниците, па врсниците, медиумите, но со текот на времето доаѓа до значителна промена на тие места. Според најнови истражувања што се правени во последните десет години се покажало дека кај адолесцентите, односно кај децата кои се наши испитаници во овој магистерски труд, медиумите и интернетот се на првите две места, а додека влијанието на родителите и училиштето значително се намалува.

Децата го гледаат светот околу себе, ги гледаат постапките на повозрасните, ги гледаат нивните ставови и без оглед дали се работи за позитивни или негативни ставови тие ги прифаќаат. Тоа најмногу се гледа и преку филмовите. Децата додека гледаат телевизија, филмови, се идентификуваат со омилените ликови и преземаат нивни ставови. Тие се идентификуваат со одредни лица. Факт е дека децата најмногу се идентификуваат со своите родители (таткото или мајката), во градинката со воспитувачките, во училиштето со наставниците. Причината за тоа е едноставна. Децата се идентификуваат со оние лица со коишто најмногу време поминуваат заедно. На децата првенствено треба да им се укажува на позитивни примери, бидејќи ако почесто се изложени на негативни влијанија, тогаш постои реална можност кај децата да се појави желба да бидат такви. Потребно е сите возрасни со коишто детето минува значителен дел од времето да се однесуваат позитивно и секогаш да го прават тоа што го кажуваат. Личниот пример на возрасниот секогаш претставува одреден позитивен или негативен став за детето. Така, на пример, не може родителот постојано да му вели на своето дете да се дружи со книгата ако тој воопшто не зема книга во раце. (Stefanovic, 2000)

6. Улогата на наставниците во формирање на ставови кај децата и кај младите

Поимот наставник во педагошката енциклопедија е дефиниран како: „личност која ги остварува општествените цели и задачи на воспитанието, овозможувајќи им на учениците теориски и практични знаења и умеења, формирајќи кај нив правилен поглед на светот, развивајќи го нивниот карактер

и црти на личноста, како и општествената активност”, односно лице коешто ја изведува наставата. (Кротева, 2010)

Наставникот е високообразован стручњак со завршено соодветно образование, чија функција е да ги остварува целите и задачите на воспитно-образовната работа. Работата на наставникот е доста тешка, сложена, одговорна, но пред сè многу убава. Размислувајќи за наставникот, за неговата работа и љубовта спрема децата, Л.Н.Толстој дошол до заклучок дека: „Ако наставникот ја сака само работата, тогаш е добар наставник. Ако наставникот ги сака учениците како татко или мајка, тој е подобар наставник од оној наставник којшто ги прочитал сите книги, но не ја сака работата, ниту децата. Кога наставникот ќе ја соедини љубовта спрема работата и љубовта спрема учениците – тогаш тој е совршен наставник”(Група автори, 1996)

Наставникот на денешната млада генерација треба да поседува одредени особини. Пред сè треба да биде личност со високи морални квалитети, пример за углед, идеал за поддржување и авторитет за почитување. Наставникот спрема учениците треба да има внимателен и хуман однос, да ги сака децата и да го почитува нивното достоинство и нивната личност. Добриот наставник треба постојано да работи на своето надградување и усовршување, да внесува новини во својата работа со децата. Наставникот треба да биде примерна личност, доследен, принципиелен, самокритичен, хуман. Неговите ставови и однесувања се многу тесно поврзани со ставовите и однесувањата на учениците. Значи, слободно можеме да кажеме дека во училиштето како најважен фактор за формирање на ставови кај децата и младите е наставникот. Затоа тој треба да биде позитивна и добра личност за да може децата да формираат правилен став и поглед кон светот.

Однесувањето на наставникот спрема своите ученици е многу важно. Голем акцент треба да се стави на начинот на којшто ќе се однесува еден наставник спрема своите ученици, бидејќи од тоа однесување многу зависи начинот на работа во училиштето, успехот во наставата, дисциплинираноста на часот.(Мирасчиева, 2007). Во односот со ученикот, наставникот го вградува својот поглед кон светот и ја формира личноста на ученикот. Односот помеѓу наставникот и ученикот треба да биде успешен, треба да постои меѓусебно

разбирање и почитување, заемно задоволување на потребите. Наставникот во секоја ситуација треба да биде свесен за своето однесување. Позитивното однесување на наставникот, неговата заинтересираност, самодовербата, ставот на телото, смирениот глас, убавиот поглед, сето тоа позитивно влијае и на однесувањето на учениците. Доколку наставникот постојано шета по училницата од клупа на клупа, од ученик на ученик, тој ја покажува неговата заинтересираност, соработува со учениците, ги мотивира и активира на работа, значи тие заедно соработуваат. Но, доколку наставникот постојано е во пасивна положба, значи не се помрднува од катедрата, постојано гледа во часовникот кога ќе засвони свончето, доколку на неговото лице се покажува замор, досада, намуртеност, нервоза, сето ова многу негативно ќе влијае на однесувањето на учениците. На овој начин, со презентирање на ваквите негативни ставови од страна на наставникот, се овозможува и формирање на негативни ставови и кај неговите ученици. Многу често учениците со ваков наставник се однесуваат агресивно, незаинтересирано, ученикот прави неред во училницата, слободно се движи низ училницата едноставно како да не постои наставникот. Учениците немаат доверба во својот наставник, незаинтересирани се за учење. На некој начин ученикот го имитира својот наставник, значи ги презема неговите ставови. Ваквото однесување кореспондира со авторитарниот стил на раководење.(Мирасчиева, 2007)

За разлика од авторитарниот стил на раководење, постои и демократски стил на раководење, каде што сите заедно учествуваат во поставувањето и решавањето на задачите, заеднички работат и заеднички го оценуваат успехот. Според голем број на истражувања што се правени, можеме да заклучиме дека поголема предност има демократскиот стил, овој стил повеќе е посакуван, има поголеми резултати, поголема кохезивност, единственост, подготвеност, задоволството е поголемо.

Како многу важно за успешна работа на наставникот и создавање на услови за формирање позитивни ставови кај учениците е и комуникацијата со учениците. Најнапред да го определиме поимот комуникација. Под поимот комуникација се подразбира: „интеракција со помош на знаци, при што постои или се одвива процес на создавање на значење и процес на заемно разбирање на значењата”.(Атанасоска, 2008). За да биде успешна комуникацијата помеѓу

наставникот и учениците има голем број на фактори што влијаат. Како некои од тие фактори се: емпатијата – услов за успешна комуникација, потоа интеракциската поврзаност, мотивацијата, родителите како фактор за успешна комуникација помеѓу наставникот и ученикот и др.

Успешната комуникација помеѓу наставникот и ученикот е условена од емпатијата. Емпатијата, всушност, претставува сознајно-емоционална способност на соживување на положбата на друга личност и согледување на светот со нејзини очи. Во комуникацијата помеѓу наставникот и ученикот многу е потребно да постои емпатија. Наставникот треба да го доживее ученикот во неговиот тоналитет. Наставникот треба да се стави на местото на ученикот, да се соживее со неговите проблеми, тешкотии, емоции и треба секогаш да покаже спремност да му помогне на ученикот во секаква ситуација. Исто така, наставникот треба да ја развива емпатиската способност кај учениците, тие меѓусебно да се почитуваат, да го надминат егоизмот. Врз основа на начинот на однесување на наставникот, исто така и децата, односно учениците ќе се обидуваат во помала или поголема мера да се однесуваат на тој начин. Значи учениците во голем број случаи ги преземаат ставовите на нивните наставници кои можат да бидат позитивни и негативни.. Доколку во неговиот однос кон учениците постои емпатија, сметаме дека тоа ќе се пренесе и на учениците.

Како друг фактор за успешна комуникација помеѓу наставникот и ученикот е интеракциската поврзаност. Под интеракција се подразбира однос помеѓу две личности, при што едната индивидуа влијае на однесувањето на другата(Мирасчиева, 2007). Уште при влегување на наставникот во училницата, тој на некој начин веќе стапува во интеракција со учениците (физичка интеракција). Интеракцијата продолжува и понатаму во комуникација помеѓу наставникот и ученикот, која се состои од прашања и одговори, акции и реакции на наставникот и ученикот. На овој начин наставникот постигнува успешна комуникација со учениците, а и учениците се однесуваат на тој начин. И обратно, доколку наставникот не успее да создаде успешна комуникација, сето тоа влијае на учениците, на комуникацијата помеѓу нив. Ставовите што ги имаат наставниците со тек на време повеќе или помалку стануваат и ставови на учениците. Значи можеме со сигурност да кажеме дека улогата на наставникот во формирањето на ставови кај децата е значително голема.

Како друг фактор за успешна комуникација помеѓу наставникот и ученикот е мотивацијата. Наставникот е тој што постојано треба да ги мотивира учениците. „Да се биде поттикнувач значи да се помогне и да се поттикнат учениците на извршување на задачи што се бараат од нив и да решаваат проблеми на кои ќе најдат во ситуација во која им е потребна помош, а не прекор”.(Мирасчиева, 2007)

Накратко, наставникот треба да ги поседува сите позитивни квалитети, секогаш да биде добар, истраен и упорен со своите ученици, да има формирано позитивни ставови и на тој начин да претставува фактор за формирање на позитивни ставови кај учениците, бидејќи тој во училиштето претставува главен фактор за формирање на ставови кај децата и скоро секој ученик се идентификува со својот наставник.

7. Влијанието на средината и врсниците врз формирање на ставови кај децата и кај младите

7.1. Влијанието на средината врз формирањето на ставови кај децата и кај младите

Средината во која живее детето претставува еден од најзначајните фактори кои влијаат врз формирањето на ставовите кај децата и кај младите. Квалитетот и содржината на активностите коишто ги извршува таму во голема мера зависи од средината. Колку е поголема разноликоста на ситуациите во кои што влегува детето секојдневно во својата средина кон кајашто треба да ги приспособи своите облици на однесување, толку тие стануваат поразлични и поподвижни. Според Пијаже, доколку детето видело повеќе предмети и доколку повеќе има слушнато, тоа ќе биде повеќе заинтересирано да види и да чуе. Дури и повеќе, доколку стварноста, во која тоа имало можност да се снаоѓа, е поразновидна и неговата способност за снаоѓање ќе биде поголема (интерпретација McV. Hunt: 1961, 258-9) (Каменов, 1988)

Покрај тоа што средината може да влијае позитивно врз формирањето на ставови кај децата и кај младите, исто така таа може да влијае и доста негативно. Во секојдневниот живот сме сведоци на голем број случаи на деца и млади кои потекнуваат од културни, современи семејства, деца на образовани

родители кои покажуваат знаци на нарушено однесување, се однесуваат несоодветно, на начин што не им прилега. Сето ова сама по себе го прави средината или местото на живеење на детето. Повеќе студии покажале дека во Америка малолетничката деликвенција е најголема во оние делови на градот кои се карактеризираат со дезорганизација на соседството и почесто менување на местото на живеење.

Најважните предиктори на средината се повеќе концентрирани на неповолни фактори, како што се: сиромаштијата, еднородителско семејство, концентрација на имигранти, често менување на местото на живеење, ниско ниво на социјална контрола и социјална кохезија. Од друга страна пак, „колективната ефикасност“ на соседството, на средината, може да влијае и како протективен фактор против нарушеното однесување, против криминалот и деликвенцијата.

7.2. Влијанието на врсниците врз формирање на ставови кај децата и кај младите

Како и средината исто така и врсниците меѓусебно имаат големо влијание во формирањето на ставови. За време на адолесценцијата влијанието на врсниците врз децата често пати е поголемо отколку влијанието на децата од страна на своето семејство. Младите деца кои покажуваат некој вид на нарушено однесување, обично се групираат, со собираат во групи и заедно извршуваат некои видови на недозволени и неприфатливи дела. Дружењето со другари на 14-годишна возраст кои покажуваат знаци на нарушено однесување, па и некој повисок степен на нарушување во однесувањето претставува важен предиктор на криминалитет во периодот на младо возрасно доба.(Farrington,1986). Продолженото дружење со таквите другари или врсници може да биде клучен фактор во одредување дали тоа дете или малолетникот ќе продолжи со такво однесување и вршење на кривични дела и како млад возрасен. Некои истражувачи велат дека адолесцентите кои се дружат со врсници што покажуваат нарушено однесување имаат 10 пати повеќе шанси да бидат вовлечени во таквото однесување, за кратко време и тие стануваат такви, односно се однесуваат како нив, ги преземаат нивните ставови и начини

на однесување, за разлика од другите врсници кои не се дружат со такви врсници кои покажуваат нарушено однесување.(Bilchik, 1999)

Децата со нарушено однесување, агресивните деца имаат тенденција да бидат отфрлени од своите врсници. Во една студија е најдено дека отфрленоста од врсниците на возраст од десетина години значајно го предвидува антисоцијалното поведение на возраст од 23-24 години(Nelson, Dishion, 2004)и таа отфрленост од врсниците е предиктор за вршење кривични дела, па и издржување на затворска казна во возрасно доба.(Coie i Miller-Johnson, 2001)

Покрај тоа што врсниците може да имаат негативно влијание и може да претставуваат фактор за нарушено однесување, сепак тие се и значаен позитивен фактор во формирањето на ставови. Врсниците меѓусебно влијаат и еден од друг пренесуваат и преземаат ставови, без разлика дали се позитивни или негативни. Имено, во интеракцијата со врсниците децата учат да делат, да помагаат, да бидат во емпатија со другите, што се многу важни компетенции за нивниот когнитивен и социјален развој. Позитивните релации со врсниците се поврзани со позитивен став кон училиштето, редовно посетување на училиште, позитивен став кон наставниците, кон наставата, кон другарите, а сето тоа придонесува и кон подобар успех во училиштето и одлично поведение.

8. Релевантни истражувања на проблемот

Најраширена категорија во нарушувањето на однесувањето се категориите на психосоцијални нарушувања на деца и млади што претставуваат големи тешкотии на децата и нивните семејства. Таквите однесувања најчесто не се губат со текот на растењето, па имаат висока вредност за прогноза на подоцнешно антисоцијално однесување во зависност и од тоа за каков вид на нарушување на личноста станува збор.

Овде ќе истакнеме неколку истражувања што се спроведени во Хрватска.

Башич, Ј. (2001) наведува податоци од различни службени статистики и резултати од истражувања и доаѓа до заклучок дека деца и млади со нарушено однесувањето во вкупната популација во Хрватска се застапени од 10 до 20%. (Uzelac I Bouillet, 2007)

Според проценката на проблематичните однесувања на младите во периодот од 14 до 17 години, G.J.Dryfoos (според Basic 2001) доаѓа до заклучок дека 30% од младите се вклучени во поголемиот број високоризични однесувања со многу негативни последици, 35% од младите експериментално се впуштаат во различни активности кои во голема мера влијаат на нивната иднина, а 35% од младите манифестираат однесување со низок ризик. (ibid)

Надолу ќе наведеме три истражувања коишто се меѓусебно поврзани, релативно споредливи, затоа што се спроведени на испитаници во сличен период на возраст (ученици од осмо одделение од ОУ во Загреб) и социјалната средина (Загреб), а поголемиот дел се однесува на испитување на појави на исти облици на пореметување во однесувањето и ризични однесувања. (ibid)

1. Истражување на S.Uzelac, врз основа на проектот „Pojavni oblici poremećaja u ponašanju, uvjeti života u obitelji I model pedagogskog tretmana“ (glavni istraživač prof.dr.sc.M.Singer). (ibid)

2. Истражување на M.Lokas во склоп на дипломската работа со наслов „Rizici ponašanja učenika zagrebackih osnovnih škola“. (ibid)

3. Истражување на D. Tasic и A. Budzanovсаво склоп на студијата за поврзаноста, комуникација внатре во семејството, нарушување во однесувањето и особините на личноста на децата и младите.(ibid)

Истражувањето на Uzelac (1995) опфаќа анализа на појавување на 36 облици на однесување, M. Lokas(2006) 34, а истражувањето на D.Tasic (1994) и A. Budzanovсa (1996) 27 облици на однесување.(ibid)

Податоците во истражувањето на Uzelac и Lokas се собирали со методот на процена (однесувањето на ученикот го проценуваат според неговите соученици), а истражувањето на Tasic и Budzanovсaсо методот на самопроценување (го проценуваат целокупното однесување на учениците).Врз основа на тоа како се спроведени истражувањата на неколку испитаници од различни години, не може да се донесе заклучок за вистинската појава на одделни облици на однесување кај децата од осмо одделение во Загреб, но даваат еден кружен увид во феноменологијата на појавата. Со анализата на податоци, во однос на различно применуваните методи за собирање податоци, се упатува на одредена правилност во застапеноста на одделни облици на нарушување во однесувањето кај учениците одосмо одделение во основните училишта во Загреб.(ibid)

Примерите во сите три истражувања укажуваат дека на прво место е мрзливоста,а на второ место е незаинтересираноста. Во сите три истражувања на трето, четврто или петто место се наоѓаат недисциплинираноста и повлеченоста. Во истражувањето на S. Uzelac,кај 10% (или повеќе) испитаници е утврдено често и изразито често манифестирање на разгаленост, плашливост и неоправдани изостаноци од наставата, а во истражувањата на Tasic и A. Budzanovсa се манифестираат вербална агресивност и инает. Инаетот е со 10% застапен во истражувањето на M.Lokas. Расеаноста (одвлекување на вниманието) во сите три истражувања се манифестира кај 6 до 7% од учениците, а пушењето кај 6 до 9% од учениците. Интересно е тоа што учениците со нарушено однесување во сите свои искази во голема мера ги препознале манифестирањето на трикови, наклонетост кон лажење, вербална и физичка агресивност за разлика од останатите нивни соученици.

Распространетоста на нарушувањето во однесувањето на деца и млади покажуваат и податоците од истражувањето „Здравјето и однесувањето поврзано со здравјето на учениците во учебната 2001/2002 година“ на примерок од 4.397 ученика од петто, шесто и седмо одделение основно училиште и прва година средно училиште, кои ги извршил Хрватскиот завод за јавно здравство (Kuzman, Franelic i Pavic-Simetin, 2004). Во тоа истражување испитаниците, меѓу останатите, одговарале и на прашањата за тоа колку често чувствуваат потиштеност, раздразливост, нервоза, несоница, што ја отсликува појавноста на претежно пасивни нарушувања во однесувањето. Од резултатот на ова истражување се доаѓа до заклучок дека изразено (секој ден или повеќе пати пати во неделата) се јавуваат анализираните симптоми кај 5% до 12% кај децата и младите. (ibid)

Појавата на претежно активни нарушувања во однесувањето даваат и истражувањата на насилно однесување во хрватските училишта. Такво истражување е направено во учебната 2003/2004 година од страна на UNICEF за Хрватска. Анализата од истражувањата спроведени во 8 средни и 56 основни училишта од петто до осмо одделение во Хрватска на 15.466 ученика и 2.422 наставника, покажува дека 29,27% основци и 17,63% средношколци еднаш или повеќе пати доживеале некаков облик на насилно однесување. Два до три пати месечно (и почесто) на насилничко однесување биле изложени 10,7% од учениците, а 11.5% се изјасниле дека понекогаш, често или скоро секогаш учествуваат во насилничко однесување. 3,4% од учениците признале дека насилничко однесување одбираат често или скоро секогаш. (ibid)

Слични резултати се добиени и во истражувањето „Однесувањето поврзано со здравјето кај учениците во учебната 2001/2002 година- резултат од истражувањето“ (Кузман, Пејнович-Франелич, Павич-Симетин, 2004). Со овие истражувања е утврдено дека 24,8% од учениците (23% машки и 12% девојчиња) доживеале насилничко однесување еднаш или два пати, а два до три пати месечно (па и почесто) 9,5% од учениците (6% машки и 2% девојчиња), 7,9% од учениците (5% машки и 2% девојчиња) се утврдило дека се однесуваат насилнички неколку пати неделно. (ibid)

ВТОР ДЕЛ
МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕ

МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕ

1. ПРЕДМЕТ НА ИСТРАЖУВАЊЕ

Предмет на истражување се општествено-моралните ставови на учениците со нарушување во однесувањето од две основни училишта во Општина Штип и едно основно училиште во Општина Карбинци.

Ќе ги испитуваме следниве ставови на децата со нарушено однесување:

1. Ставови на децата спрема воспитанието;
2. Ставови спрема образованието;
3. Ставови на децата спрема семејството;
4. Ставови на децата спрема наставниците;
5. Ставови на децата спрема средината во која што живеат;
6. Ставовите на децата спрема врсниците;
7. Ставови на децата спрема религијата.

2. ЦЕЛ И КАРАКТЕР НА ИСТРАЖУВАЊЕ

Целта на ова истражување е да ги испитаме општествено-моралните ставови кај учениците од седмо и осмо одделение, да утврдиме дали постојат разлики кај ставовите и мислењата на учениците со нарушување во однесувањето и останатите ученици и да утврдиме дали постојат разлики во ставовите и мислењата кај родителите чии деца покажале нарушено однесување и родителите чии деца не покажале нарушено однесување.

Според својот карактер, ова истражување ќе биде:

- Индивидуално истражување, затоа што истото ќе биде организирано и спроведено индивидуално само од авторот на овој проект;
- Применето истражување, затоа што е насочено кон решавање на практичен проблем од областа на социјалната педагогија.
- Истражување со емпириски карактер, затоа што проблемот се проучува по пат на непосредно искуство, набљудување. Се користат искуствени факти и податоци, а резултатите можат да бидат проверени во практиката;

- Монодисциплинарно истражување, затоа што се истражува само една област од педагогијата;
- Современо истражување, затоа што проучува актуелен педагошки проблем.
- Дескриптивно, затоа што со него ја опишуваме моменталната состојба на однесување на учениците од седмо и осмо одделение во нашите основни училишта.

3. ЗАДАЧИ НА ИСТРАЖУВАЊЕ

Целта што ја поставивме во ова истражување ќе ја конкретизираме преку следниве задачи:

1. Да се испитаат ставовите на децата и родителите спрема воспитанието.
2. Да се испитаат ставовите на децата и родителите спрема образованието.
3. Да се испитаат ставовите на децата и родителите спрема семејството.
4. Да се испитаат ставовите на децата и родителите спрема наставниците.
5. Да се испитаат ставовите на децата и родителите спрема средината во којашто живеат.
6. Да се испитаат ставовите на децата и родителите спрема врсниците.
7. Да се испитаат ставовите на децата и родителите спрема религијата.

4. ХИПОТЕЗИ НА ИСТРАЖУВАЊЕ

Главна хипотеза:

Ставовите и мислењата на децата кај кои е утврдено нарушување во однесувањето се разликуваат од ставовите и мислењата на останатите деца.

Ставовите и мислењата на родителите чии деца покажале нарушено однесување се разликуваат од ставовите и мислењата на останатите родители.

Според поставените задачи ги поставуваме следните помошни хипотези:

1. Ставовите спрема воспитанието на децата со нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите деца.

2. Ставовите спрема воспитанието на родителите чии деца покажале нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите родители.
3. Ставовите спрема образованието на децата со нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите деца.
4. Ставовите спрема образованието на родителите чии деца покажале нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите родители.
5. Ставовите спрема семејството на децата со нарушување во однесувањето се разликуваат од ставовите на останатите деца.
6. Ставовите спрема семејството на родителите чии деца покажале нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите родители.
7. Ставовите спрема наставниците на децата со нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите деца.
8. Ставовите спрема наставниците на родителите чии деца покажале нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите родители.
9. Ставовите спрема средината во којашто живеат на децата со нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите деца.
10. Ставовите спрема средината во којашто живеат на родителите чии деца покажале нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите родители.
11. Ставовите на децата со нарушено однесување спрема врсниците се разликуваат од ставовите на останатите деца.
12. Ставовите спрема врсниците на родителите чии деца покажале нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите родители.
13. Ставовите спрема религијата на децата со нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите деца
14. Ставовите спрема религијата на родителите чии деца покажале нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите родители.

5. ВАРИЈАБЛИ НА ИСТРАЖУВАЊЕ

Независна варијабла: ставовите спрема образованието и воспитанието, ставовите спрема религијата, семејството, наставниците, ставовите спрема средината во којашто живеат децата и нивните родители и ставовите спрема врсниците.

Зависна варијабла: нарушеното однесување на децата.

6. МЕТОДИ, ТЕХНИКИ И ИНСТРУМЕНТИ НА ИСТРАЖУВАЊЕ

Во ова истражување ќе биде застапен дескриптивниот метод – опис, анализа и генерализација, затоа што преку него ќе се дојде до преглед на состојбата (конкретно ставовите кои ги манифестираат децата со нарушено однесување), откако претходно ќе биде извршено „снимање“ на таа состојба, односно откако ќе се соберат релевантните податоци.

Како истражувачка техника во ова истражување ќе ја користиме анкетата. Со **анкетирањето** на краткотраен и економичен начин ќе дојдеме до мислењето на испитаниците. Истото ќе биде анонимно. Анкетата ќе ја користиме за да собереме податоци од децата, од нивните родители, од наставниците од тие училишта каде што ќе истражуваме, од директорите и од стручните служби. Ќе биде изготвен анкетен прашалник со прашања од затворен тип. Прашањата ќе бидат претходно внимателно одбрани, подготвени и формулирани од страна на истражувачот.

Скалирањето ќе го користиме за испитување на ставовите на децата кои покажуваат нарушено однесување. За секој став ќе бидат понудени три одговори.

7. ПОПУЛАЦИЈА И ПРИМЕРОК

Во ова истражување, според содржината, се опфатени: ученици, родители и стручни служби од основните училишта „Димитар Влахов“ и „Гоце Делчев“ во Штип и основното училиште „Страшо Пинџур“ во Општина Карбинци, коишто по сопствен избор ги одбравме.

- Популација ученици: ја сочинуваат ученици од седмо и осмо одделение од основните училишта кои ги одбравме во ова истражување;
- Популација родители: ја сочинуваа родители на деца од седмо и осмо одделение во трите основни училишта во кои ќе истражуваме;
- Според обемот: две основни училишта во Општина Штип и едно основно училиште во Општина Карбинци;
- Според време: учебна 2011/2012 година;
- Популацијата ќе биде ограничена, бидејќи точно се знае бројот на учениците и нивните родители.

Примерокот во ова истражување ќе биде:

- Во однос на изборот на училишта, примерокот ќе биде примерок по проценка, затоа што избираме училишта по сопствена волја.

Најпрво од вкупниот број на ученици од седмо и осмо одделение во трите основни училишта ќе се извлече примерок на деца кои веќе покажале нарушено однесување. Сите деца ќе добијат исти анкетни листови и при обработката на добиените податоци ќе дојдеме до сознание дали постои разлика во ставовите помеѓу децата кои покажале нарушено однесување и останатите деца.

Истата постапка ќе ја применеме и кај родителите на децата. Сите родители ќе добијат исти анкетни листови и врз основа на добиените податоци ќе утврдиме дали постои разлика помеѓу ставовите на родителите чии деца покажале нарушено однесување и останатите родители, односно родители на деца кои не покажале нарушено однесување.

8. СТАТИСТИЧКА ОБРАБОТКА НА ПОДАТОЦИТЕ

Секое статистичко истражување мора да помине низ четири основни фази и тоа:

- Прибирање на податоци;
- Групирање и прикажување на податоците;
- Анализа на податоците;
- Статистичко заклучување.

Ќе користиме хи-квадрат, фреквенција и процент.

9. ОРГАНИЗАЦИЈА И ТЕК НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Во постапката за подготовка на истражувањето треба да се обезбедат неопходните услови:

1. Се остварува средба со директорите на училиштата на кои им се објаснува целта на ова истражување и да добиеме дозвола да го споведеме ова истражување.
2. Се остварува средба со стручните служби од трите основни училишта и се определува времето на истражување во согласност со нивното слободно време.
3. Преку разговор со стручните служби, од нивна страна се издвојуваат оние ученици кои покажале нарушено однесување. Анкетните листови ги добиваат овие ученици и нивните родители. Истите анкетни листови ги добиваат и оние деца кои не покажале нарушено однесување и нивните родители. На крајот ќе го извршиме истражувањето, потоа обработка на податоците и нивното претставување.
4. На крајот следува анализа и обработка на податоците од анкетањето и интерпретација на добиените резултати.

ТРЕТ ДЕЛ
АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД
ИСТРАЖУВАЊЕТО

1. Обработка и анализа на податоците од истражувањето

1.1. Резултати од анкетниот лист што беше наменет за стручните служби

Најпрво воспоставив средба со директорите на трите основни училишта, каде што го правев истражувањето. Им ја објаснив мојата цел и наидов на целосна поддршка и разбирање. Средба остварив и со педагозите и социјалните работници во трите основни училишта, кои ми излегоа во пресрет и многу ми помогнаа во истражувањето. Преку разговор и преку техниката анкетирање, што ја применив во ова истражување, добив податоци за ставовите и мислењата коишто ги имаат тие, а се во согласност со мојата тема. Податоците што ги добив ќе ги прикажам графички и табеларно и ќе направам анализа на нивните одговори.

Анкетните листови беа направени во согласност со темата на ова истражување, прашањата се јасни и недвосмислени и се во согласност со поставените хипотези. Анкетниот прашалник за стручните служби се состои од 16 прашања, а на почетокот требаше да одговорат на три општи прашања, како што се: нивната вероисповед, националната припадност и времетраењето на нивното работно искуство.

Обработка на општи податоци за стручните служби

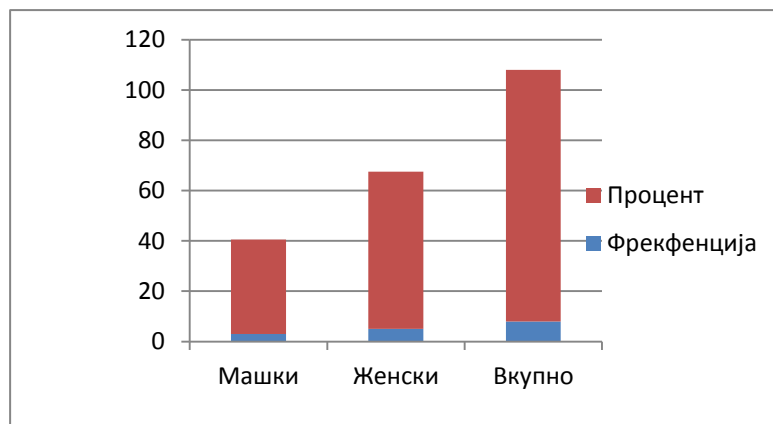
Според полот, застапена е следната структура на испитаници:

Табела 1. Структура на испитаници според полот

Table 1. Structure of respondents by gender

Пол	Фреквенција	Процент
Машки	3	37,5
Женски	5	62,5
Вкупно	8	100

Графикон 1 (Graphical preview 1)

Прашалникот го потполнија три директори, еден социјален работник, три педагога и еден дефектолог-логопед.

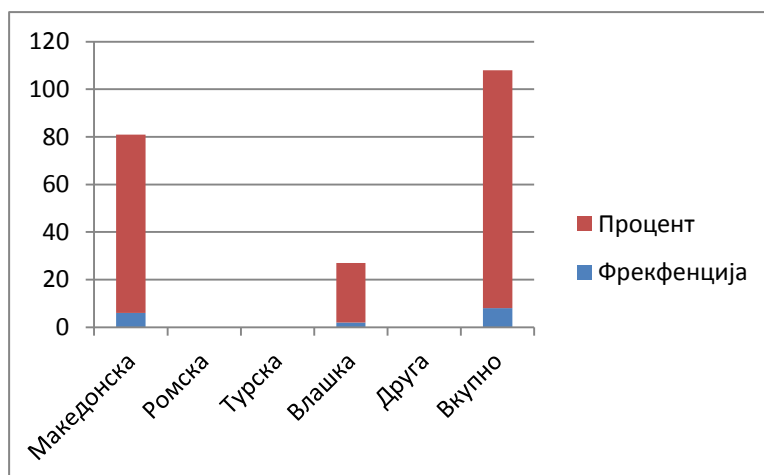
Табела 2. Структура на испитаници според националност

Table 2. Structure of respondents by nationality

Националност	Фреквенција	Процент
Македонска	6	75,00
Ромска	/	/
Турска	/	/
Влашка	2	25,00
Друга	/	/
Вкупно	8	100

Во истражувањето беа застапени пет националности, најголем број се Македонци 75% и Власи 25%. Од стручните служби немаше од друга националност.

Графикон 2 (Graphical preview 2)

Табела 3. Структура на испитаници според вероисповед

Table 3. Structure of respondents by

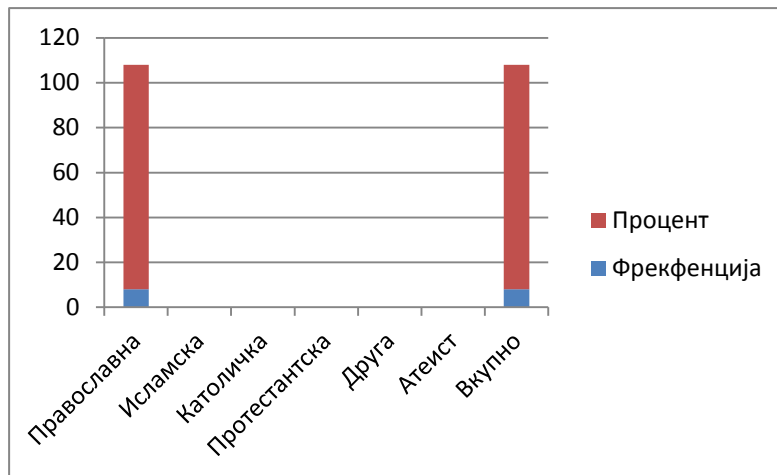
Табела 3 (Table 3)

Вероисповед	Фреквенција	Процент
Православна	8	100
Исламска	/	/
Католичка	/	/
Протестантска	/	/
Друга	/	/
Атеист	/	/
Вкупно	8	100

Стручните служби кои го пополнија прашалникот се со православна вероисповед 100%. Тоа е прикажано во табела 3 и графикон 3.

Графикон 3 (Graphical preview 3)

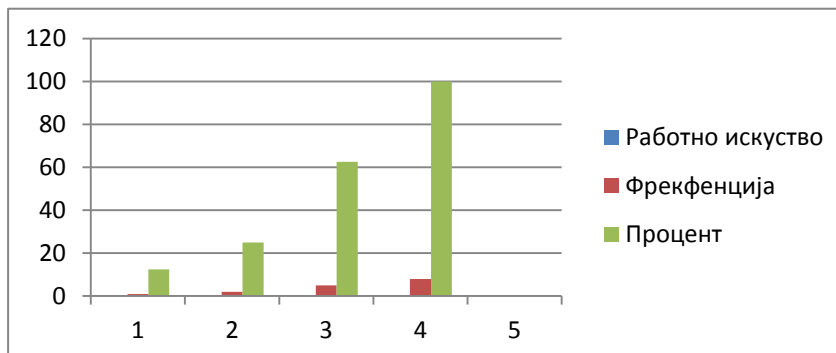
Табела 4. Структура на испитаници според работното искуство

Table 4. Structure of respondents by

Работно искуство	Фреквенција	Процент
до 10 години	1	12,5
од 10 до 20 години	2	25
над 20 години	5	62,5
Вкупно	8	100

Според работното искуство, само еден испитаник е со работно искуство до 10 години или 12,5%, два испитаники се со работно искуство од 10 до 20 години или 25% и пет испитаника се со работно искуство над 20 години или 62,5%.

Графикон 4 (Graphical preview 3)

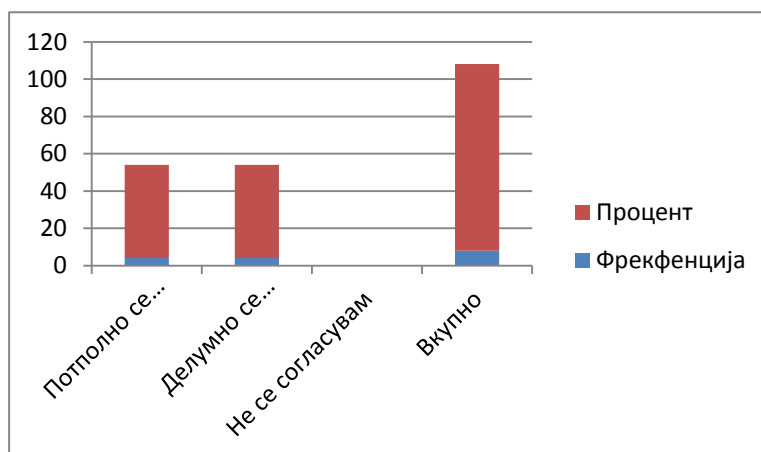

Прашање бр.1 - Дали се согласувате дека воспитанието на младите деца од страна на наставниците во училиштето влијае врз формирање на еден убав и прифатлив начин на однесување, формирање на позитивен став кон себе и кон другите и гради позитивни чувства?

Табела 5.Ставови на стручните служби во однос на воспитанието

Прашање бр.1	Фреквенција	Процент
Потполно се согласувам	4	50,00
Делумно се согласувам	4	50,00
Не се согласувам	/	0,00
Вкупно	8	100,00

Графикон 5 (Graphical preview 5)

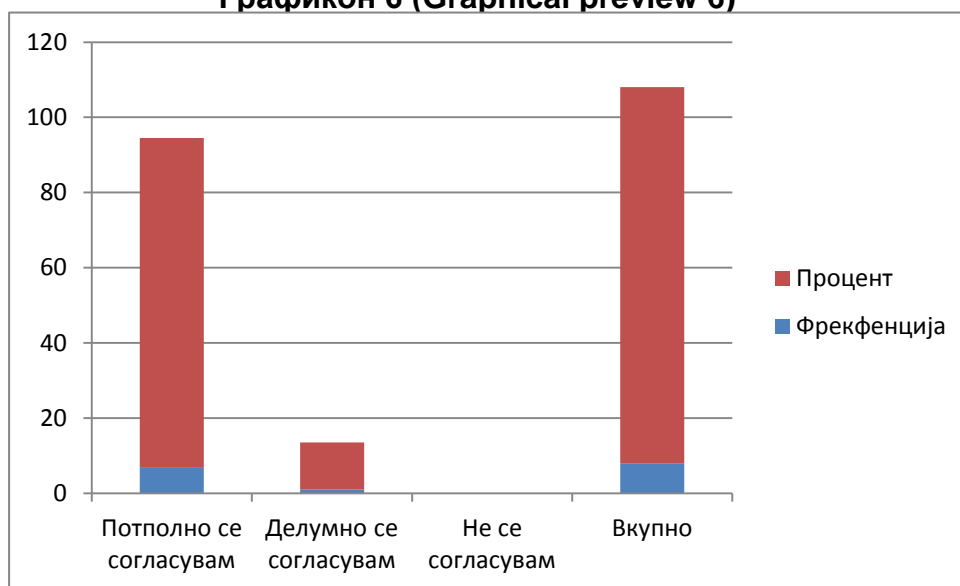
Според податоците коишто ги добивме овде, можеме да видиме дека сите испитаници се согласуваат со тоа дека воспитанието на децата од страна на наставниците позитивно влијае на нивното однесување, 50% од испитаниците потполно се согласуваат, додека останатите 50% делумно се согласуваат. Нема испитаници коишто не се согласуваат со ова.

Прашање бр.2- Дали се согласувате дека воспитанието се применува како процес преку којшто човекот станува одговорен, самостоен и ќе може да се снајде во секаква ситуација во сопствениот живот, човек кој ќе може во секое време да донесе правилна одлука?

Табела 6.Воспитанието како процес на одговорност и самостојност

Прашање бр.2	Фреквенција	Процент
Потполно се согласувам	7	87,50
Делумно се согласувам	1	12,50
Не се согласувам	/	0,00
Вкупно	8	100,00

Графикон 6 (Graphical preview 6)

Од прикажаната табела јасно се гледа дека само еден од испитаниците делумно се согласува, а останатите седум потполно се согласуваат со тоа дека воспитанието е процес преку којшто човекот станува одговорен и самостоен.

Преку одговорите на овие две прашања што им ги поставивме на стручните служби, целта ни беше да ги согледаме нивните ставови и мислења во однос на воспитанието. Видовме дека сите се едногласни и имаат позитивни ставови и мислења, сите имаат став дека преку воспитанието децата формираат позитивни ставови кон себе, кон врсниците и повозрасните и дека преку воспитанието можат да станат одговорни и самостојни личности.

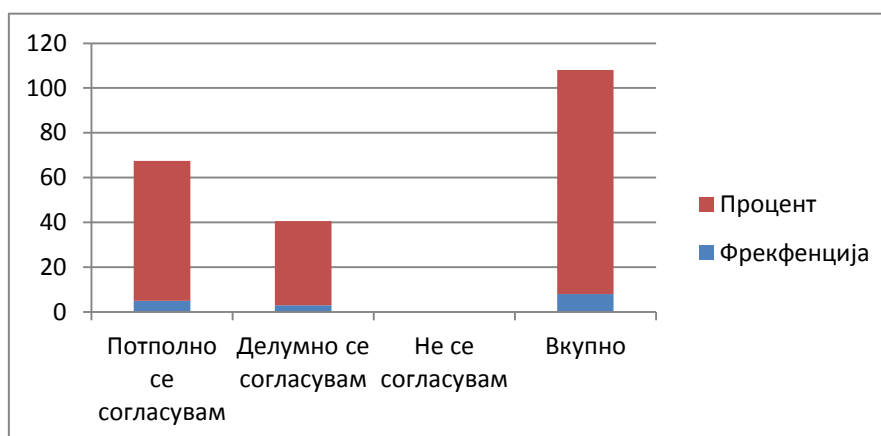
Прашање бр.3- Дали се согласувате дека преку образованието децата формираат правилен поглед кон светот, стекнуваат знаења и

основни поими за прифатливо однесување, како во училиштето така и надвор од него.

Табела 7. Ставови на стручните служби во однос на образованието

Прашање бр.3	Фреквенција	Процент
Потполно се согласувам	5	62,50
Делумно се согласувам	3	37,50
Не се согласувам	/	0,00
Вкупно	8	100,00

Графикон 7 (Graphical 7)

На прашањето со реден број 3 добивме податоци дека 62,5% или пет испитаника потполно се согласуваат со тоа дека преку образованието децата стекнуваат основни поими за прифатливо однесување, а останатите 37,5% или три испитаника делумно се согласуваат.

Преку разговорите со социјалните работници и педагозите на трите основни училишта во кои што истражувавме дојдовме до нивните ставови и мислења коишто ги имаат во однос на воспитанието и образованието. Преку нивното долгогодишно искуство дојдовме до сознание дека имаат позитивни ставови спрема овие два субјекта. Сметаат дека преку образованието и воспитанието кое им е понудено на учениците во училиштата се пренесуваат искуствата од една генерација на друга. Со оглед на тоа дека воспитанието е

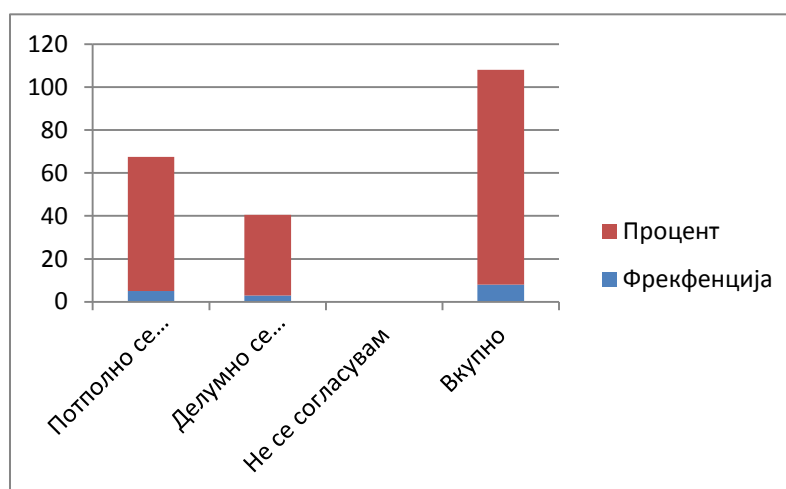
многу сложен и долготраен процес, тие сметаат дека училиштето многу позитивно влијае на развојот на учениците, бидејќи прецесот воспитание започнува од раѓањето на човекот и трае цел живот, како клучен фактор кој влијае на однесувањето на децата го ставаат семејството. Ние им поставивме неколку прашања и за тоа како влијае семејната средина врз формирањето на ставови и мислења кај децата, а добиениот резултат го обработивме подолу.

Прашање бр.4- Дали се согласувате дека семејната средина претставува клучен фактор за успешен развој и формирање на позитивни ставови кај децата и кај младите?

Табела 8. Ставови на стручните служби во однос на семејната средина

Прашање бр.4	Фреквенција	Процент
Потполно се согласувам	5	62,50
Делумно се согласувам	3	37,50
Не се согласувам	/	0,00
Вкупно	8	100,00

Графикон 8 (Graphical preview 8)

Преку одговорите на ова прашање добивме податоци дека 62,5% или пет испитаника одговориле дека потполно се согласуваат со тоа дека семејната средина е клучниот фактор за формирање позитивни ставови кај децата, а 37,5% или три испитаника одговориле дека делумно се согласуваат.

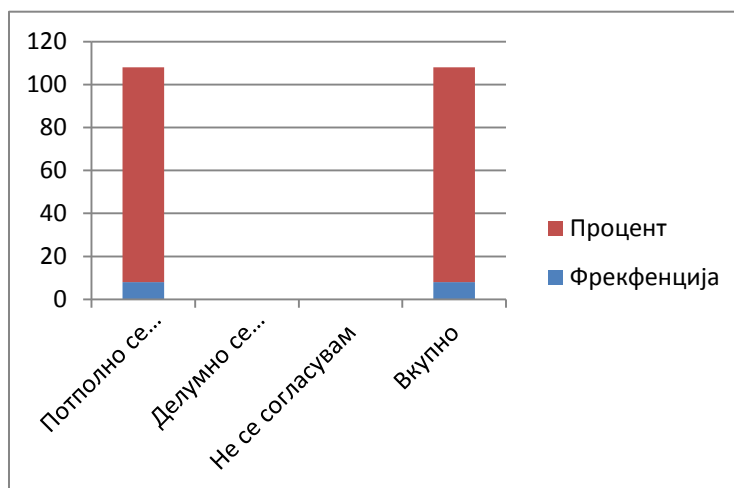
Главно сите испитаници се согласуваат дека семејната средина е првата средина на социјализација на детето, а како втора средина каде што детето се наоѓа и социјализира е училиштето.

Прашање бр.5- Дали се согласувате дека врз појавата на нарушено однесување на децата влијае атмосферата и комуникацијата во семејството?

Табела 9. Семејството како фактор за формирање на ставови

Прашање бр.5	Фреквенција	Процент
Потполно се согласувам	8	100,00
Делумно се согласувам	/	0,00
Не се согласувам	/	0,00
Вкупно	8	100,00

Графикон 9(Graphical preview 9)

Целта на прашањето ни беше да ги согледаме ставовите и мислењата на стручните служби спрема семејствата на децата и добивме резултат дека сите осум испитаника или 100% потполно се согласуваат со тоа дека врз појавата на нарушено однесување на децата влијае атмосферата и комуникацијата во семејството. Според нив, неповолната атмосфера,

недоволната комуникација во семејството, проблемите кои ги имаат внатре во семејството, доведува до појава на нарушено однесување кај учениците. Сметаат дека проблемите што децата ги имаат дома во нивните семејства влијаат многу негативно врз правилниот развој на личноста, таквите ученици или се премногу агресивни, нападни или пак се премногу повлечени.

Прашање бр.6- Дали се согласувате дека однесувањето на родителите влијае врз однесувањето на нивните деца?

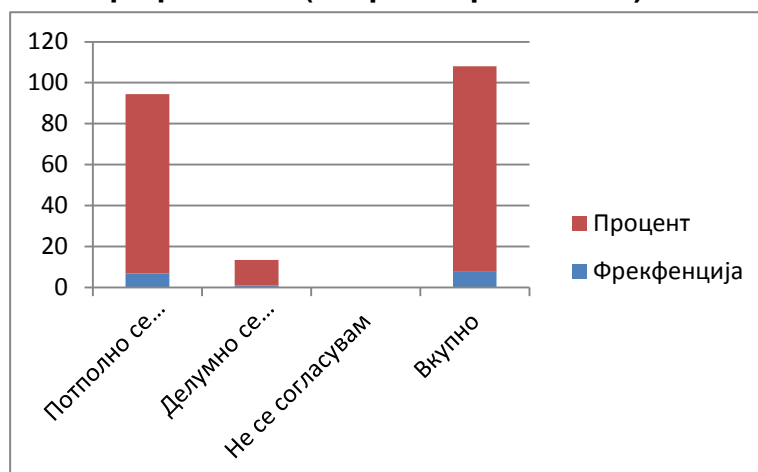
Табела 10. Однесувањето на родителите влијае на однесувањето на децата

Прашање бр.6	Фреквенција	Процент
Потполно се согласувам	7	87,50
Делумно се согласувам	1	12,50
Не се согласувам	/	
Вкупно	8	100,00

Добиените податоци говорат дека само еден испитаник или 12.5% делумно се согласува, а седум испитаника или 87,5% потполно се согласуваат со тоа дека однесувањето на родителите влијае врз однесувањето на децата.

Преку одговорите на овие прашања кои се однесуваат на семејството и преку разговорот со нив, дојдовме до поконкретни сознанија за нивните мислења и ставови за семејството. Имено, тие сметаат дека однесувањето на децата во училиштето, нивниот успешен раст и развој, пред сè зависи од семејството, односите помеѓу родителите и децата, нивната комуникација и дека секое нарушено однесување на детето потекнува од семејството, бидејќи семејството е првата средина на социјализација на детето. Сите деца кои покажале нарушено однесување главно потекнуваат од семејства каде што има нарушени услови за живеење, од семејства каде што има секојдневни караници, проблеми и непочитување помеѓу родителите и децата.

Графикон 10 (Graphical preview 10)

Прашање бр.7- Дали се согласувате дека однесувањето на наставникот треба да претставува пример за тоа како треба да се однесува ученикот?

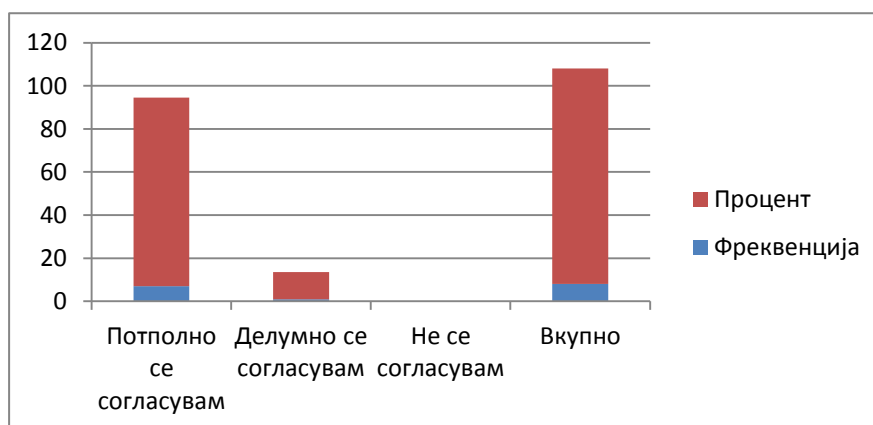
Табела11. Ставови на стручните служби во однос на наставникот

Прашање бр.7	Фреквенција	Процент
Потполно се согласувам	7	87,50
Делумно се согласувам	1	12,50
Не се согласувам	/	/
Вкупно	8	100,00

Резултатот говори дека само еден испитаник или 12,5% делумно се согласува, а седум испитаника или 87,5% потполно се согласуваат со тоа дека однесувањето на наставникот треба да претставува пример за тоа како треба да се однесува ученикот. Тие сметаат дека секој наставник треба да биде доследен, принципиелен, самокритичен, така да се однесува и со неговото однесување позитивно да влијае врз однесувањето на учениците. Сето она што наставникот го зборува и го прави за децата треба да претставува пример за тоа како треба тие да се однесуваат.

Графикон 11 (Graphical preview 11)

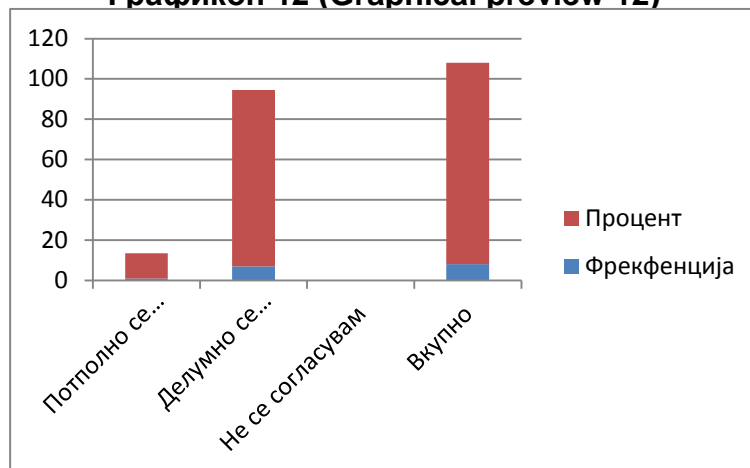
Прашање бр.8- Дали се согласувате дека како најважен фактор за формирање на ставови кај учениците е наставникот?

Табела 12. Наставникот како најважен фактор за формирање на ставови кај учениците

Прашање бр.8	Фреквенција	Процент
Потполно се согласувам	1	12,5
Делумно се согласувам	7	87,5
Не се согласувам	/	/
Вкупно	8	100

Овде го добивме следниот резултат: 12,5% или само еден испитаник потполно се согласува, а додека останатите седум испитаника или 87,5% делумно се согласуваат со тоа дека најважен фактор за формирање на ставови кај учениците е наставникот. Наставникот треба да биде позитивна и добра личност за да може децата да формираат правилен став и поглед кон светот. Но сепак, не се потполно согласуваат сите испитаници со тоа дека наставникот е најважниот фактор за формирање на ставови кај учениците, бидејќи тука се и родителите, поширокото семејство, средината на живеење, врсниците.

Графикон 12 (Graphical preview 12)

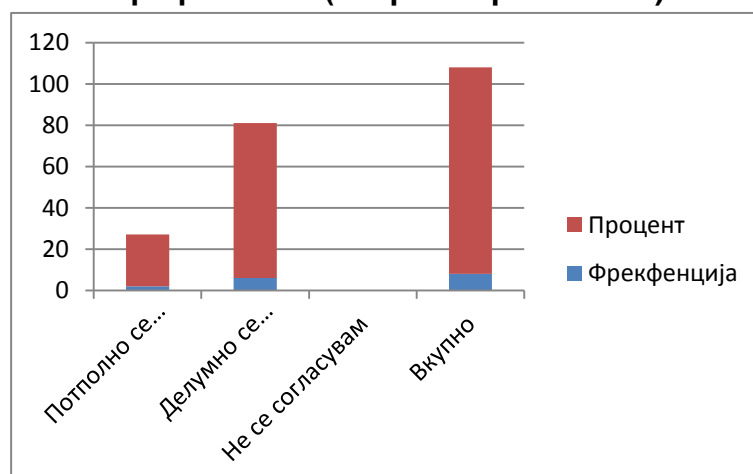

Прашање бр.9 -Дали се согласувате дека средината на живеење на детето претставува еден од најзначајните фактори кои влијаат врз формирање на ставови кај младите?

Табела 13.Ставови на стручните служби во однос на средината на живеење

Прашање бр.9	Фреквенција	Процент
Потполно се согласувам	2	25,00
Делумно се согласувам	6	75,00
Не се согласувам	/	/
Вкупно	8	100,00

Графикон 13 (Graphical preview 13)

Од добиените податоци гледаме дека 25% или два испитаника потполно се согласуваат, а 75% или шест испитаника делумно се согласуваат со тоа дека средината на живеење на детето претставува еден од најзначајните фактори кои влијаат врз формирање на ставови кај младите.

Од стручните служби коишто ги анкетиравме, покрај поставените прашања за средината на живеење, преку разговор дојдовме и до пошироки сознанија за нивните мислења и ставови за средината на живеење на детето. Имено, тие сметаат дека покрај тоа што средината може да влијае позитивно врз формирањето на ставови кај децата и младите, исто така таа може да влијае и доста негативно. Од нивното долгогодишно искуство и работа со различни генерации велат дека се среќавале со голем број случаи каде што деца и млади потекнувале од културни и современи семејства, деца на образовани родители да покажуваат знаци на нарушено однесување, да се однесуваат несоодветно, на начин кој не им прилега. За сето ова, според нив може да придонесе и средината или местото на живеење на детето.

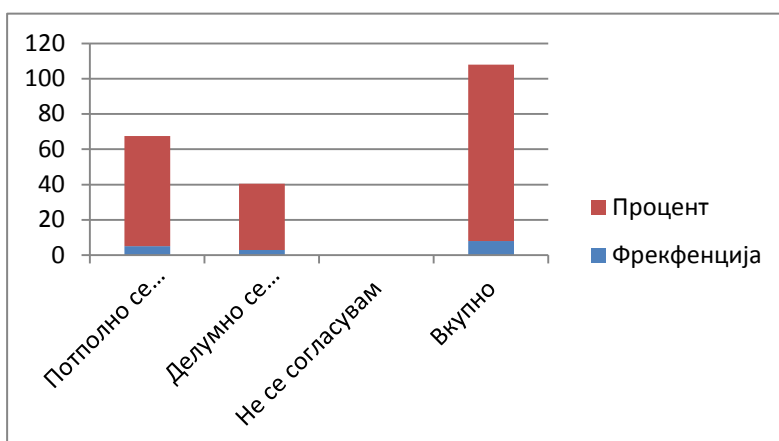
Прашање бр.10 -Дали се согласувате дека средината на живеење влијае врз појавата на нарушено однесување на децата?

Табела 14. Средината на живеење влијае врз нарушеното однесување на децата

Прашање бр.10	Фреквенција	Процент
Потполно се согласувам	5	62,50
Делумно се согласувам	3	37,50
Не се согласувам	/	0,00
Вкупно	8	100,00

Од добиените податоци гледаме дека пет испитаника или 62,5% потполно се согласуваат, а додека три испитаника или 37,5% делумно се согласуваат со тоа дека средината на живеење влијае врз појавата на нарушено однесување на децата.

Графикон 14 (Graphical preview 14)

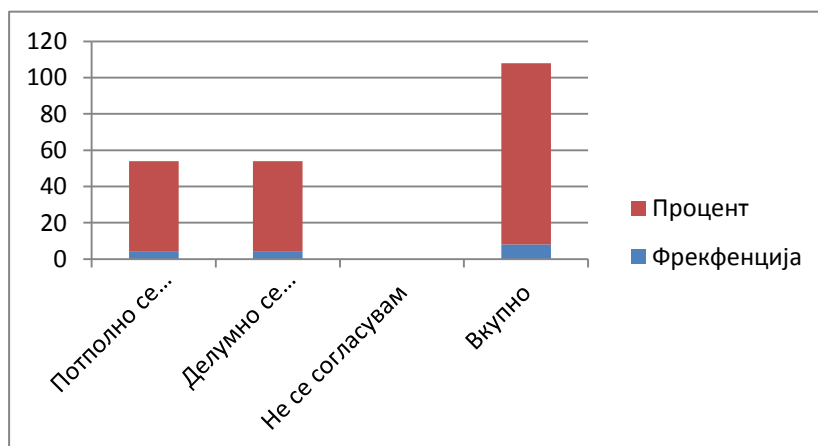

Прашање бр.11- Дали се согласувате дека врсниците влијаат врз појавата на нарушено однесување на децата?

Табела 15. Ставови на стручните служби во однос на врсниците

Прашање бр.11	Фреквенција	Процент
Потполно се согласувам	4	50,00
Делумно се согласувам	4	50,00
Не се согласувам	/	0,00
Вкупно	8	100,00

Графикон 15 (Graphical preview 15)

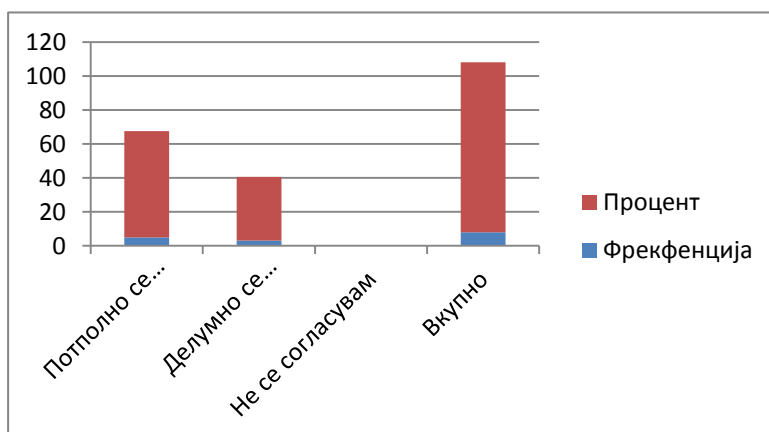
Преку податоците што ги добивме од одговорите на ова прашање гледаме дека мислењата и ставовите помеѓу испитаниците се поделени, односно 50% или четити испитаника потполно се согласуваат, исто толку испитаници делумно се согласуваат со тоа дека врсниците влијаат врз појавата на нарушено однесување на децата.

Прашање бр.12- Дали се согласувате дека врсниците дружејќи се меѓусебно, преземаат и пренесуваат ставови еден на друг без разлика дали се тие позитивни или негативни?

Табела 16. Врсниците влијаат врз формирање позитивни или негативни ставови

Прашање бр.12	Фреквенција	Процент
Потполно се согласувам	5	62,50
Делумно се согласувам	3	37,50
Не се согласувам	/	0,00
Вкупно	8	100,00

Графикон 16 (Graphical preview 16)

Преку одговорите на ова прашање дојдовме до сознание дека 62% или пет испитаника потполно се согласуваат, а додека пак 37,5%или три испитаника делумно се согласуваат со тоа дека со меѓусебната дружба на врсниците се преземаат и пренесуваат позитивни или негативни ставови. Тие

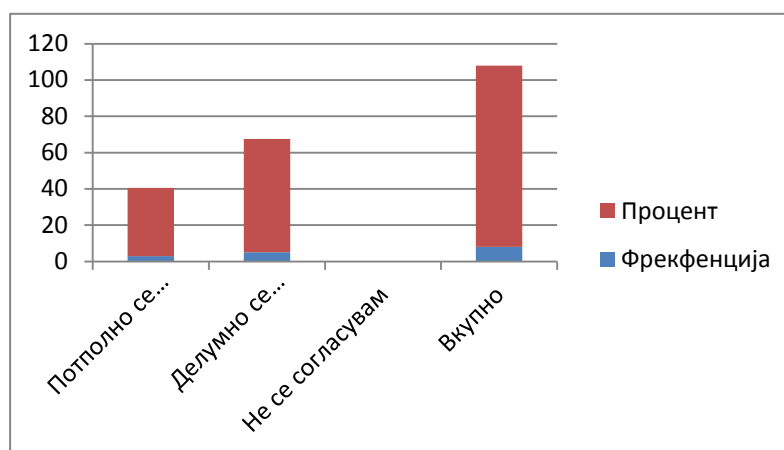
тврдат дека децата во овој период (13 и 14-годишна возраст на нашите испитаници) се повеќе под влијание на нивните врсници отколку под влијание на семејството или училиштето односно наставниците.

Прашање бр.13- Дали се согласувате дека ученикот го презема несоодветното однесување на својот врсник како негов начин на однесување, бидејќи привлекува внимание помеѓу останатите врсници?

Табела 17. Учениците меѓусебно преземаат негативни ставови

Прашање бр.13	Фреквенција	Процент
Потполно се согласувам	3	37,50
Делумно се согласувам	5	62,50
Не се согласувам	/	0,00
Вкупно	8	100,00

Графикон 17 (Graphical preview 17)

Од добиените податоци согледаваме дека 37,5% или три испитаника потполно се согласуваат, а додека 62,5% или пет испитаника делумно се согласуваат со тоа дека ученикот го презема несоодветното однесување на својот врсник за да привлече внимание. Социјалните работници и педагозите сметаат дека покрај тоа што врсниците може да претставуваат фактор за нарушено однесување, од друга страна пак, тие можат да бидат и значаен позитивен фактор во формирањето на ставови. Врсниците меѓусебно влијаат и

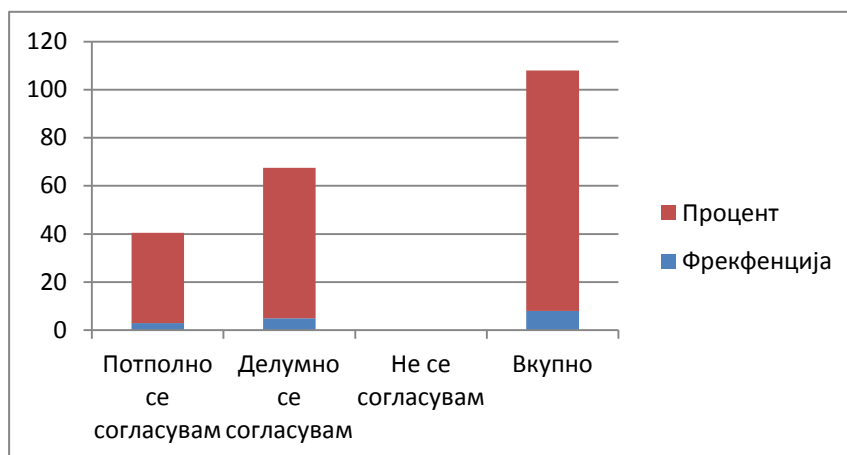
еден од друг пренесуваат и преземаат ставови, без разлика дали се позитивни или негативни. Сепак, педагозите и социјалните работници повеќе се во контакт со оние ученици кои покажуваат нарушено однесување.

Прашање бр.14 -Религијата пропишува морални норми и пораки кои се основа за севкупното однесување на еден човек, му го покажува добриот пат и го води кон среќен живот.

Табела 18. Ставови на стручните служби во однос на религијата

Прашање бр.14	Фреквенција	Процент
Потполно се согласувам	3	37,50
Делумно се согласувам	5	62,50
Не се согласувам	/	0,00
Вкупно	8	100,00

Графикон 18 (Graphical preview 18)

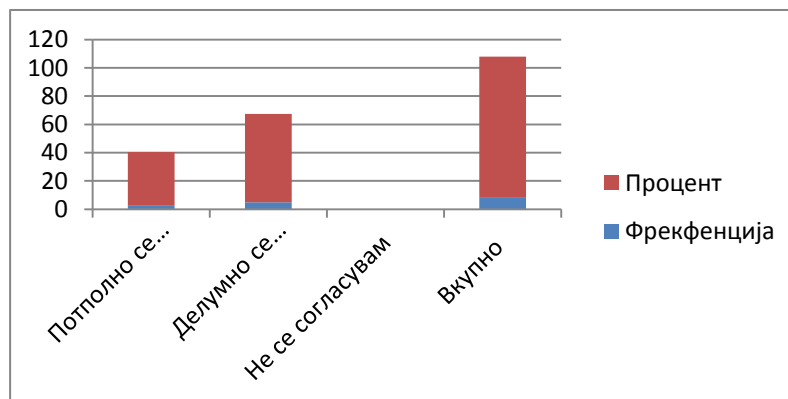
Според добиените податоци видовме дека три испитаници или 37,5% потполно се согласуваат, додека пак пет испитаника или 62,5% делумно се согласуваат со тоа дека религијата е основа за севкупното однесување на човекот.

Прашање бр.15- Религијата влијае врз формирање на морални ставови кај младите.

Табела 19. Религијата влијае врз формирање на морални ставови кај младите

Прашање бр.15	Фреквенција	Процент
Потполно се согласувам	3	37,50
Делумно се согласувам	5	62,50
Не се согласувам	/	0,00
Вкупно	8	100,00

Графикон 19 (Graphical preview 19)

Целта на ова прашање ни беше да ги согледаме размислувањата на стручните служби во однос на религијата. Видовме дека имаат позитивни ставови и тоа три испитаника или 37,5% потполно се согласуваат, а пет испитаника или 62,5% делумно се согласуваат со тоа дека религијата влијае врз формирање на морални ставови кај младите.

Прашање бр.16- Религијата поттикнува на добро однесување и меѓусебно почитување.

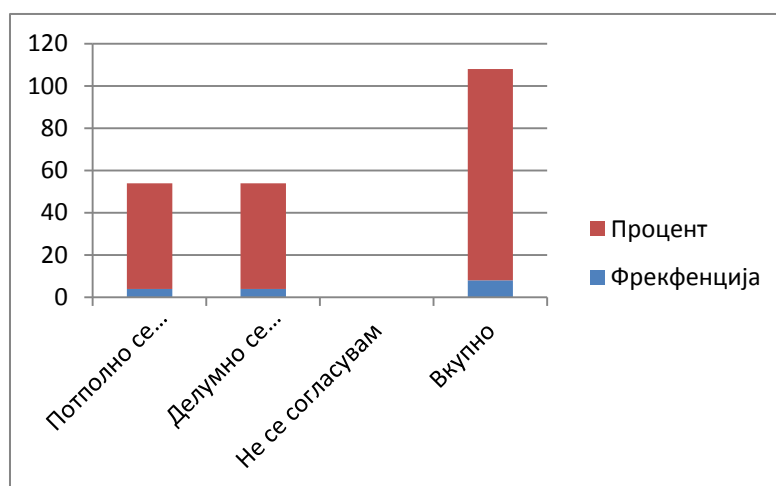
Мислењата помеѓу испитаниците во однос на ова прашање се поделени, главно сите испитаници имаат позитивен став кон религијата и сметаат дека религијата е таа која поттикнува на добро однесување и меѓусебно почитување, но сепак 50% потполно се согласуваат и 50% делумно се согласуваат. Тоа е претставено табеларно и графички.

Табела 20. Религијата поттикнува на добро однесување и меѓусебно почитување

Прашање бр.16	Фреквенција	Процент
Потполно се согласувам	4	50,00
Делумно се согласувам	4	50,00
Не се согласувам	/	0,00
Вкупно	8	100,00

Графикон 20 (Graphical preview 20)

Преку разговорите со стручните служби не дојдовме до поопширни сознанија за нивните ставови и мислења спрема религијата, но сепак сметаме дека секој човек верува во нешто и врз основа на она што го верува и што го чувствува така и се однесува. Внатрешното чувство секогаш излегува надвор на површината и можеме да го видиме. Кај децата и младите коишто се предмет на нашето истражување можеме да забележиме според нивното надворешно однесување, што всушност тие чувствуваат внатре во душата. Врз основа на одговорите од стручните служби потврдуваме дека религијата е таа која поттикнува на убаво однесување.

1.2 Резултати од анкетниот лист што беше наменет за родители чии деца покажале нарушено однесување и родители чии деца не покажале нарушено однесување

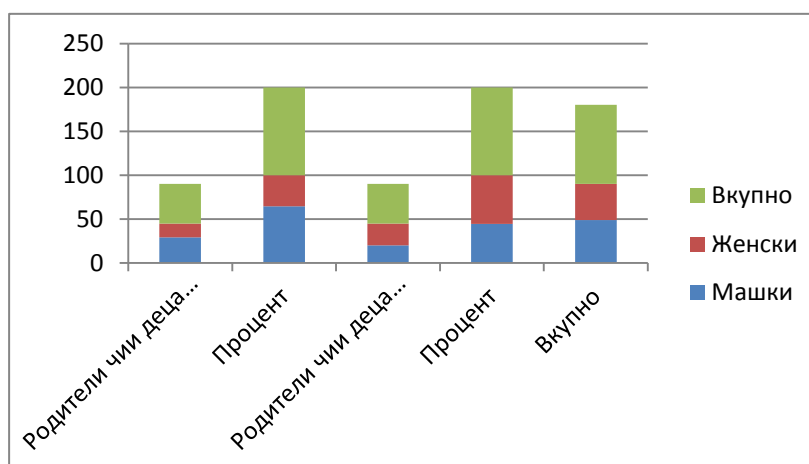
Сите родители добија исти анкетни листови, а според добиените податоци ќе утврдиме дали постои статистички значајна разлика во нивните мислења и ставови. Родителите одговараа на 20 јасно формулирани прашања кои беа поставени во согласност со нашите хипотези. Најпрво ги обработивме резултатите од општите податоци за родителите, како што се: пол, националност и вероисповед.

Обработка на општи податоци

Табела 21. Структура на испитаници според пол
Table 21. Structure of respondents by gender

Пол	Родители чии деца покажале нарушено однесување f	Процент	Родители чии деца не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Машки	29	64,44	20	44,44	49
Женски	16	35,56	25	55,56	41
Вкупно	45	100	45	100	90

Графикон 21 (Graphical preview 1)

Анкетниот лист го пополниле 64,44% татковци чии деца покажале нарушено однесување, 44,44% татковци чии деца не покажале нарушено однесување,

потоа 35,56% мајки чии деца покажале нарушено однесување и 55,56% мајки чии деца не покажале нарушено однесување.

Табела 22. Структура на испитаници според националност

Table 22. Structure of respondents by nationality

Националност	Родители чии деца покажале нарушено однесување f	Процент	Родители чии деца не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Македонци	33	73,33	37	82,22	70
Роми	8	17,78	1	2,22	9
Турци	4	8,89	1	2,22	5
Власи	/	/	5	11,11	5
Друга	/	/	1	2,22	1
Вкупно	45	100	45	100	90

Графикон 22 (Graphical preview 2)

Во истражувањето се застапени семејства од пет националности, од кои во најголем број се Македонци 73,33% (родители чии деца покажале нарушено однесување), 82,22% (родители чии деца не покажале нарушено однесување), Роми 17,78% (родители чии деца покажале нарушено однесување), 2,22% родители чии деца не покажале нарушено однесување и Турци 8,89%

(родители чии деца покажале нарушено однесување), 2,22% (родители чии деца не покажале нарушено однесување).

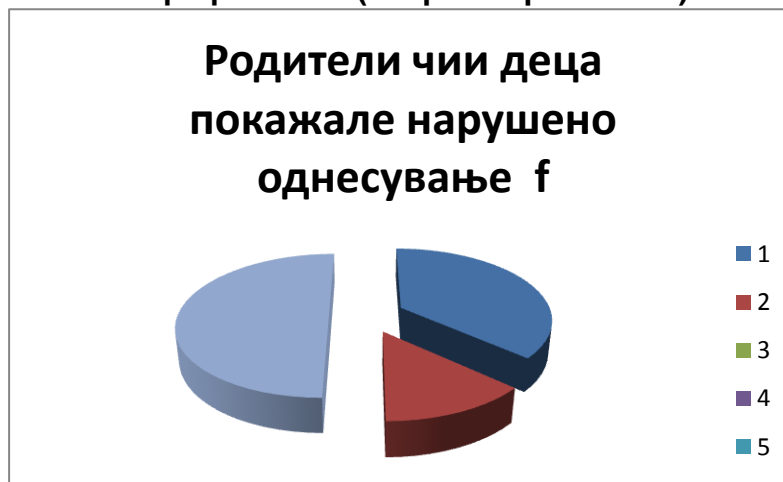
Табела 23. Структура на испитаници според вероисповед

Table 23. Structure of respondents by

Вероисповед	Родители чии деца покажале нарушено однесување f	Процент	Родители чии деца не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Православна	33	73,33	42	93,33	75
Исламска	12	26,67	1	2,22	13
Католичка	/	/	1	2,22	1
Протестантска	/	/	/	/	/
Друга	/	/	/	/	/
Атеист	/	/	1	2,22	1
Вкупно	45	100	45	100	90

Во истражувањето најмногу се застапени родители од православна вероисповед и тоа 73,33% (родители чии деца покажале нарушено однесување), 93,33% (родители чии деца не покажале нарушено однесување), и исламска вероисповед и тоа 26,67% (родители чии деца покажале нарушено однесување), и 2,22% (родители чии деца не покажале нарушено однесување).

Графикон 23 (Graphical preview23)

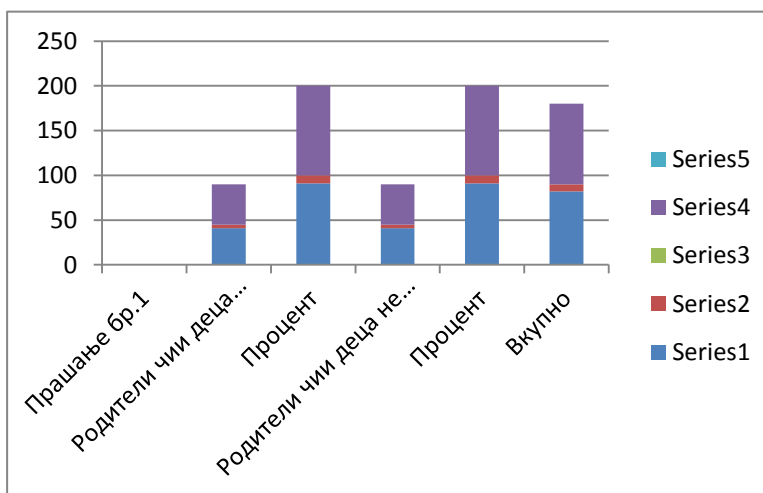

На прашањето со реден број 1 кое гласи: **Воспитанието како човекова активност има голема улога во развојот на личноста на младиот човек и трае во текот на целиот живот**, беа понудени три одговори (потполно се согласувам, делумно се согласувам и не се согласувам), а ги добивме следните резултати.

Табела 24. Ставови на родителите за тоа дали воспитанието влијае врз однесувањето на нивните деца

Прашање бр.1	Родители чии деца покажале нарушено однесување f	Процент	Родители чии деца не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	41	91,11	41	91,11	82
Делумно се согласувам	4	8,89	4	8,89	8
Не се согласувам	/	0,00	/	0,00	
Вкупно	45	100,00	45	100,00	90

Графикон 24(Graphical preview 24)

Овде најдовме на исто размислување. Од табелата јасно може да се види дека бројот на одговори на родителите чии деца не покажале нарушено однесување е еднаков на бројот на одговори на родителите чии деца покажале нарушено однесување, односно потполно се согласуваат 91,11% од родителите, а делумно се согласуваат само 4%, нема родители кои не се

согласуваат со тоа дека воспитанието има голема улога во развојот на личноста на човекот.

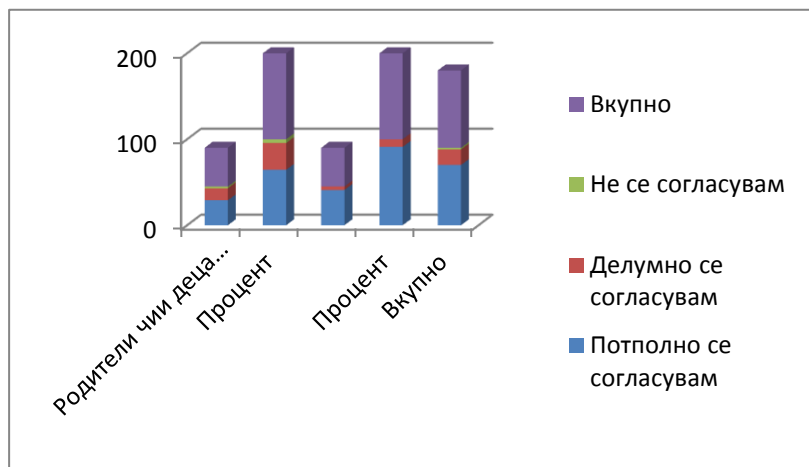
Прашање бр.2- Преку воспитниот процес се обликува човековата личност, нејзиниот карактер, емотивниот и волевиот живот, преку воспитанието се развива моралот, трудот и естетиката на една личност.

Табела 25. Преку воспитанието се развива моралот, трудот и естетиката на една личност

Прашање бр.2	Родители чии деца покажале нарушено однесување f	Процент	Родители чии деца не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	29	64,44	41	91,11	70
Делумно се согласувам	14	31,11	3	6,67	17
Не се согласувам	2	4,44	1	2,22	3
Вкупно	45	100,00	45	100,00	90

Хи – квадрат – 9,51 (df = 2) $p > 0,01$ за 9,21

Графикон 25(Graphical preview25)

На ова прашање одговорија вкупно 90 родители од трите основни училишта кои влегоа во примерокот. 45 родители чии деца покажале нарушено однесување од кои 29 или 64,44% потполно се согласуваат, 14 или 31,11% делумно се согласуваат и сосема е мал бројот на родители (4,44%) кои не се

согласуваат со тоа дека преку воспитниот процес се обликува човековата личност и сите нејзини особини.

Вкупно 45 родители чии деца не покажале нарушено однесување одговараа на истото прашање и од табелата можеме да видиме дека 91,11% потполно се согласуваат, 6,67% од родителите делумно се согласуваат, додека само 2,22% или еден родител има негативен став спрема воспитанието, односно не се согласува и смета дека преку воспитниот процес не се обликува човековата личност и нејзините особини.

Добиената вредност на хи-квадратот е поголема од граничната вредност и покажува дека постои статистички значајна разлика во ставовите спрема воспитанието помеѓу родителите чии деца покажале нарушено однесување и останатите родители.

Прашање бр.3 -Воспитанието влијае врз формирање на еден убав и прифатлив начин на однесување, формирање позитивни ставови како спрема себеси, така и спрема другите и гради позитивни чувства.

Табела 26. Воспитанието влијае врз формирање позитивни ставови

Прашање бр.3	Родители чии деца покажале нарушено однесување f	Процент	Родители чии деца не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	32	62,22	43	95,56	75
Делумно се согласувам	10	22,22	1	2,22	11
Не се согласувам	3	15,56	1	2,22	4
Вкупно	45	100,00	45	100,00	90

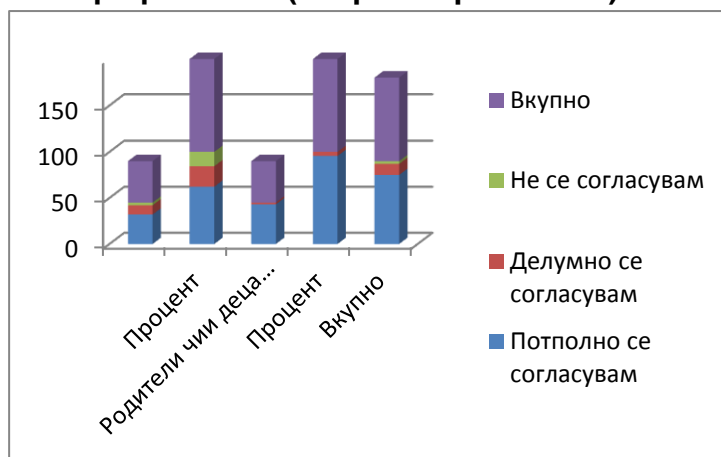
Хи – квадрат е 9,98 (df=2) $p > 0.01$ за 9,21

Родители чии деца покажале нарушено однесување одговориле на следниот начин: 62,22% потполно се согласуваат, 22,22% делумно се согласуваат, 15,56% не се согласуваат со тоа дека воспитанието влијае врз формирање на позитивни ставови и убаво однесување кај нивните деца.

Речиси сите родители чии деца не покажале нарушено однесување 95,56%, потполно се согласуваат и сметаат дека преку воспитанието нивните деца ќе формираат позитивни ставови и убаво ќе се однесуваат, 2,22% или еден родител делумно се согласува и еден родител не се согласува.

Вредноста на пресметаниот хи-квадрат е поголема од граничната вредност за два степени на слобода. Со тоа ја потврдуваме поставената хипотеза, односно постои статистички значајна разлика во ставовите спрема воспитанието помеѓу родителите чии деца покажале нарушено однесување и останатите родители.

Графикон 26 (Graphical preview26)

Прашање бр.4- Дали се согласувате дека образованието се применува како процес преку којшто човекот станува одговорен, самостоен и ќе може да се снајде во секаква ситуација во сопствениот живот, човек којшто ќе може во секое време да донесе правилна одлука а сето тоа да умее на најдобар начин и да го пренесе на своите деца.

Целта на ова прашање ни беше да ги согледаме ставовите на родителите во однос на образованието и ги добивме следните резултати: 64,44% од родителите чии деца покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 17,78% делумно се согласуваат и 17,78% не се согласуваат со тоа дека преку образованието човекот може да стане самостоен и одговорен.

Родителите чии деца не покажале нарушено однесување поинаку размислуваат, односно 91,11% потполно се согласуваат и 15,56% делумно се

согласуваат и сметаат дека образованието позитивно влијае врз развојот и однесувањето на нивните деца и еден родители не се согласува.

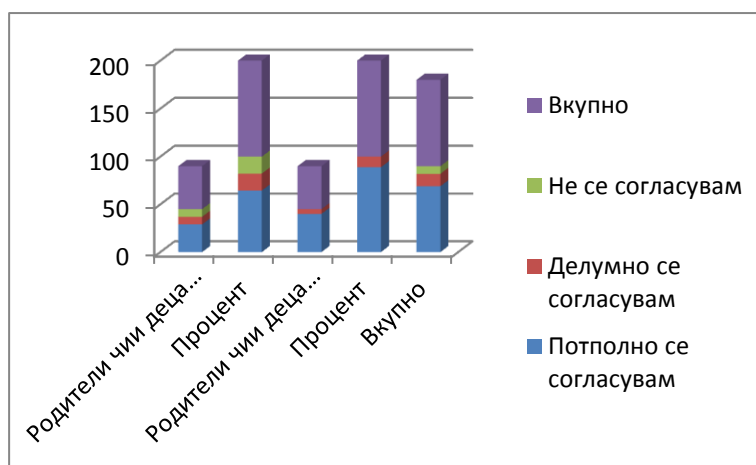
Добиената вредност на хи-квадратот е поголема од граничната за два степени на слобода и покажува дека постои статистички значајна разлика во ставовите спрема образованието помеѓу родителите чии деца покажале нарушено однесување и останатите родители. Значи ја потврдуваме поставената хипотеза.

Табела 27. Ставови на родителите за тоа дали образованието влијае врз однесувањето на децата

Прашање бр.4	Родители чии деца покажуваат нарушено однесување f	Процент	Родители чии деца не покажуваат нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	29	64,44	41	91,11	70
Делумно се согласувам	8	17,78	3	15,56	11
Не се согласувам	8	17,78	1	2,22	9
Вкупно	45	100,00	45	100,00	90

Хи – квадрат е 9,77(df = 2) $p > 0.01$ за 9,21

Графикон 27 (Graphical preview27)

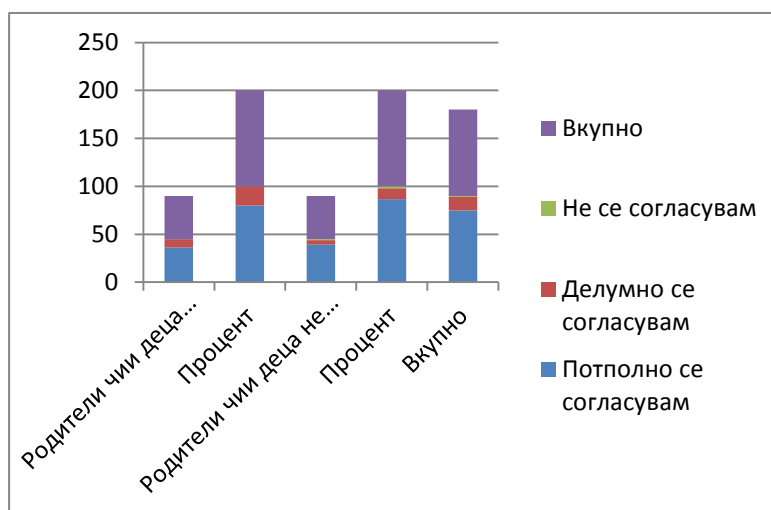
Прашање бр.5- Преку образованието децата формираат правилен поглед кон светот, стекнуваат знаења и основни поими за прифатливо однесување како во училиштето така и надвор од него.

Табела 28. Преку образованието децата формираат правилен поглед кон светот

Прашање бр.5	Родители чии деца покажуваат нарушено однесување f	Процент	Родители чии деца не покажуваат нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	27	60	39	86,67	75
Делумно се согласувам	8	17,78	5	11,11	13
Не се согласувам	10	22,22	1	2,22	2
Вкупно	45	100,00	45	100,00	90

Хи – квадрат е 10,24 (df=2) $p > 0,01$ за 9,21

Графикон 28(Graphical preview28)

Од овие одговори, 60% од родителите чии деца покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, а 17,78% делумно се согласуваат со тоа дека преку образованието децата стекнуваат правилен поглед кон светот и само 10 родители или 22,22% не се согласуваат.

Родители чии деца не покажале нарушено однесување одговориле на следниот начин: 86,67% потполно се согласуваат, 11,11% делумно се согласуваат и 2,22% не се согласуваат и имаат негативен став спрема образованието.

Утврдената вредност на хи-квадратот е поголема од граничната вредност за два степени на слобода, што ни дава за право да ја потврдиме поставената хипотеза дека постои статистички значајна разлика во ставовите и мислењата во однос на образованието помеѓу родителите чии деца покажале нарушено однесување и останатите родители.

Прашање бр.6- Семејна средина во којашто родителите се тие кои доминираат над децата, им ги наметнуваат нивните неостварени желби и снисhta, им поставуваат големи барања со цел да им обезбедат подоминантна положба во општеството и работата претставува позитивен услов за успешен развиток и формирање на позитивни ставови кај децата и кај младите.

Табела 29. Ставови на родителите за тоа дали семејната средина влијае врз формирање на ставови кај децата

Прашање бр.6	Родители чии деца покажуваат нарушено однесување f	Процент	Родители чии деца не покажуваат нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	15	33,33	16	35,56	31
Делумно се согласувам	21	46,67	17	37,78	38
Не се согласувам	9	20,00	12	26,67	21
Вкупно	45	100,00	45	100,00	90

Хи – квадрат е 0,88 (df=2) $p < 0,05$ за 5,99

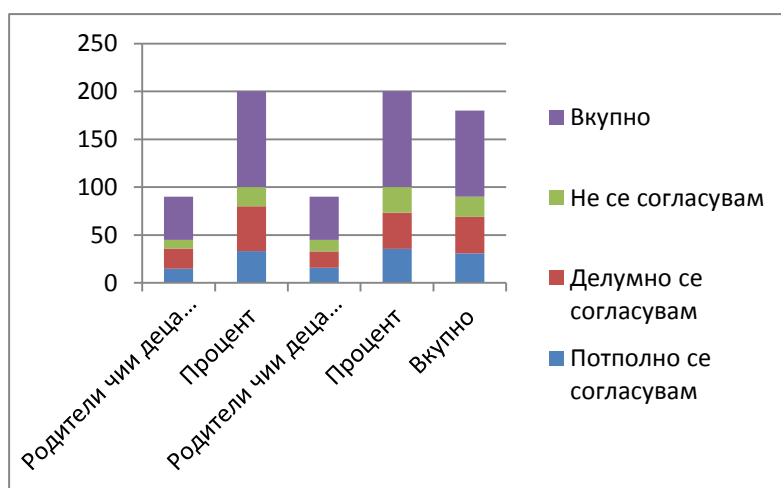
Со ова прашање согледуваме какви ставови имаат родителите во однос на семејната средина во којашто растат децата. Добиените податоци говорат дека 33,33% од родителите чии деца покажале нарушено однесување потполно се согласуваат и мислат дека треба да доминираат над децата за да

го постигнат она што тие не успеале да го направат, 46,67% делумно се согласуваат и 20% не се согласуваат.

Родители чии деца не покажале нарушено однесување: 35,56% потполно се согласуваат, 37,78% делумно се согласуваат и 26,67% не се согласуваат во однос на прашањето под број 6.

Добиената вредност на хи-квадратот е помала од граничната вредност за два степени на слобода и покажува дека не постои статистички значајна разлика во ставовите спрема семејната средина помеѓу родителите чии деца покажале нарушено однесување и останатите родители.

Графикон 29(Graphical preview29)

Прашање бр.7- Дали се согласувате дека атмосферата во семејната средина влијае врз однесувањето на Вашето дете?

Мислењата и ставовите на родителите чии деца покажале нарушено однесување се речиси исти со мислењата и ставовите на родителите чии деца не покажале нарушено однесување.

Вкупно 80% од родителите чии деца покажале нарушено однесување потполно се согласуваат со тоа дека атмосферата во семејната средина влијае врз однесувањето на нивните деца, 17,78% делумно се согласуваат и само еден родител не се согласува со ова.

Вкупно 82,22% од родители чии деца не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 15,56% делумно се согласуваат и само еден родител смета дека атмосферата во семејството не влијае врз однесувањето на неговото дете.

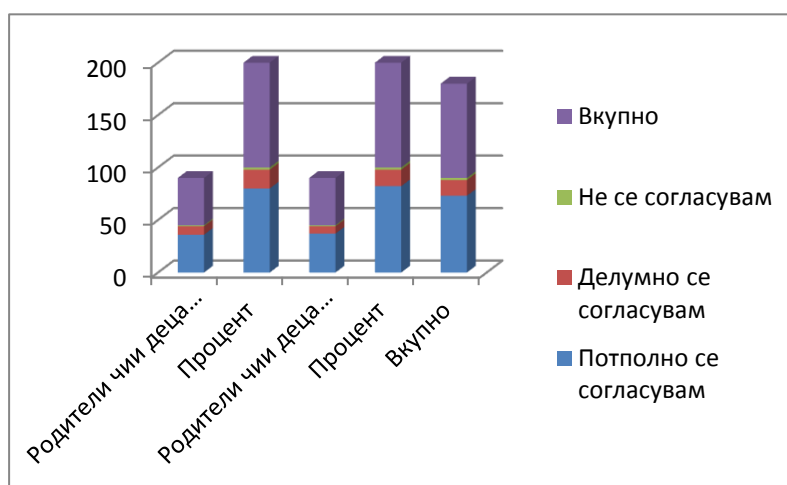
Добиената вредност на хи-квадратот е помала од граничната вредност за два степени на слобода и покажува дека не постои статистички значајна разлика во ставовите спрема семејната средина помеѓу родителите чии деца покажале нарушено однесување и останатите родители. Следува табеларен и графички приказ:

Табела 30. Атмосферата во семејната средина влијае врз однесувањето на децата

Прашање бр.7	Родители чии деца покажале нарушено однесување f	Процент	Родители чии деца не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	36	80,00	37	82,22	73
Делумно се согласувам	8	17,78	7	15,56	15
Не се согласувам	1	2,22	1	2,22	2
Вкупно	45	100,00	45	100,00	90

Хи – квадрат е 0,08 (df = 2) $p < 0,05$ за 5,99

Графикон 30(Graphical preview 30)

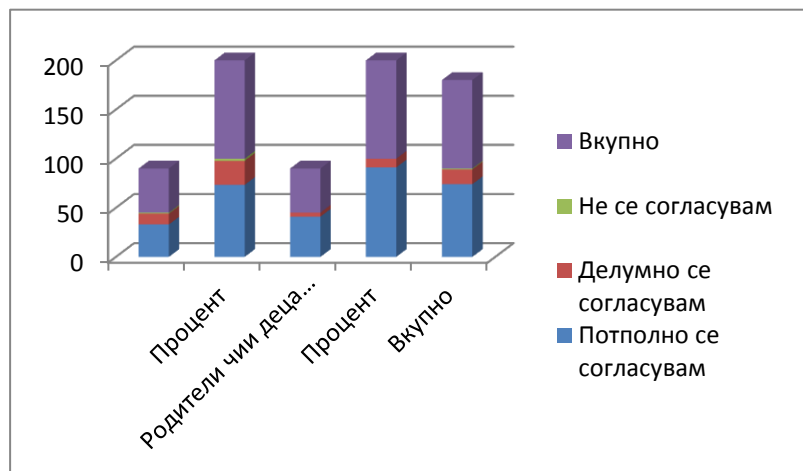
Прашање бр.8- Дали се согласувате дека комуникацијата (родител-дете) во семејството влијае врз однесувањето на Вашето дете?

Табела 31. Комуникацијата во семејството влијае врз однесувањето на децата

Прашање бр.8	Родители чии деца покажале нарушено однесување f	Процент	Родители чии деца не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	33	73,33	41	91,11	74
Делумно се согласувам	11	24,44	3	15,56	14
Не се согласувам	1	2,22	1	2,22	2
Вкупно	45	100,00	45	100,00	90

Хи – квадрат е 5,44(df = 2) $p < 0,05$ за 5,99

Графикон 31 (Graphical preview 31)

Вкупно 73,33% од родителите чии деца покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 24,44% делумно се согласуваат и 2,22% не се согласуваат со тоа дека комуникацијата во семејството влијае врз однесувањето на нивните деца.

Вкупно 91,11% од родители чии деца не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат и мислат дека нивната комуникација влијае врз однесувањето на нивните деца и 8,89% делумно се согласуваат.

Добиената вредност на хи-квадратот е помала од граничната вредност за два степен на слобода и покажува дека не постои статистички значајна разлика во ставовите спрема семејната средина помеѓу родителите чии деца покажале нарушено однесување и останатите родители. Табеларно и графички е претставено на следниот начин.

Прашање бр.9- Најголемите учители за децата се родителите. Ако немаме добри родители, ќе немаме ни добро воспитувањеи обратно.

Табела 32.Родителите – најголеми учители на децата

Прашање бр.9	Родители чии деца покажале нарушено однесување f	Процент	Родители чии деца не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	34	75,56	29	64,44	63
Делумно се согласувам	10	22,22	15	33,33	25
Не се согласувам	1	2,22	1	2,22	2
Вкупно	45	100,00	45	100,00	90

Хи – квадрат е 1,40 (df = 2) $p < 0,05$ за 5,99

Графикон 32 (Graphical preview 32)

Преку одговорите на претходните неколку прашања ги согледаваме ставовите на родителите во однос на семејството. За ова прашање 75,56% од родителите чии деца покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 22,22% делумно се согласуваат и 2,22% не се согласуваат со тоа дека добрите родители овозможуваат добро воспитување.

Родители чии деца не покажуваат нарушено однесување: 64,44% потполно се согласуваат и 33,33% делумно се согласуваат и мислат дека доброто воспитување пред сè произлегува од добриот родител и само еден родител не се согласува.

Вредноста на пресметаниот хи-квадрат е помала од граничната вредност за два степен на слобода и покажува не постои статистички значајна разлика помеѓу ставовите и мислењата спрема семејството, на родителите чии деца покажале нарушено однесување и останатите родители. Поставената хипотеза не може да се прифати.

Прашање бр.10- Дали се согласувате со тоа дека најважен фактор за формирање на ставови кај учениците е наставникот?

Табела 33. Ставови на родителите за тоа дали наставникот влијае врз формирање на ставови кај децата

Прашање бр.10	Родители чии деца покажале нарушено однесување f	Процент	Родители чии деца не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	21	46,67	13	28,89	34
Делумно се согласувам	15	33,33	29	64,44	44
Не се согласувам	9	20	3	6,67	12
Вкупно	45	100,00	45	100,00	90

Хи – квадрат е 9,34(df=2) $p > 0,01$ за 9,21

Преку ова прашање ги согледаваме ставовите на родителите во однос на наставниците и ги добивме следните податоци: 46,67% од родителите чии деца покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 33,33% делумно се

согласуваат и 20% не се согласуваат и мислат дека наставникот не е најважниот фактор за формирање на ставови кај учениците.

Родители чии деца не покажале нарушено однесување: 28,89% потполно се согласуваат и мислат дека наставникот е најважниот фактор за формирање ставови кај нивните деца, 64,44% делумно се согласуваат и 6,67% не се согласуваат.

Добиената вредност на хи-квадратот е поголема од граничната вредност за два степен на слобода и покажува дека постои статистички значајна разлика во ставовите спрема наставникот помеѓу родителите чии деца покажале нарушено однесување и останатите родители.

Графикон 33 (Graphical preview 33)

Прашање бр.11- Дали се согласувате со тоа дека однесувањето на наставникот влијае на однесувањето на учениците?

И ова прашање е во согласност со претходната хипотеза а резултатите се следни: 57,78% родителите чии деца покажале нарушено однесување потполно се согласуваат и сметаат дека однесувањето на наставникот влијае на однесувањето на нивните деца, 37,78% делумно се согласуваат и 4,44% не се согласуваат.

Родители чии деца не покажале нарушено однесување: 55,56% потполно се согласуваат, 40% делумно се согласуваат и 4,44% не се согласуваат, односно не мислат дека однесувањето на наставникот влијае на однесувањето на учениците.

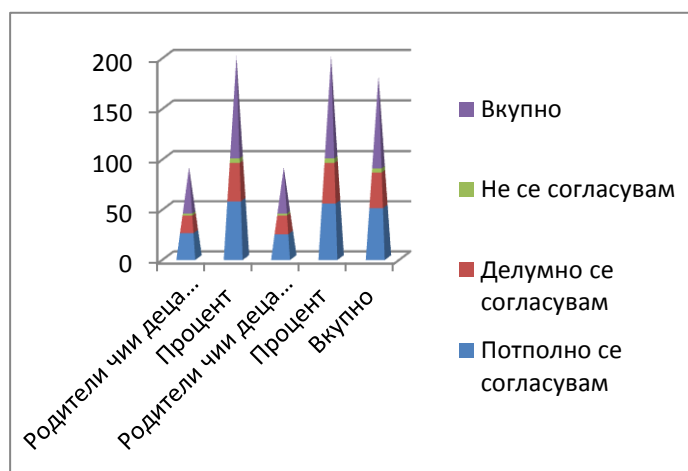
Добиената вредност на хи-квадратот е помала од граничната вредност за два степени на слобода и покажува дека не постои статистички значајна разлика во ставовите помеѓу родителите чии деца покажале нарушено однесување и останатите родители.

Табела 34. Однесувањето на наставникот влијае врз однесувањето на учениците

Прашање бр.11	Родители чии деца покажале нарушено однесување f	Процент	Родители чии деца не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	26	57,78	25	55,56	51
Делумно се согласувам	17	37,78	18	40,00	35
Не се согласувам	2	4,44	2	4,44	4
Вкупно	45	100,00	45	100,00	90

Хи – квадрат е 0,05 (df = 2) $p < 0,05$ за 5,99

Графикон 34 (Graphical preview 34)

Прашање бр.12- Дали со согласувате дека наставникот е личност на која треба да верувате и дека претставува пример за тоа како треба да се однесува Вашето дете?

Табела 35. Наставникот како пример за однесување на детето

Прашање бр.12	Родители чии деца покажале нарушено однесување f	Процент	Родители чии деца не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	25	55,56	20	44,44	45
Делумно се согласувам	12	26,67	24	53,33	36
Не се согласувам	8	17,78	1	2,22	9
Вкупно	45	100,00	45	100,00	90

Хи – квадрат е 10 (df = 2) $p > 0,01$ за 9,21

Графикон 35 (Graphical preview 35)

И ова прашање е во согласност со претходната хипотеза, а добиените податоци говорат дека 55,56% од родителите чиишто деца покажуваат нарушено однесување потполно се согласуваат и мислат дека треба да му веруваат на наставникот, 26,67% делумно се согласуваат и 17,78% не се согласуваат, односно сметаат дека наставникот не треба да претставува пример на однесување за нивното дете.

Вкупно 44,44% од родителите чии деца не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 53,33% делумно се согласуваат и 2,22% не се согласуваат.

Вредноста на пресметаниот хи-квадрат е поголема од граничната вредност и тоа ни дава можност преку претходните три прашања да ја

потврдиме поставената хипотеза, односно постои статистички значајна разлика во ставовите спрема наставниците, помеѓу родителите чии деца покажале нарушено однесување и останатите родители.

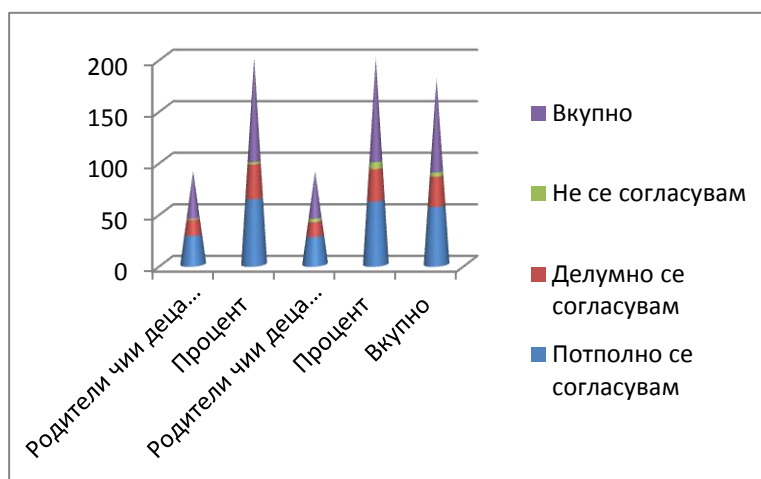
Прашање бр.13- Дали се согласувате дека средината во којашто живеете влијае врз позитивното или негативното однесување на Вашето дете?

Табела 36. Ставови на родителите за тоа дали средината на живеење влијае на појавата на нарушено однесување на децата

Прашање бр.13	Родители чии деца покажале нарушено однесување f	Процент	Родители чии деца не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	29	64,44	28	62,22	57
Делумно се согласувам	15	33,33	14	31,11	29
Не се согласувам	1	2,22	3	6,67	4
Вкупно	45	100,00	45	100,00	90

Хи – квадрат е 1.05 (df = 2) $p < 0,05$ за 5,99

Графикон 36 (Graphical preview 36)

Од податоците коишто ги добивме преку ова прашање видовме дека мислењата и ставовите помеѓу родителите чии деца покажале нарушено однесување и останатите родители речиси се совпаѓаат: 64,44% од родителите чии деца покажале нарушено однесување потполно се согласуваат и мислат

дека средината на живеење влијае врз однесувањето на нивните деца, 33,33% делумно се согласуваат и 2,22% не се согласуваат.

Вкупно 62,22% од родителите чии деца не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 31,11% делумно се согласуваат и 6,67% не се согласуваат и не мислат дека средината на живеење влијае на нивните деца.

Вредноста на хи-квадратот е помала од граничната вредност за два степенa на слобода и покажува дека не постои статистички значајна разлика во ставовите спрема средината на живеење помеѓу родителите чии деца покажале нарушено однесување и останатите родители. Табеларно и графички ова е претставено на следниот начин.

Прашање бр.14- Во Вашето семејство владее пријатна атмосфера, со наставниците во училиштето имате одлична комуникација. Дали се согласувате дека средината или местото на живеење може да влијае негативно врз однесувањето на Вашето дете?

Табела 37. Средината на живеење поттикнува на формирање негативни ставови

Прашање бр.14	Родители чии деца покажале нарушено однесување f	Процент	Родители чии деца не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	21	46,67	25	55,56	46
Делумно се согласувам	15	33,33	15	33,33	30
Не се согласувам	9	20,00	5	11,11	14
Вкупно	45	100,00	45	100,00	90

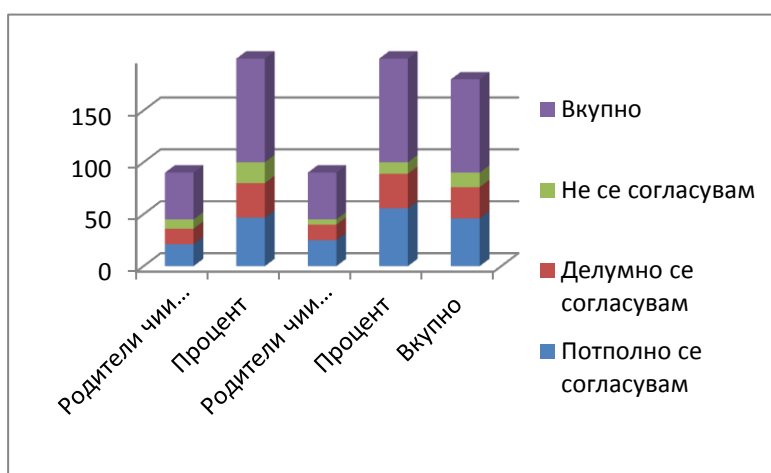
Хи – квадрат е 1,49 (df = 2) $p < 0,05$ за 5,99

Од добиените податоци се гледа дека 46,67% од родителите чии деца покажале нарушено однесување потполно се согласуваат за ова прашање, 33,33% делумно се согласуваат и 20% не се согласуваат.

Вкупно 55,56% од родителите чии деца не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 33,33% делумно се согласуваат и 11,11% не се согласуваат во однос на ова прашање.

Вредноста на хи-квадратот е помала од граничната вредност за два степенa на слобода и покажува дека не постои статистички значајна разлика во ставовите помеѓу родителите чии деца покажале нарушено однесување и останатите родители.

Графикон 37 (Graphical preview 37)

Прашање бр.15- Дали се согласувате дека средината на живеење претставува еден од најзначајните фактори кои влијаат врз формирање на ставови кај младите?

Табела 38. Средината на живеење – фактор за формирање на ставови кај младите

Прашање бр.15	Родители чии деца покажале нарушено однесување f	Процент	Родители чии деца не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	24	53,33	25	55,56	49
Делумно се согласувам	20	44,44	15	33,33	35
Не се согласувам	1	2,22	5	11,11	6
Вкупно	45	100,00	45	100,00	90

Хи – квадрат е 3,4 (df = 2) $p < 0,05$ за 5,99

Графикон 38 (Graphical preview 38)

Добивме податоци дека 53,33% од родителите чии деца покажале нарушено однесување потполно се согласуваат со тоа дека средината на живеење е еден од најзначајните фактори кои влијаат врз формирање на ставови кај децата, 44,44% делумно се согласуваат и 2,22% не се согласуваат.

Вкупно 55,56% од родителите чии деца не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 33,33% делумно се согласуваат и 11,11% не се согласуваат, односно мислат дека средината на живеење не влијае врз формирање на ставови кај нивните деца.

Пресметаната вредност на хи-квадратот е помала од граничната вредност за два степена на слобода и покажува дека не постои статистички значајна разлика во ставовите и мислењата спрема средината на живеење помеѓу родителите чии деца покажале нарушено однесување и останатите родители. Врз основа на претходните три прашање ја отфрламе поставената хипотеза.

Прашање бр.16- Дали се согласувате дека врсниците дружејќи се меѓусебно, преземаат и пренесуваат ставови еден на друг без разлика дали се тие позитивни или негативни.

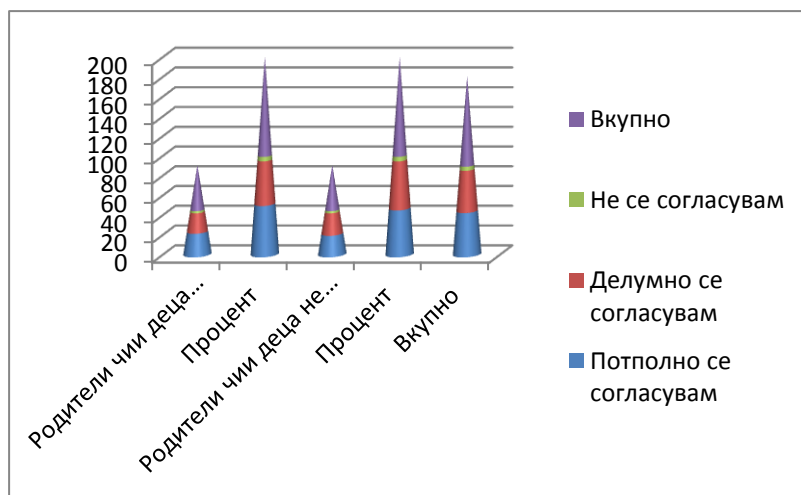
Преку ова прашање можеме да ги видиме ставовите коишто ги имаат родителите во однос на врсниците на нивните деца.

Табела 39. Ставови на родителите за тоа дали врсниците влијаат врз формирањето на ставови кај младите

Прашање бр.16	Родители чии деца покажале нарушено однесување f	Процент	Родители чии деца не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	23	51,11	21	46,67	44
Делумно се согласувам	20	44,44	22	48,89	42
Не се согласувам	2	4,44	2	4,44	4
Вкупно	45	100,00	45	100,00	90

Хи – квадрат е 0,19 (df = 2) $p < 0,05$ за 5,99

Графикон 39 (Graphical preview 39)

Од добиените податоци гледаме дека 51,11% од родителите чии деца покажале нарушено однесување потполно се согласуваат дека врсниците пренесуваат ставови едни на други, 44,44% делумно се согласуваат и 4,44% не се согласуваат.

Вкупно 46,67% од родителите чии деца не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 48,89% делумно се согласуваат и 4,44% не се согласуваат или мислат дека врсниците меѓусебно не можат да пренесуваат и преземаат ставови.

Вредноста на хи-квадратот е помала од граничната вредност за два степен на слобода и покажува дека не постои статистички значајна разлика во

ставовите спрема врсниците помеѓу родителите чии деца покажале нарушено однесување и останатите родители.

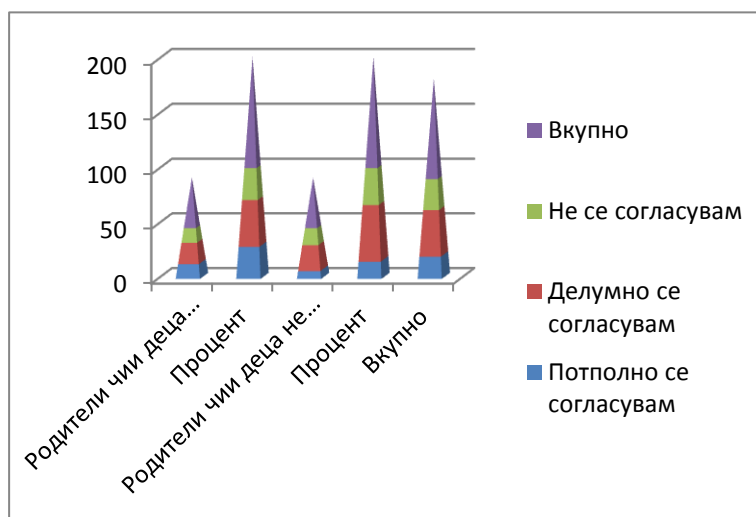
Прашање бр.17- Дали се согласувате со тоа дека Вашето дете го презема несоодветното однесување на врсникот како негов начин на однесување, бидејќи привлекува внимание помеѓу останатите врсници?

Табела 40. Врсникот како фактор за формирање на негативни ставови

Прашање бр.17	Родители чии деца покажале нарушено однесување f	Процент	Родители чии деца не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	13	28,89	7	15,56	20
Делумно се согласувам	19	42,22	23	51,11	42
Не се согласувам	13	28,89	15	33,33	28
Вкупно	45	100,00	45	100,00	90

Хи – квадрат е 2,32 (df = 2) $p < 0,05$ за 5,99

Графикон 40 (Graphical preview 40)

Од овие одговори забележуваме дека 28,89% од родителите чии деца покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 42,22% делумно се согласуваат и 28,89% не се согласуваат на ова прашање.

Вкупно 15,56% од родителите чии деца не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 51,11% делумно се согласуваат и 33,33% не се согласуваат на ова прашање.

Врз основа на пресметаниот хи-квадрат се гледа дека неговата вредност е помала од граничната вредност за два степен на слобода, што покажува дека не постои статистички значајна разлика во ставовите и мислењата спрема врсниците, на родителите чии деца покажале нарушено однесување и останатите родители. Врз основа на вредноста на хи-квадратот на претходните две прашања, ја отфрламе поставената хипотеза.

Прашање бр.18- Религијата пропишува морални норми и пораки кои се основа за севкупното однесување на еден човек, му го покажува добриот пат и го води кон среќен живот.

Табела 41. Ставови на родителите за тоа дали религијата влијае врз формирање ставови кај децата

Прашање бр.18	Родители чии деца покаже нарушено однесување f	Процент	Родители чии деца не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	28	62,22	26	57,78	54
Делумно се согласувам	10	22,22	14	31,11	24
Не се согласувам	7	15,56	5	11,11	12
Вкупно	45	100,00	45	100,00	90

Хи – квадрат е 1,07 (df = 2) $p < 0,05$ за 5,99

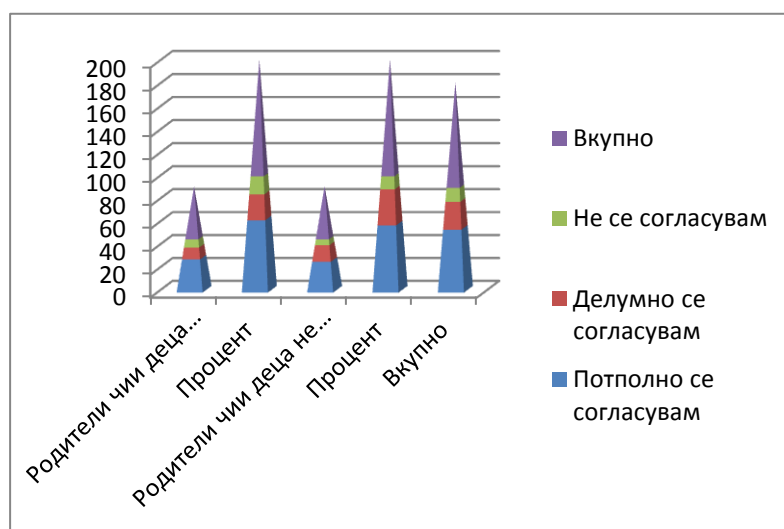
Преку поставените прашања за религијата ги согледаваме ставовите и мислењата на родителите во однос на религијата. Вкупно 62,22% од родителите чии деца покажале нарушено однесување потполно се согласуваат и сметаат дека религијата е основа за севкупното однесување на човекот, 22,22% делумно се согласуваат и 15,56% не се согласуваат.

Вкупно 57,78% од родителите чии деца не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 31,11% делумно се согласуваат и

11,11% не се согласуваат дека религијата е таа која му го покажува добриот пат на човекот.

Утврдената вредност на хи-квадратот е помала од граничната вредност за два степена на слобода и покажа дека не постои статистички значајна разлика во ставовите спрема религијата помеѓу родителите чии деца покажале нарушено однесување и останатите родители.

Графикон 41 (Graphical preview 41)

Прашање бр.19- Религијата влијае врз формирање на морални ставови кај младите.

Табела 42.Религијата влијае врз формирање на морални ставови кај младите

Прашање бр.19	Родители чии деца покажале нарушено однесување f	Процент	Родители чии деца не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	17	37,78	20	44,44	37
Делумно се согласувам	19	42,22	20	44,44	39
Не се согласувам	9	20,00	5	11,11	14
Вкупно	45	100,00	45	100,00	90

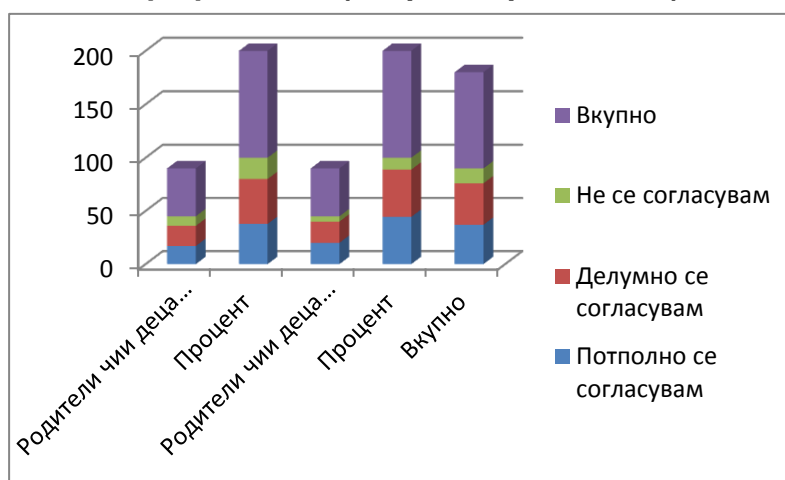
Хи – квадрат е 1,41 (df = 2) $p < 0,05$ за 5,99

Од овие одговори 37,78% од родителите чии деца покажале нарушено однесување потполно се согласуваат дека религијата влијае врз формирање на морални ставови кај младите, 42,22% делумно се согласуваат и 20% не се согласуваат.

Вкупно 44,44% од родителите чии деца не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, исто толку делумно се согласуваат и 11,11% не се согласуваат и сметаат дека религијата не влијае врз формирањето на морални ставови кај младите.

Утврдената вредност на хи-квадратот е помала од граничната вредност за два степен на слобода што покажува дека не постои статистички значајна разлика спрема религијата помеѓу родителите чии деца покажале нарушено однесување и останатите родители.

Графикон 42 (Graphical preview 42)

Прашање бр.20- Религијата поттикнува на добро однесување и меѓусебно почитување.

Вкупно 62,22% од родителите чии деца покажале нарушено однесување потполно се согласуваат дека религијата поттикнува на добро однесување и меѓусебно почитување, 22,22% делумно се согласуваат и 15,56% не се согласуваат.

Вкупно 75,56% од родителите чии деца не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 13,33% делумно се согласуваат и

11,11% не се согласуваат и мислат дека религијата не е таа која ги поттикнува нивните деца на добро однесување.

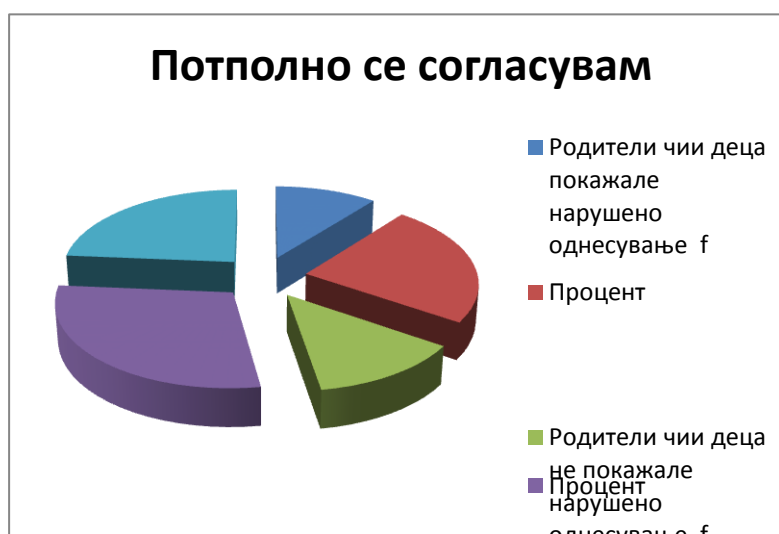
Врз основа на пресметаниот хи-квадрат утврдивме дека неговата вредност е помала од граничната вредност за два степена на слобода, што покажа дека не постои статистички значајна разлика во ставовите и мислењата спрема религијата на родителите чии деца покажале нарушено однесување и останатите родители. Тоа е претставено табеларно и графички:

Табела 43. Религијата поттикнува на добро однесување и меѓусебно почитување

Прашање бр.20	Родители чии деца покажале нарушено однесување f	Процент	Родители чии деца не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	28	62,22	34	75,56	62
Делумно се согласувам	10	22,22	6	13,33	16
Не се согласувам	7	15,56	5	11,11	12
Вкупно	45	100,00	45	100,00	90

Хи – квадрат е 1,91 (df = 2) $p < 0,05$ за 5,99

Графикон 43 (Graphical preview 43)

1.3 Резултати од анкетниот лист што беше наменет за деца кои покажале нарушено однесување и деца кои не покажале нарушено однесување

Сите 90 деца испитаници во нашето истражување од кои 45 се деца кои покажале нарушување во однесувањето и 45 се деца без нарушување во однесувањето, добија исти анкетни листови. Анкетниот лист се состоеше од 21 прецизно и недвосмислено прашање на коешто се бараше нивниот искрен одговор. Прашањата се формулирани во согласност со поставените хипотези. Според одговорите на прашањата требаше да утврдиме дали постои статистички значајна разлика во нивните мислења и ставови. Најпрво ги обработивме резултатите од општите податоци за децата, како што се пол, националност и вероисповед.

Обработка на општи податоци

Прашалникот го пополниле вкупно 90 деца од кои 33 (73,33%) се момчиња и 12 (26,67%) се девојчиња кои покажале нарушено однесување и 17 момчиња (37,78%) и 28 (62,22%) девојчиња без нарушување во однесувањето.

Табела 44. Структура на испитаници според пол
Table 44. Structure of respondents by gender

Пол	Деца со нарушено однесување	Процент	Деца кои не покажале нарушено однесување	Процент	Вкупно
Машки	33	73,33	17	37,78	50
Женски	12	26,67	28	62,22	40
Вкупно	45	100	45	100	90

Во ова истражување се застапени деца од четири националности, од кои најголем е бројот на Македонци - 29 (64,44%), Роми – 8(17,77%), Турци - 5 (11,11%) и Власи - 3 (6,66%) – деца кои покажале нарушено однесување.

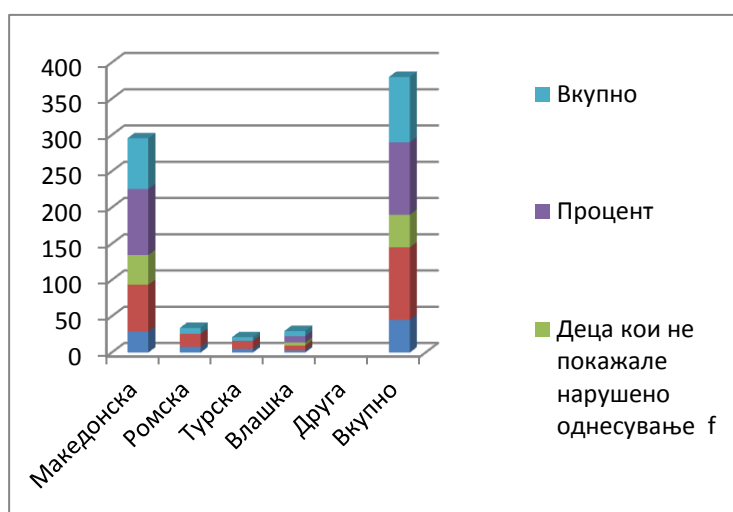
Македонци - 41 (91,11%) и Власи - 4 (8.88%) – деца кои не покажале нарушено однесување.

Табела 45. Структура на испитаници според националност

Table 45. Structure of respondents by nationality

Националност	Деца со нарушено однесување	Процент	Деца кои не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Македонска	29	64,44	41	91,11	70
Ромска	8	17,77	/		8
Турска	5	11,11	/		5
Влашка	3	6,66	4	8,88	7
Друга	/		/		
Вкупно	45	100	45	100	90

Графикон 45 (Graphical preview 45)

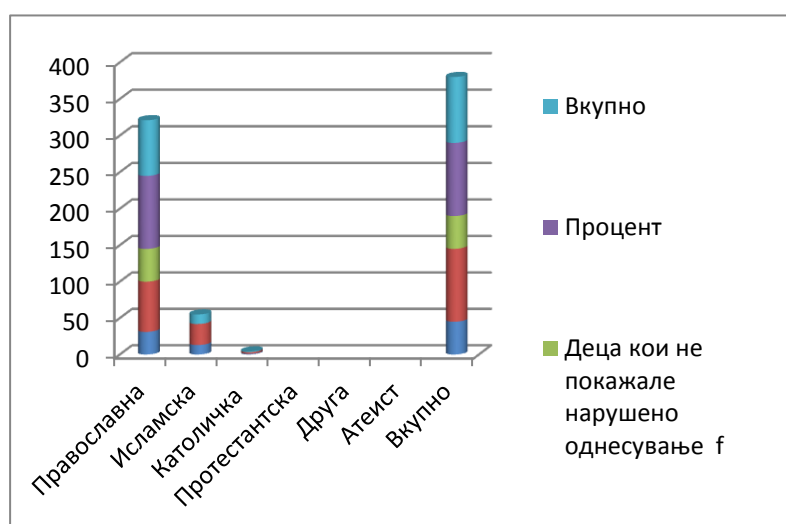
Табела 46. Структура на испитаници според вероисповед

Table 46. Structure of respondents by

Вероисповед	Деца со нарушено однесување f	Процент	Деца кои не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Православна	31	68,89	45	100	76
Исламска	13	28,89	/	/	13
Католичка	1	2,22	/	/	1
Протестантска	/	/	/	/	/
Друга	/	/	/	/	/
Атеист	/	/	/	/	/
Вкупно	45	100	45	100	90

Најмногу испитаници се со православна вероисповед – 31 (68,89%), исламска – 13 (28,89%) и католичка 1 (2,22%) – од децата кои покажале нарушено однесување, а додека пак сите деца кои не покажале нарушено однесување се со православна вероисповед.

Графикон 46(Graphical preview 46)

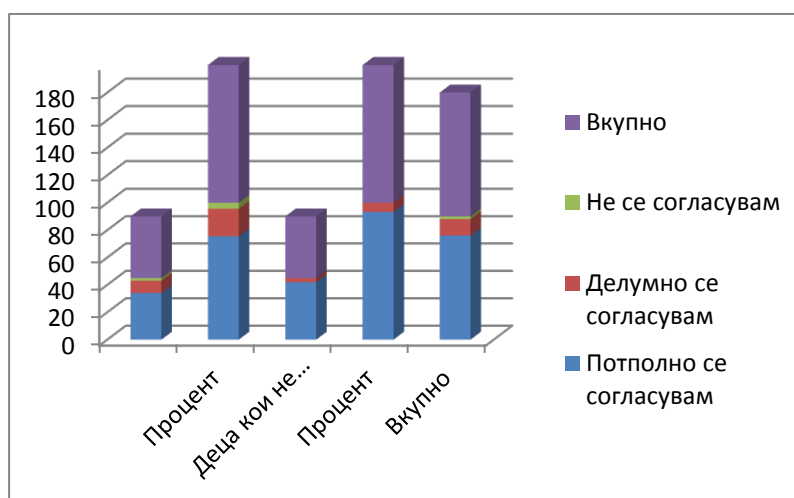
Прашање број 1- Воспитанието како човекова активност има голема улога во развојот на личноста на младиот човек и трае во текот на целиот живот.

Табела 47. Ставови на децата во однос на воспитанието

Прашање бр.1	Деца со нарушено однесување f	Процент	Деца кои не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	34	75,56	42	93,33	76
Делумно се согласувам	9	20	2	4,44	11
Не се согласувам	2	4,44	1	2,22	3
Вкупно	45	100	45	100	90

Хи – квадрат е 5,63(df = 2) $p < 0,05 = 5,99$

Графикон 47(Graphical preview 47)

Целта на ова прашање ни беше да ги согледаме ставовите на децата во однос на воспитанието. Од табелата гледаме дека 75,56% од децата со нарушено однесување потполно се согласуваат дека воспитанието има улога во развојот на младата личност, 20% делумно се согласуваат и 4,44% не се согласуваат.

Две деца кои не покажале нарушено однесување делумно се согласуваат, едно не се согласува, а додека останатите 42 или 93,33%

потполно се согласуваат и сметаат дека воспитанието има голема улога во развојот на личноста и трае во текот на целиот живот.

Добиената вредност на хи-квадратот е помала од граничната вредност за два степен на слобода. Значи не постои статистички значајна разлика спрема воспитанието помеѓу ставовите на децата со нарушено однесување и децата кои не покажале нарушено однесување.

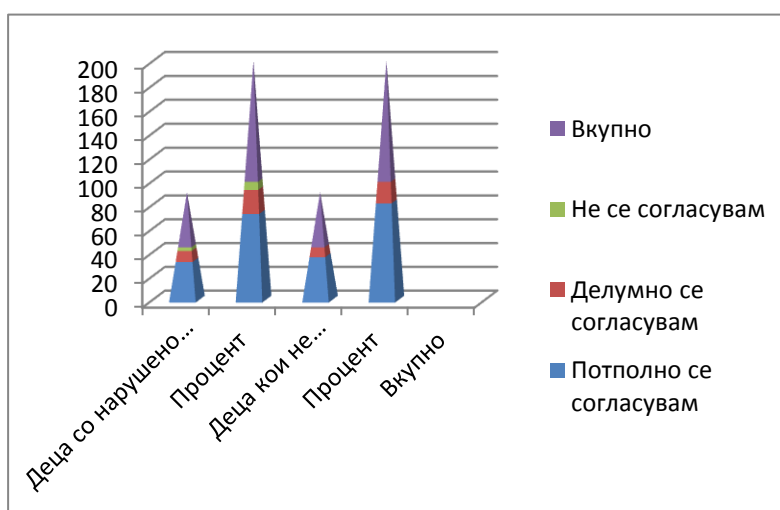
Прашање бр.2- Преку воспитниот процес се обликува човековата личност, нејзиниот карактер, емотивниот и волевиот живот, преку воспитанието се развива моралот, трудот и естетиката на една личност.

Табела 48. Преку воспитанието се развива моралот, трудот и естетиката на една личност

Прашање бр.2	Деца со нарушено однесување f	Процент	Деца кои не покажуваат нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	33	73,33	37	82,22	70
Делумно се согласувам	9	20,00	7	15,56	16
Не се согласувам	3	6,67	1	2,22	4
Вкупно	45	100,00	45	100,00	90

Хи – квадрат е 1,48(df = 2) $p < 0,05$ за 5,99

Графикон 48(Graphical preview 48)

Вкупно 73,33% од децата кои покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 20% делумно се согласуваат и 6,67% не се согласуваат со тоа дека преку воспитанието се обликува човековата личност.

Само седум деца или 15,56% од децата кои не покажале нарушено однесување делумно се согласуваат, едно дете или 2,22% не се согласува, додека останатите 82,22% потполно се согласуваат дека преку воспитанието се развиваат особините на личноста.

Вредноста на хи-квадратот е помала од граничната вредност за два степен на слобода и покажува дека не постои статистички значајна разлика помеѓу ставовите спрема воспитанието на децата кои покажале нарушено однесување и останатите деца. Тоа е прикажано табеларно и графички на следниот начин.

Прашање бр.3- Воспитанието влијае врз формирање на еден убав и прифатлив начин на однесување, формирање позитивни ставови како спрема себеси, така и спрема другите и гради позитивни чувства.

Табела 49. Воспитанието влијае врз формирање позитивни ставови

Прашање бр.3	Деца со нарушено однесување f	Процент	Деца кои не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	29	64,44	39	86,67	68
Делумно се согласувам	9	20,00	5	11,11	14
Не се согласувам	7	15,56	1	2,22	8
Вкупно	45	100,00	45	100	90

Хи – квадрат е 7,11(df = 2) $p > 0,05$ за 5,99

Овде добивме спротивставени мислења помеѓу децата. Имено, 64,44% од децата со нарушено однесување потполно се согласуваат и имаат позитивен став кон воспитанието, 20% делумно се согласуваат и 15,56% не се согласуваат.

Вкупно 86,67% од децата кои не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат и мислат дека воспитанието води кон формирање на позитивни ставови и чувства, а 11,11% делумно се согласуваат, а додека пак само едно дете или 2,22% не се согласува.

Вредноста на хи-квадратот е поголема од граничната вредност за два степен на слобода и покажува дека постои статистички значајна разлика помеѓу ставовите на децата кои покажале нарушено однесување и останатите деца.

Графикон 49 (Graphical preview 49)

Прашање бр.4- Дали се согласувате дека образованието се применува како процес преку којшто човекот станува одговорен, самостоен и ќе може да се снајде во секаква ситуација во сопствениот живот, човек којшто ќе може во секое време да донесе правилна одлука?

Преку одговорите на овие прашања требаше да добиеме податоци за ставовите и мислењата на децата кон образованието. Ги добивме следните податоци: 55,56% од децата со нарушено однесување потполно се согласуваат, 33,33% делумно се согласуваат и 11,11% не се согласуваат, односно имаат негативен став кон образованието.

Вкупно 66,67% од децата кои не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 31,11% делумно се согласуваат, додека пак само

едно дете или 2,22% не се согласува со тоа дека преку образованието човекот станува одговорен и самостоен.

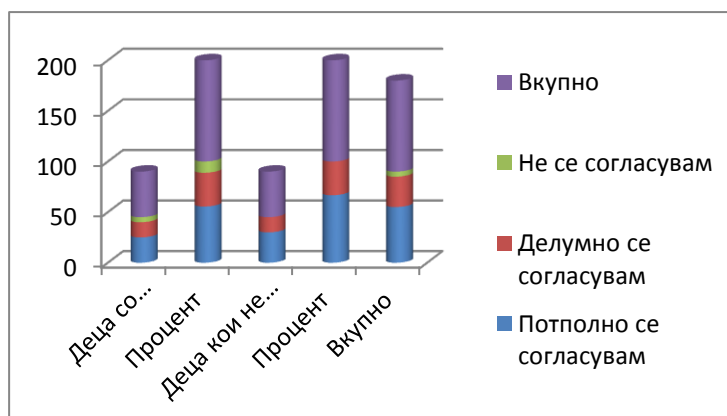
Вредноста на хи-квадратот е помала од граничната вредност за два степенa на слобода и покажува дека не постои статистички значајна разлика помеѓу ставовите на децата со нарушено однесување и останатите деца.

Табела 50. Ставови на децата во однос на образованието

Прашање бр.4	Деца со нарушено однесување f	Процент	Деца кои не покажуваат нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	25	55,56	30	66,67	55
Делумно се согласувам	15	33,33	14	31,11	29
Не се согласувам	5	11,11	1	2,22	6
Вкупно	45	100	45	100	90

Хи – квадрат е 3,16(df = 2) $p < 0,05$ за 5,99

Графикон 50 (Graphical preview 50)

Прашање бр.5- Преку образованието децата формираат правилен поглед кон светот, стекнуваат знаења и основни поими за прифатливо однесување како во училиштето така и надвор од него.

Добиените податоци говорат дека 55,56% од децата со нарушено однесување потполно се согласуваат дека преку образованието ги стекнуваат основните поими за прифатливо однесување, 31,11% делумно се согласуваат и 13,33% не се согласуваат.

Вкупно 84,44% од децата кои не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат и 13,33% делумно се согласуваат само едно дете или 2,22% не се согласува или има негативен став кон образованието.

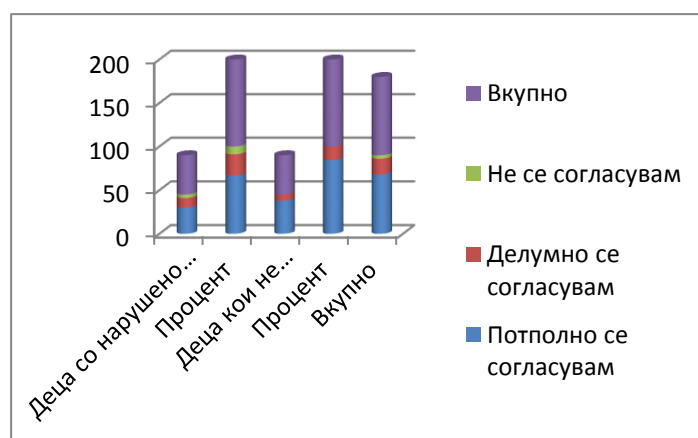
Вредноста на хи-квадратот е поголема од граничната вредност и покажува дека постои статистички значајна разлика спрема образованието помеѓу децата кои покажале нарушено однесување и останатите деца.

Табела 51. Образованието влијае врз формирање позитивни ставови

Прашање бр.5	Деца со нарушено однесување f	Процент	Деца кои не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	25	55,56	38	84,44	63
Делумно се согласувам	14	31,11	6	13,33	20
Не се согласувам	6	13,33	1	2,22	7
Вкупно	45	100	45	100	90

Хи – квадрат е 9,45 (df = 2) $p > 0.01$ за 9,21

Графикон 51 (Graphical preview 51)

Прашање бр.6- Дали се согласувате дека образованието ви е неопходно и го ставате на прво место?

Табела 52. Образованието е на прво место и неопходно за секој човек

Прашање бр.6	Деца со нарушено однесување f	Процент	Деца кои не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	22	48,89	35	77,78	57
Делумно се согласувам	13	28,89	9	20,00	22
Не се согласувам	10	22,22	1	2,22	11
Вкупно	45	100,00	45	100,00	90

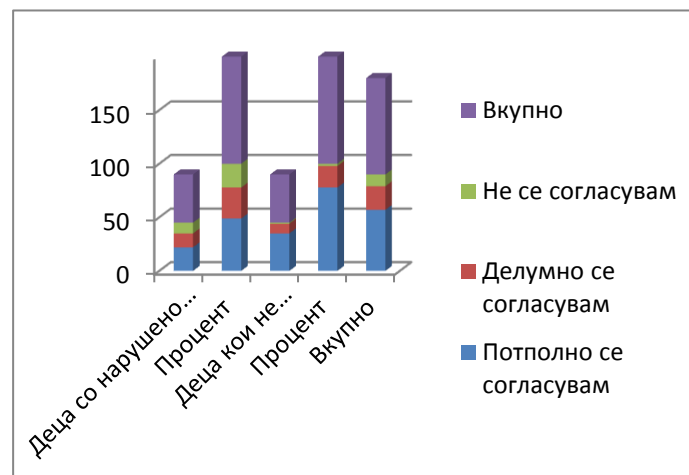
Хи – квадрат е 9,72 (df = 2) $p > 0,01$ за 9,21

Вкупно 22 деца со нарушено однесување (48,89%) потполно се согласуваат и го ставаат образованието на прво место, 13 (28,89%) делумно се согласуваат и 10 (22,22%) не се согласуваат.

За 35 деца кои не покажале нарушено однесување (77,78%) образованието е на прво место и им е неопходно, 9 деца или 20% делумно се согласуваат со тоа и само едно дете смета дека образованието не треба да биде на прво место.

Вредноста на хи-квадратот е поголема од граничната вредност за два степен на слобода и покажа дека постои статистички значајна разлика во ставовите помеѓу децата кои покажале нарушено однесување и останатите деца.

Графикон 52 (Graphical preview 52)

Прашање бр.7 - Сеедно ми е дали ќе се образувам, тоа не е толку значајно за мене, оставам на родителите да одлучат за моето образование.

Табела 53. Родителите одлучуваат за образованието на сопствените деца

Прашање бр.7	Деца со нарушено однесување f	Процент	Деца кои не покажуваат нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	5	11,11	1	2,22	6
Делумно се согласувам	8	17,78	1	2,22	9
Не се согласувам	32	71,11	43	95,56	75
Вкупно	45	100	45	100	90

Хи – квадрат е 10,21(df = 2) $p > 0,01$ за 9,21

Графикон 53 (Graphical preview 53)

Добиените податоци ни ја потврдуваат хипотезата дека постои статистички значајна разлика во ставовите спрема образованието помеѓу децата кои покажале нарушено однесување и останатите деца. Вредноста на хи-квадратот е поголема од граничната вредност за два степени на слобода.

Вкупно пет деца со нарушено однесување (11,11%) потполно се согласуваат и оставаат на нивните родители да одлучат за нив, осум деца (17,78%) делумно се согласуваат, а останатите 32 деца (71,11%) не се согласуваат и сметаат дека не треба нивните родители да одлучуваат за тоа.

Од децата кои не покажале нарушено однесување само едно (2,22%) делумно се согласува, едно потполно се согласува, додека останатите 43 деца (95,56%) не се согласуваат и сметаат дека образованието има големо значење за нив.

Прашање бр.8- Семејна средина во којашто родителите се тие кои доминираат над децата, им ги наметнуваат нивните неостварени желби и снисhta, им поставуваат големи барања со цел да им обезбедат подоминантна положба во општеството и работата, претставува позитивен услов за успешен развoтoк и формирање на позитивни ставови кај децата и младите.

Табела 54. Ставови на децата за тоа дали семејната средина влијае врз формирање позитивни или негативни ставови

Прашање бр.8	Деца со нарушено однесување f	Процент	Деца кои не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	13	28,89	17	37,78	30
Делумно се согласувам	20	44,44	20	44,44	40
Не се согласувам	12	26,67	8	17,78	20
Вкупно	45	100	45	100	90

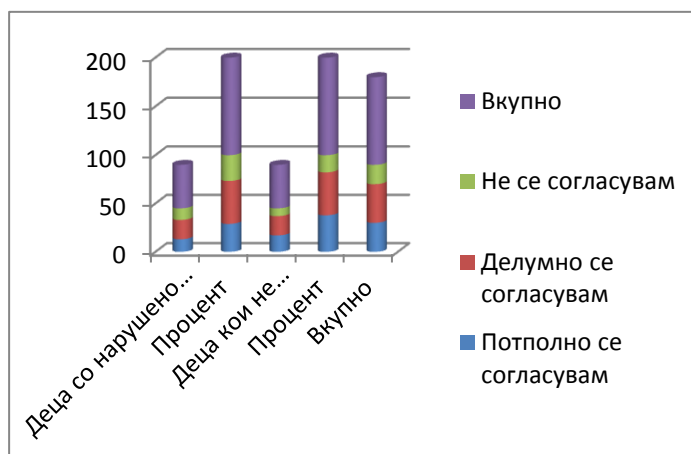
Хи – квадрат е 1,33 (df = 2) $p < 0,05$ за 5,99

Според овие податоци 13 деца со нарушено однесување (28,89%) потполно се согласуваат, 20 деца (44,44%) делумно се согласуваат и 12 деца (26,67%) не се согласуваат.

Вкупно 17 деца кои не покажале нарушено однесување (37,78%) потполно се согласуваат, 20 деца (44,44%) делумно се согласуваат и 8 деца (17,78%) не се согласуваат.

Вредноста на хи-квадратот е помала од граничната вредност за два степенa на слобода и покажува дека не постои статистички значајна разлика спрема семејната средина помеѓу ставовите на децата со нарушено однесување и останатите деца.

Графикон 54 (Graphical preview 54)

Прашање бр.9- Дали се согласувате дека атмосферата во семејната средина влијае врз Вашето однесување? (пријатна атмосфера – убаво однесување и обратно)

Табела 55. Атмосферата во семејната средина влијае врз однесувањето на децата

Прашање бр.9	Деца со нарушено однесување f	Процент	Деца кои не покажуваат нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	33	73,33	36	80	69
Делумно се согласувам	5	11,11	7	15,56	12
Не се согласувам	7	15,56	2	4,44	9
Вкупно	45	100	45	100	90

Хи – квадрат е 3,24 (df = 2) $p < 0,05$ за 5,99

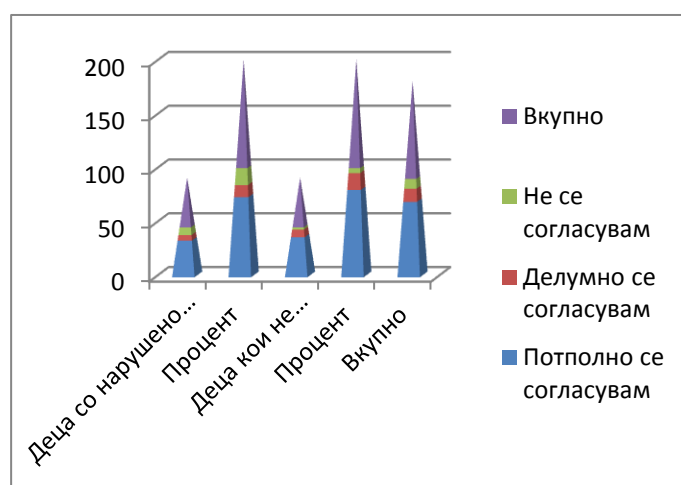
Од овие одговори гледаме дека: 33 деца со нарушено однесување (73,33%) потполно се согласуваат со тоа дека семејната средина влијае врз нивното однесување, 5 деца (11,11%) делумно се согласуваат и 7 деца (15,56%) не се согласуваат.

Вкупно 36 деца кои не покажале нарушено однесување (80%) потполно се согласуваат, 7 деца (15,56%) делумно се согласуваат и само 2 деца (4,44%)

не се согласуваат и мислат дека атмосферата во семејната средина не влијае врз нивното однесување.

Вредноста на хи-квадратот е помала од граничната вредност за два степенa на слобода и покажува дека не постои статистични значајна разлика во ставовите помеѓу децата кои покажале нарушено однесување и останатите деца.

Графикон 55 (Graphical preview 55)

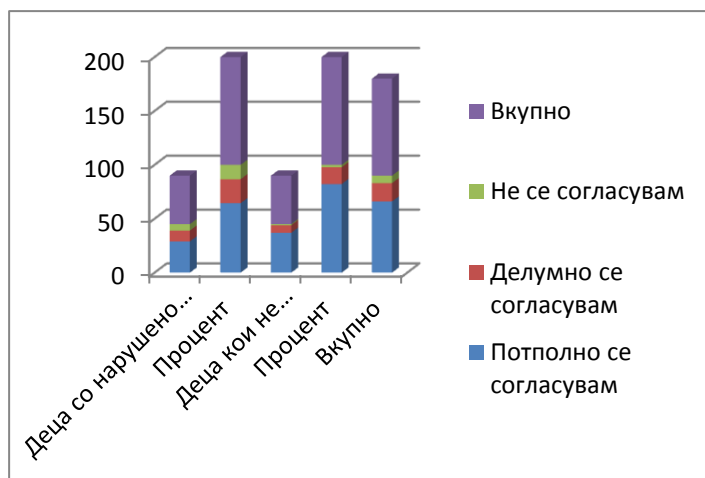
Прашање бр.10- Дали се согласувате дека комуникацијата (родител-дете) во семејството влијае врз Вашето однесување?

Табела 56. Комуникацијата во семејството влијае врз однесувањето на децата

Прашање бр.10	Деца со нарушено однесување f	Процент	Деца кои не покажуваат нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	29	64,44	37	82,22	66
Делумно се согласувам	10	22,22	7	15,56	17
Не се согласувам	6	13,33	1	2,22	7
Вкупно	45	100	45	100	90

Хи – квадрат е 5,07 (df = 2) $p < 0,05$ за 5,99

Графикон 56 (Graphical preview 56)

Од овие одговори, 29 деца со нарушено однесување или 64,44% потполно се согласуваат и сметаат дека комуникацијата со родителите влијае врз нивното однесување, 10 деца или 22,22% делумно се согласуваат и 6 деца или 13,33% не се согласуваат и сметаат дека комуникацијата во семејството не влијае на нивното однесување.

Вкупно 37 деца кои не покажале нарушено однесување или 82,22% потполно се согласуваат, 7 деца или 15,56% делумно се согласуваат и само едно дете или 2,22% не се согласува со тоа дека комуникацијата со родителите влијае врз неговото однесување.

Вредноста на хи-квадратот е помала од граничната вредност за два степен на слобода. Овде ја отфрламе поставената хипотеза, односно не постои статистички значајна разлика во ставовите спрема семејството помеѓу децата кои покажале нарушено однесување и останатите деца.

Прашање бр.11- Најголемите учители за децата се родителите. Ако немаме добри родители, ќе немаме ни добро воспитување и обратно.

Ги добивме следните резултати: 68,89% од децата со нарушено однесување се изјасниле дека потполно се согласуваат, 22,22% делумно се согласуваат и 8,89% не се согласуваат.

Вкупно 71,11% од децата кои не покажале нарушено однесување се изјасниле дека потполно се согласуваат со тоа дека добрите родители водат кон добро воспитување, 26,67% делумно се согласуваат и само едно дете или 2,22% не се согласува со ова.

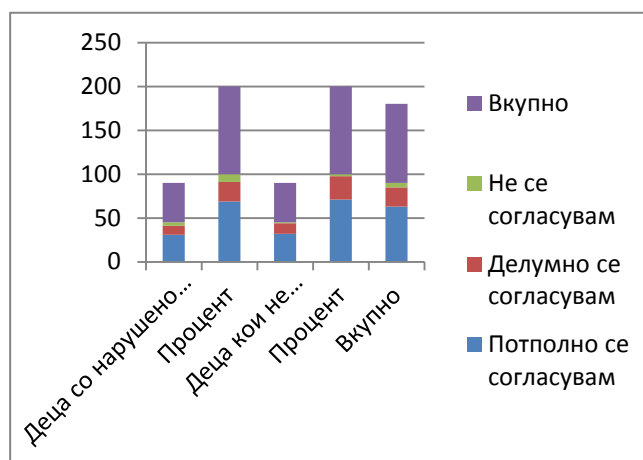
Пресметаната вредност на хи-квадратот е помала од граничната вредност за два степени на слобода и покажа дека не постои статистички значајна разлика во ставовите и мислењата спрема семејството помеѓу децата кои покажале нарушено однесување и останатите деца. Табеларно и графички е прикажано на следниот начин:

Табела 57. Родителите – најголемите учители за децата

Прашање бр.11	Деца со нарушено однесување f	Процент	Деца кои не покажуваат нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	31	68,89	32	71,11	63
Делумно се согласувам	10	22,22	12	26,67	22
Не се согласувам	4	8,89	1	2,22	5
Вкупно	45	100	45	100	90

Хи – квадрат е 2 (df = 2) $p < 0,05$ за 5,99

Графикон 57 (Graphical preview 57)

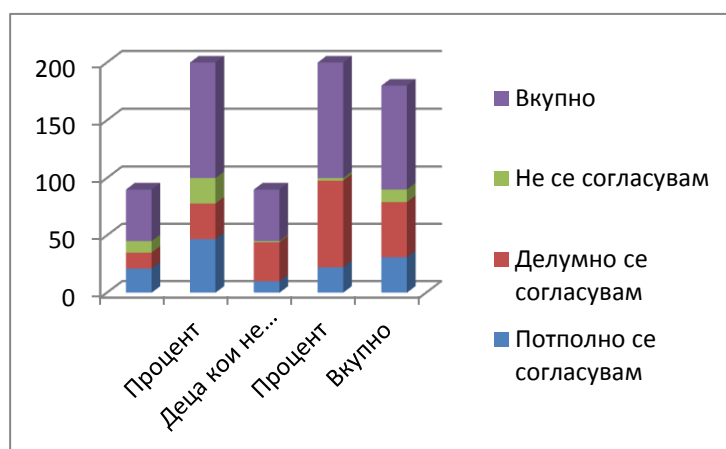
Прашање бр.12- Дали се согласувате дека како најважен фактор за формирање на ставови кај учениците е наставникот?

Табела 58. Ставови на децата за тоа дали наставникот е најважен фактор за формирање на ставови кај учениците

Прашање бр.12	Деца со нарушено однесување f	Процент	Деца кои не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	21	46,67	10	22,22	31
Делумно се согласувам	14	31,11	34	75,56	48
Не се согласувам	10	22,22	1	2,22	11
Вкупно	45	100	45	100	90

Хи – квадрат е 19,6 (df = 2) $p > 0,01$ за 9,21

Графикон 58 (Graphical preview 58)

Од одговорите што ги добивме на ова прашање ги согледавме ставовите на децата во однос на наставниците и наидовме на спротивставени размислувања: 46,67% од децата кои покажале нарушено однесување потполно се согласуваат со тоа дека наставникот е најважен фактор за формирање ставови кај учениците, 31,11% делумно се согласуваат и 22,22% не се согласуваат.

Вкупно 22,22% од децата кои не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 75,56% делумно се согласуваат и само едно дете или 2,22% не се согласува.

Вредноста на хи-квадратот е поголема од граничната вредност за два степенa на слобода и покажува дека постои статистички значајна разлика во ставовите спрема наставникот помеѓу децата со нарушено однесување и останатите деца.

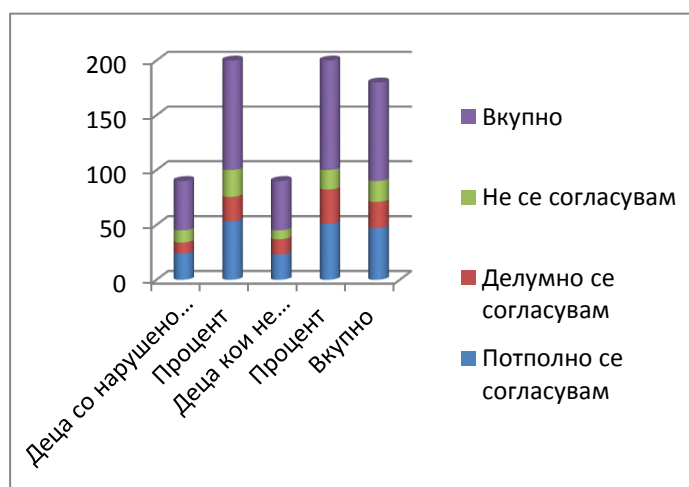
Прашање бр.13- Дали се согласувате дека однесувањето на наставникот влијае на Вашето однесување?

Табела 59. Однесувањето на наставникот влијае врз однесувањето на ученикот

Прашање бр.13	Деца со нарушено однесување f	Процент	Деца кои не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	24	53,33	23	51,11	47
Делумно се согласувам	10	22,22	14	31,11	24
Не се согласувам	11	24,44	8	17,78	19
Вкупно	45	100	45	100	90

Хи – квадрат е 1,16 (df = 2) $p < 0,05$ за 5,99

Графикон 59 (Graphical preview 59)

Овде ги добивме следните резултати: 24 деца (53,33%) кои покажале нарушено однесување потполно се согласуваат со тоа дека однесувањето на наставникот влијае на нивното однесување, 10 деца (22,22%) делумно се согласуваат и 11 деца (24,44%) не се согласуваат.

Вкупно 23 деца кои не покажале нарушено однесување или 51,11% потполно се согласуваат, 14 деца (31,11%) делумно се согласуваат и 8 деца (17,78%) мислат дека однесувањето на наставникот не влијае на нивното однесување.

Вредноста на хи-квадратот е помала од граничната вредност за два степен на слобода и покажува дека не постои статистички значајна разлика во ставовите спрема наставникот помеѓу децата кои покажале нарушено однесување и останатите деца. Следува табеларен и графички приказ.

Прашање бр. 14- Дали се согласувате дека наставникот е личност на која треба да верувате и дека треба да претставува пример за тоа како треба да се однесувате?

Табела 60. Наставникот како пример за однесување на децата

Прашање бр.14	Деца со нарушено однесување f	Процент	Деца кои не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	30	66,67	27	60	57
Делумно се согласувам	11	24,44	17	37,78	28
Не се согласувам	4	8,89	1	2,22	5
Вкупно	45	100	45	100	90

Хи – квадрат е 3,24 (df = 2) $p < 0,05$ за 5,99

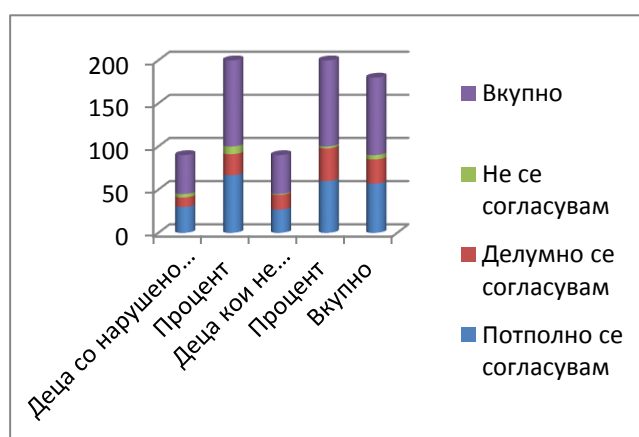
Овде ги добивме следните резултатите: 66,67% или 30 деца кои покажале нарушено однесување потполно се согласуваат и сметат дека треба да му веруваат на наставникот, 24,44% или 11 деца делумно се согласуваат и 8,89% или 4 деца мислат дека наставникот не треба да претставува пример за нивното однесување.

Вкупно 60% или 27 деца кои не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 37,78% или 17 деца делумно се согласуваат и само едно дете или 2,22% не се согласува.

Пресметаната вредност на хи-квадратот е помала од граничната вредност и покажува дека не постои статистички значајна разлика во ставовите и мислењата во однос на наставниците, помеѓу децата кои покажале нарушено однесување и останатите деца, значи ја отфрламе поставената хипотеза.

Графикон 60 (Graphical preview 60)

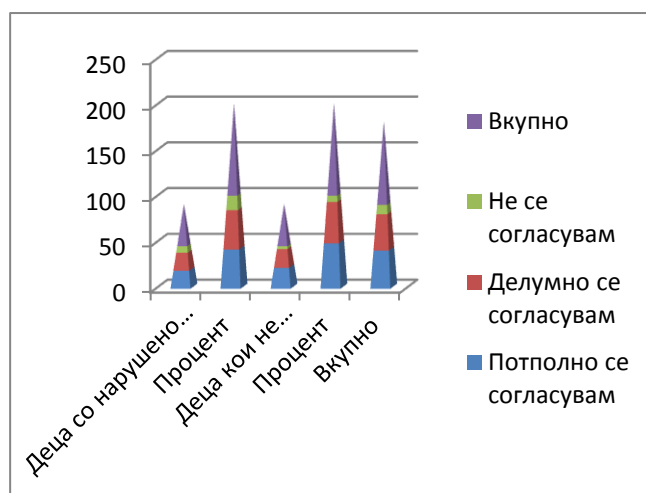
Прашање бр.15 - Дали се согласувате дека средината на живеење претставува еден од најзначајните фактори кои влијаат врз формирање на позитивни или негативни ставови кај децата и младите?

Табела 61 - Ставови на децата во однос на средината на живеење

Прашање бр.15	Деца со нарушено однесување f	Процент	Деца кои не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	19	42,22	22	48,89	41
Делумно се согласувам	19	42,22	20	44,44	39
Не се согласувам	7	15,56	3	6,67	10
Вкупно	45	100	45	100	90

Хи – квадрат е 1,85 (df = 2) $p < 0,05$ за 5,99

Графикон 61 (Graphical preview 61)

Од овие одговори, 42,22% од децата со нарушено однесување потполно се согласуваат, исто толкав е и бројот на оние деца кои делумно се согласуваат и 15,56% не се согласуваат со тоа дека средината на живеење претставува фактор за формирање ставови кај младите.

Вкупно 48,89% од децата кои не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 44,44% делумно се согласуваат и 6,67% не се согласуваат.

Вредноста на хи-квадратот е помала од граничната вредност и покажува дека не постои статистички значајна разлика во ставовите спрема средината на живеење помеѓу децата кои покажале нарушено однесување и останатите деца.

Прашање бр.16 - Дали се согласувате дека средината во којашто живеете влијае врз Вашето однесување?

Вкупно 46,67% од децата кои покажале нарушено однесување потполно се согласуваат дека средината на живеење влијае врз нивното однесување, 31,11% делумно се согласуваат и 22,22% не се согласуваат.

Вкупно 48,89% од децата кои не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 44,44% делумно се согласуваат и 6,67% не се согласуваат, односно мислат дека средината во којашто живеат не може да влијае врз нивното однесување.

Пресметаната вредност на хи-квадратот е помала од граничната вредност и покажува дека не постои статистички значајна разлика во ставовите и мислењата спрема средината на живеење, помеѓу децата кои покажале нарушено однесување и останатите деца.

Табела 62. Средината на живеење влијае врз однесувањето на децата

Прашање бр.16	Деца со нарушено однесување f	Процент	Деца кои не покажуваат нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	21	46,67	22	48,89	43
Делумно се согласувам	14	31,11	20	44,44	34
Не се согласувам	10	22,22	3	6,67	13
Вкупно	45	100	45	100	90

Хи – квадрат е 4,85 (df = 2) $p < 0,05$ за 5,99

Графикон 62 (Graphical preview 62)

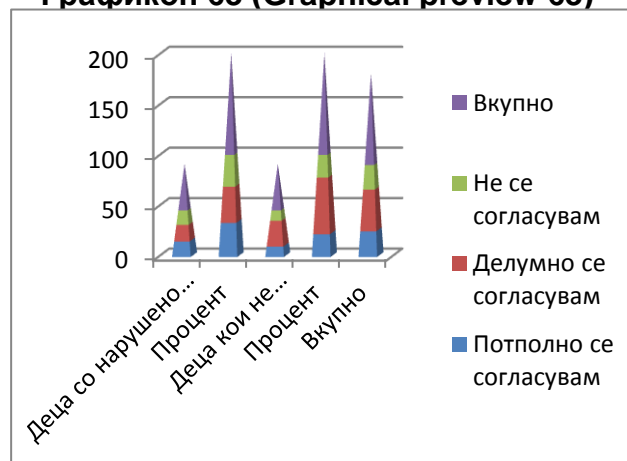
Прашање бр.17 - Дали се согласувате дека врсниците дружејќи се меѓусебно преземаат и пренесуваат ставови еден на друг без разлика дали се тие позитивни или негативни (однесувањето на мојот другар станува и мое однесување)?

**Табела 63. Ставови на децата за тоа дали врсниците меѓесебно
пренесуваат позитивни или негативни ставови**

Прашање бр.17	Деца со нарушено однесување f	Процент	Деца кои не покажуваат нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	20	44,44	8	17,78	28
Делумно се согласувам	15	33,33	15	33,33	40
Не се согласувам	10	22,22	22	48,89	32
Вкупно	45	100	45	100	90

Хи – квадрат е 9,64 (df = 2) $p > 0,01$ за 9,21

Графикон 63 (Graphical preview 63)

Целта на ова прашање ни беше да ги согледаме ставовите коишто ги имаат децата спрема своите врсници и ги добивме следните резултати: 20 деца со нарушено однесување или 44,44% потполно се согласуваат, односно ги преземаат ставовите од нивните врсници, 15 деца или 33,33% делумно се согласуваат и 10 деца или 22,22% не се согласуваат.

Вкупно 8 деца кои не покажале нарушено однесување или 17,78% потполно се согласуваат, 15 деца или 33,33% делумно се согласуваат и 22 деца или 48,89% не се согласуваат или не ги преземаат ставовите на нивните врсници.

Вредноста на хи-квадратот е поголема од граничната вредност за два степенa на слобода и покажува дека постои статистички значајна разлика во ставовите помеѓу децата со нарушено однесување и останатите деца.

Прашање бр.18- Дали се согласувате дека несоодветното однесување на Вашиот врсник треба да го преземете како Ваш начин на однесување бидејќи привлекува внимание?

Табела 64. Врсниците како фактор за формирање негативни ставови

Прашање бр.18	Деца со нарушено однесување f	Процент	Деца кои не покажуваат нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	13	28,89	1	2,22	14
Делумно се согласувам	12	26,67	9	20	21
Не се согласувам	20	44,44	35	77,78	55
Вкупно	45	100	45	100	90

Хи – квадрат е 14,81 (df = 2) $p > 0,01$ за 9,21

И ова прашање е во контекст на претходното и дојдовме до многу спротивставени размислувања помеѓу децата: дури 28,89% или 13 деца со нарушено однесување потполно се согласуваат и сакаат да привлечат внимание помеѓу своите врсници со тоа што ќе го преземат несоодветното однесување на својот другар како нивно, 26,67% или 12 деца делумно се согласуваат и 20 деца или 40% не се согласуваат.

Вкупно 2,22% или само едно дете од децата кои не покажале нарушено однесување потполно се согласува, 20% или 9 деца делумно се согласуваат и 77,78% или 35 деца не се согласуваат со ова.

Пресметаниот хи-квадрат ја потврдува поставената хипотеза, односно постои статистички значајна разлика во ставовите и мислењата спрема своите врсници, помеѓу децата кои покажале нарушено однесување и останатите деца. Вредност на хи-квадратот е поголема од граничната вредност за два степенa на слобода. Ова може да се видитабеларно и графички.

Графикон 64 (Graphical preview 64)

Прашање бр.19 - Религијата пропишува морални норми и пораки кои се основа за севкупното однесување на еден човек, му го покажува добриот пат и го води кон среќен живот.

Табела 65. Ставови на децата за тоа дали религијата влијае врз формирање на позитивни ставови

Прашање бр.19	Деца со нарушено однесување f	Процент	Деца кои не покажале нарушено однесувањ f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	24	53,33	19	42,22	43
Делумно се согласувам	19	42,22	24	53,33	43
Не се согласувам	2	4,44	2	4,44	4
Вкупно	45	100	45	100	90

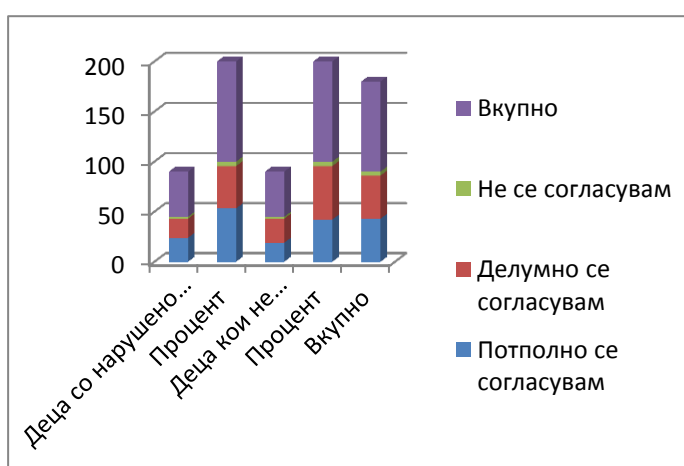
Хи – квадрат е 1,16 (df = 2) $p < 0,05$ за 5,99

Преку ова прашање ги согледаваме ставовите коишто ги имаат децата во однос на религијата и ги добивме следните податоци: 53,33% или 24 деца кои покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 42,22% или 19 деца делумно се согласуваат и 4,44% или 2 деца не се согласуваат со тоа дека религијата е основа за нивното однесување.

Вкупно 42,22% или 19 деца кои не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат со тоа дека религијата пропишува морални норми и пораки за убаво однесување, 53,33% или 24 деца делумно се согласуваат и 4,44% или 2 деца имаат негативен став кон религијата.

Вредноста на хи-квадратот е помала од граничната вредност за два степен на слобода и покажува дека не постои статистички значајна разлика во ставовите помеѓу децата со нарушено однесување и останатите деца.

Графикон 65 (Graphical preview 65)

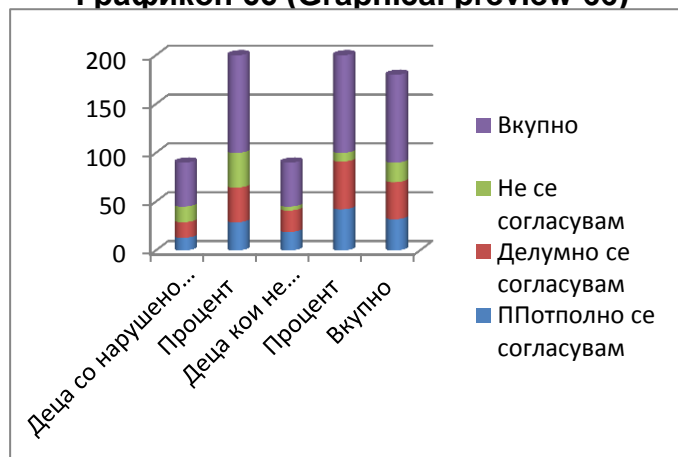
Прашање бр. 20 - Религијата влијае врз формирање на морални ставови кај младите.

Табела 66. Религијата влијае врз формирање на морални ставови кај младите

Прашање бр.20	Деца со нарушено однесување f	Процент	Деца кои не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	13	28,89	19	42,22	32
Делумно се согласувам	16	35,56	22	48,89	38
Не се согласувам	16	35,56	4	8,89	20
Вкупно	45	100	45	100	90

Хи – квадрат е 9,27 (df = 2) $p > 0,01$ за 9,21

Графикон 66 (Graphical preview 66)

Резултатите говорат дека: 28,89% или 13 деца кои покажале нарушено однесување потполно се согласуваат со тоа дека религијата влијае врз формирање на морални ставови кај младите, 35,56% или 16 деца делумно се согласуваат и исто толку деца не се согласуваат.

Вкупно 42,22% или 19 деца кои не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 48,89% или 22 деца делумно се согласуваат и 8,89% или 4 деца се изјасниле дека религијата не влијае врз формирање на морални ставови кај младите.

Вредноста на хи-квадратот е поголема од граничната вредност и покажува дека постои статистички значајна разлика во ставовите и мислењата помеѓу децата со нарушено однесување и останатите деца.

Прашање бр.21 -Религијата поттикнува на добро однесување и меѓусебно почитување.

И последното прашање кое им беше поставено на децата, а се однесуваше на религијата ги дава следните резултати: 15 деца со нарушено однесување или 33,33% потполно се согласуваат, 13 деца или 28,89% делумно се согласуваат и само 17 деца или 37,78% се изјасниле дека религијата не поттикнува на добро однесување.

Вкупно 23 деца кои не покажале нарушено однесување или 51,11% потполно се согласуваат, 19 деца или 42,22% делумно се согласуваат и само 3 деца или 6,67% се изјасниле дека религијата не поттикнува на убаво

однесување и меѓусебно почитување, односно имаат негативен став кон религијата.

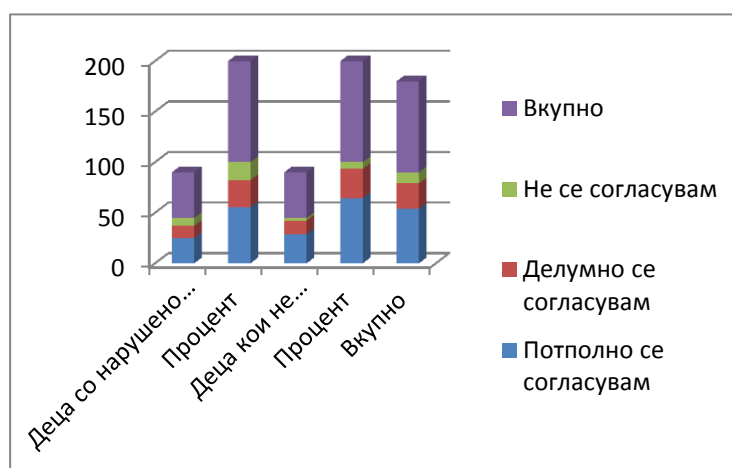
Пресметаната вредност на хи-квадратот е поголема од граничната вредност за два степена на слобода и покажува дека постои статистички значајна разлика во ставовите и мислењата на децата кои покажале нарушено однесување и останатите деца.

Табела 67. Религијата поттикнува на добро однесување и меѓусебно почитување

Прашање бр.21	Деца со нарушено однесување f	Процент	Деца кои не покажале нарушено однесување f	Процент	Вкупно
Потполно се согласувам	15	33,33	23	51,11	38
Делумно се согласувам	13	28,89	19	42,22	32
Не се согласувам	17	37,78	3	6,67	20
Вкупно	45	100	45	100	90

Хи – квадрат е 12,61 (df = 2) $p > 0,01$ за 9,21

Графикон 67 (Graphical preview 67)

1.4. ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД АНКЕТНИОТ ЛИСТ НАМЕНЕТ ЗА РОДИТЕЛИТЕ

Секојдневните настани и случувања укажуваат на тоа дека нарушеното однесување кај децата и кај младите е еден од позначајните и посериозни проблеми на денешницата.

Во ова истражување спроведовме анкета на вкупно 90 родители од кои 45 се родители чии деца покажале нарушено однесување и 45 се родители чии деца не покажале нарушено однесување.

Според добиените резултати од анкетираниите родители, добивме податоци преку кои направивме проверка на поставените хипотези.

Тргнавме од хипотезата дека ставовите и мислењата на родителите чии деца покажале нарушено однесување се разликуваат од ставовите и мислењата на останатите родители.

1.4.1.Ставовите спрема воспитанието на родителите чии деца покажале нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите родители

За утврдување на оваа хипотеза родителите одговараа на три поставени прашања и притоа ги добивме следните резултати: на првото прашање кое гласеше: *Воспитанието како човекова активност има голема улога во развојот на личноста на младиот човек и трае во текот на целиот живот*, добивме резултати дека мислењата и ставовите на родителите чии деца покажале нарушено однесување се исти со мислењата и ставовите на останатите родители.

Второто прашање на коешто одговараа родителите беше: *Преку воспитниот процес се обликува човековата личност, нејзиниот карактер, емотивниот и волевиот живот, преку воспитанието се развива моралот, трудот и естетиката на една личност*, ги добивме следните резултати: родители чии деца покажале нарушено однесување од кои 64,44% потполно се согласуваат, 31,11% делумно се согласуваат и 4,44% не се согласуваат и сметаат дека преку воспитниот процес не се обликува човековата личност.

Родители чии деца не покажале нарушено однесување 91,11% потполно се согласуваат, 6,67% од родителите делумно се согласуваат и само еден родител не се согласува.

Според вредноста на хи-квадратот добивме резултат дека постои статистички значајна разлика во ставовите и мислењата помеѓу родителите чии деца не покажале нарушено однесување и останатите родители.

И третото прашање на коешто одговараа родителите за проверка на поставената хипотеза беше: *Воспитанието влијае врз формирање на еден убав и прифатлив начин на однесување, формирање позитивни ставови како спрема себеси, така и спрема другите и гради позитивни чувства*, ги добивме следните резултати: родители чии деца покажале нарушено однесување одговориле на следниот начин: 62,22% потполно се согласуваат, 22,22% делумно се согласуваат и 15,56% не се согласуваат. Родители чии деца не покажале нарушено однесување одговориле на следниот начин: 95,56% потполно се согласуваат, 2,22% делумно и 2,22% не се согласуваат.

Врз основа на пресметаниот хи-квадрат дојдовме до сознание дека постои статистички значајна разлика помеѓу ставовите кај родителите.

Вредноста на хи-квадратот на првите три прашања ни дава за право да ја потврдиме поставената хипотеза, односно постои статистички значајна разлика во ставовите спрема воспитанието помеѓу родителите чии деца покажале нарушено однесување и останатите родители.

1.4.2.Ставовите спрема образованието на родителите чии деца покажале нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите родители

За проверка на оваа хипотеза родителите одговараа на две прашања од кои првото е: *Дали се согласувате дека образованието се применува како процес преку којшто човекот станува одговорен, самостоен и ќе може да се снајде во секаква ситуација во сопствениот живот, човек којшто ќе може во секое време да донесе правилна одлука, а сето тоа да умее на најдобар начин и да го пренесе на своите деца*, одговорија на следниот начин: 64,44% од родители чии деца покажале нарушено однесување потполно се

согласуваат, а 91,11% од родителите чии деца не покажале нарушено однесување.

Врз основа на пресметаниот хи-квадрат констатиравме дека и едните и другите родители имаат различни ставови и мислења спрема образованието.

Второто прашање на коешто одговараа родителите за проверка на поставената хипотеза гласеше: *Преку образованието децата формираат правилен поглед кон светот, стекнуваат знаења и основни поими за прифатливо однесување како во училиштето така и надвор од него*, ги добивме следните резултати: потполно се согласуваат 60% од родителите чии деца покажале нарушено однесување, а додека пак 86,67% родители чии деца не покажале нарушено однесување.

Од утврдената вредност на хи-квадратот на овие две прашања ја потврдуваме четвртата хипотеза, односно ставовите и мислењата на родителите чии деца не покажале нарушено однесување се разликуваат од ставовите и мислењата на останатите родители.

1.4.3.Ставовите спрема семејството на родителите чии деца покажале нарушување во однесувањето се разликуваат од ставовите на останатите родители

За проверка на оваа хипотеза родителите одговараа на неколку прашања од кои првото е: *Семејна средина во којашто родителите се тие кои доминираат над децата им ги наметнуваат нивните неосстварени желби и снискта, им поставуваат големи барања со цел да им обезбедат подоминантна положба во општеството и работата претставува позитивен услов за успешен развиток и формирање на позитивни ставови кај децата и кај младите*. Резултатот којшто го добивме преку одговорите на ова прашање говори дека ставовите и мислењата помеѓу едните и другите родители се слични.

Утврдивме дека не постои статистички значајна разлика во ставовите кај родителите спрема семејството.

Втотото прашање кое беше поставено за проверка на истата хипотеза гласеше: *Дали се согласувате дека атмосферата во семејната средина влијае врз однесувањето на Вашето дете?* И овде добивме слични ставови и мислења помеѓу едните и другите родители, а утврдената вредност на хи-квадратот покажа дека не постои статистички значајна разлика во ставовите помеѓу родителите.

Во прилог на оваа хипотеза е и следното прашање: *Дали се согласувате дека комуникацијата (родител-дете) во семејството влијае врз однесувањето на Вашето дете?* Вкупно 91,11% од родителите чии деца не покажуваат нарушено однесување потполно се согласуваат со тоа дека комуникацијата во семејството влијае врз однесувањето на децата, 15,56% делумно се согласуваат и само еден родител не се согласува. Вакви слични одговори добивме и од родителите чии деца покажале нарушено однесување.

Според добиените резултати и пресметаниот хи-квадрат можеме да кажеме дека не постои разлика во ставовите и мислењата помеѓу едните и другите родители.

И последното прашање на коешто одговараа родителите за потврдување или отфрлање на поставената хипотеза гласи: *Најголемите учители за децата се родителите. Ако немаме добри родители, ќе немаме ни добро воспитување и обратно.* Ги добивме следните резултати: родители чии деца покажале нарушено однесување: 75,56% потполно се согласуваат, 22,22% делумно се согласуваат и 2,22% не се согласуваат. Родители чии деца не покажале нарушено однесување: 64,44% потполно се согласуваат, 33,33% делумно се согласуваат и само еден родители не се согласува и смета дека доброто воспитување не потекнува од добрите родители.

Преку овие прашања ние ја отфрламе поставената хипотеза дека постои статистички значајна разлика во ставовите и мислењата спрема семејството, помеѓу родителите чии деца покажале нарушено однесување и останатите родители.

1.4.4.Ставовите спрема наставниците на родителите чии деца покажале нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите родители

За проверка на оваа хипотеза, родителите одговараа на три прашања од кои првото беше: *Дали се согласувате со тоа дека најважен фактор за формирање на ставови кај учениците е наставникот?* Овде наидовме на различни ставови и мислења. 46,67% од родителите чии деца покажале нарушено однесување потполно се согласуваат со тоа дека најважен фактор за формирање на ставови кај учениците е наставникот, 33,33% делумно се согласуваат и 20% не се согласуваат, додека пак 28,89% од родителите чии деца не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 64,44% делумно се согласуваат и 6,67% не се согласуваат и мислат дека наставникот не е најважниот фактор за формирање на ставови кај учениците.

Со определувањето на хи-квадратот може да се каже дека родителите имаат различни ставови и мислења спрема наставникот.

За проверување на оваа хипотеза беше и прашањето: *Дали се согласувате со тоа дека однесувањето на наставникот влијае на однесувањето на учениците?* Овде наидовме на сличности во ставовите и мислењата на родителите чии деца не покажале нарушено однесување во споредба со останатите родители. 57,78% родители чии деца покажале нарушено однесување сметаат дека однесувањето на наставникот влијае на однесувањето на учениците и 55,56% од родителите чии деца не покажале нарушено однесување.

И третото прашање кое се однесува на проверка на оваа хипотеза гласи: *Дали се согласувате дека наставникот е личност на која треба да ѝ верувате и дека претставува пример за тоа како треба да се однесува Вашето дете?* Овде наидовме на спротивставени ставови и мислења. 55,56% од родителите чии деца покажале нарушено однесување потполно се согласуваат со тоа дека наставникот претставува пример за тоа како треба да се однесува нивното дете, а 44,44% од родителите чии деца не покажале нарушено однесување. 26,67% од родителите чии деца покажале нарушено однесување делумно се согласуваат и 17,78% не се согласуваат. 53,33% од

родителите чии деца не покажале нарушено однесување делумно се согласуваат и 2,22% не се согласуваат.

Преку овие прашања ја потврдивме хипотезата дека ставовите спрема наставниците на родителите чии деца покажале нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите родители.

1.4.5.Ставовите спрема средината во којашто живеат родителите чии деца покажале нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите родители

За проверка на оваа хипотеза, родителите одговараа на три прашања од кои првото е: *Дали се согласувате дека средината во којашто живеете влијае врз позитивното или негативното однесување на Вашето дете?* при што ги добивме следниве податоци: 64,44% од родителите чии деца покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 33,33% делумно се согласуваат и 2,22% не се согласуваат. 62,22% од родителите чии деца не покажале нарушено однесување, потполно се согласуваат, 31,11% делумно се согласуваат и 6,67% не се согласуваат.

При статистичката обработка на податоците и пресметувањето на хи-квадратот се покажа дека не постои значителна разлика во однос на тоа дека средината на живеење влијае на позитивното или негативното однесување на ученикот. И едните и другите родители имаат слични ставови и мислења.

Во прилог на оваа хипотеза е и прашањето: *Во Вашето семејство владее пријатна атмосфера, со наставниците во училиштето имате одлична комуникација. Дали се согласувате дека средината или местото на живеење може да влијае негативно на однесувањето на Вашето дете?* И овие податоци говорат дека не постои статистички значајна разлика во ставовите и мислењата помеѓу родителите чии деца покажале нарушено однесување и останатите родители. И едните и другите родители потполно или делумно се согласуваат дека средината или местото на живеење може да влијае негативно на однесувањето на нивните деца.

И последното прашање за проверка на оваа хипотеза беше: *Дали се согласувате дека средината на живеење претставува еден од најзначајните*

фактори кои влијаат врз формирање на ставови кај младите? Според добиените резултати: 53,33% од родителите чии деца покажале нарушено однесување потполно се согласуваат на ова прашање, 44,44% делумно се согласуваат и 2,22% не се согласуваат, додека пак 55,56% од родителите чии деца не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 33,33% делумно се согласуваат и 11,11% не се согласуваат.

Врз основа на пресметаната вредност на хи-квадратот на претходните три прашања, ја отфрламе десеттата хипотеза, односно не постои статистички значајна разлика во ставовите и мислењата спрема средината на живеење помеѓу родителите чии деца покажале нарушено однесување и останатите родители.

1.4.6.Ставовите спрема врсниците на родителите чии деца покажале нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите родители

За потврдување на оваа хипотеза родителите одговараа прашањето: *Дали се согласувате дека врсниците дружејки се меѓусебно, преземаат и пренесуваат ставови еден на друг без разлика дали се тие позитивни или негативни?* Добивме податоци дека 51,11% од родителите чии деца покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 44,44% делумно се согласуваат и 4,44% не се согласуваат. 46,67% од родителите чии деца не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 48,89% делумно се согласуваат и 4,44% не се согласуваат на ова прашање.

Можеме да кажеме дека не постои статистички значајна разлика во ставовите и мислењата помеѓу родителите чии деца покажале нарушено однесување и останатите родители. И едните и другите родители потполно или делумно се согласуваат со тоа дека врсниците меѓусебно преземаат и пренесуваат ставови едни од други.

Во прилог на оваа хипотеза е и следното прашање: *Дали се согласувате со тоа дека дека Вашето дете го презема несоодветното однесување на врсникот како негов начин на однесување, бидејќи привлекува внимание помеѓу останатите врсници?* Потполно се согласуваат 28,89% од

родителите чии деца покажале нарушено однесување, 42,22% делумно се согласуваат и 28,89% не се согласуваат, додека пак 15,56% од родителите чии деца не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 51,11% делумно се согласуваат и 33,33% не се согласуваат.

Овде хи-квадратот покажа дека не постои статистички значајна разлика во ставовите и мислењата помеѓу родителите чии деца покажале нарушено однесување и останатите родители.

Пресметаната вредност на хи-квадратот на претходните прашања ни покажа дека поставената хипотеза не можеме да ја потврдиме, затоа што родителите имаат слични ставови и мислења во однос на врсниците.

1.4.7.Ставовите спрема религијата на родителите чии деца покажале нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите родители

За проверка на оваа хипотеза родителите одговараа на три прашања, од кои првото беше: *Религијата пропишува морални норми и пораки кои се основа за севкупното однесување на еден човек, му го покажува добриот пат и го води кон среќен живот.* Добивме резултати дека 62,22% од родителите чии деца покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 22,22% делумно се согласуваат и 15,56% не се согласуваат. 57,78% од родителите чии деца не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 31,11% делумно се согласуваат и 11,11% не се согласуваат.

Овде се покажа дека нема голема разлика во ставовите и мислењата во однос на религијата помеѓу родителите чии деца покажале нарушено однесување и останатите родители.

На прашањето: *Религијата влијае врз формирање на морални ставови кај младите-* добивме податок дека нема значајна разлика во мислењата и ставовите помеѓу родителите, односно 37,78% од родителите чии деца покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 42,22% делумно се согласуваат и 20% не се согласуваат. 44,44% од родителите чии деца не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, исто толку делумно се согласуваат и 11,11% не се согласуваат на ова тврдење.

И овде вредноста на хи-квадратот покажа дека нема статистички значајна разлика во ставовите помеѓу родителите.

И последното прашање што е во прилог на оваа хипотеза е: *Религијата поттикнува на добро однесување и меѓусебно почитување*, 62,22% од родителите чии деца покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 22,22% делумно се согласуваат и 15,56% не се согласуваат. 75,56% од родителите чии деца не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 13,33% делумно се согласуваат и 11,11% не се согласуваат.

Пресметаниот хи-квадрат и овде покажа дека не постои статистички значајна разлика во ставовите и мислењата за религијата на родителите чии деца покажале нарушено однесување и останатите родители, значи поставената хипотеза ја отфрламе.

1.5 ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД АНКЕТНИОТ ЛИСТ НАМЕНЕТ ЗА УЧЕНИЦИТЕ

Анкетен лист добија вкупно 90 ученика од седмо и осмо одделение од три основни училишта, од кои 45 се ученици кои покажале нарушување во однесувањето и 45 се ученици кои не покажале нарушено однесување.

И овде тргнавме од хипотезата дека ставовите и мислењата на децата со нарушено однесување се разликуваат од ставовите и мислењата на децата кои не покажале нарушено однесување.

1.5.1. Ставовите спрема воспитанието на децата со нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите деца

За утврдување на оваа хипотеза, децата беа анкетирани со три прашања: на прашањето - *Воспитанието како човекова активност има голема улога во развојот на личноста на младиот човек и трае во текот на целиот живот*, наидовме на слични мислења и ставови помеѓу децата кои покажале нарушено однесување и останатите деца. 93,33% од децата кои не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат со тоа дека воспитанието има голема улога во развојот на личноста, а многу помал е процентот на децата со нарушено однесување, односно 75,56%.

Хи-квадратот покажа дека не постои статистички значајна разлика во ставовите и мислењата помеѓу децата во однос на воспитанието.

Во прилог на оваа хипотеза беше поставено и прашањето: *Преку воспитниот процес се обликува човековата личност, нејзиниот карактер, емотивниот и волевиот живот, преку воспитанието се развива моралот, трудот и естетиката на една личност*, и овде наидовме на слични размислувања помеѓу децата, кај 82,22% од децата кои не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 15,56% делумно и 2,22% не се согласуваат со тоа дека преку воспитниот процес се обликува човековата личност. Вкупно 73,33% од децата кои покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 20% делумно и 6,67% не се согласуваат со тоа дека воспитанието го развива моралот, естетиката и трудот на една личност.

И овде хи-квадратот покажа дека не постои статистички значајна разлика во ставовите и мислењата помеѓу децата.

Резултатот од третото прашање кое е во прилог на поставената хипотеза, *Воспитанието влијае врз формирање на еден убав и прифатлив начин на однесување, формирање позитивни ставови како спрема себеси, така и спрема другите и гради позитивни чувства* е следен: 64,44% од децата со нарушено однесување потполно се согласуваат, 20% делумно се согласуваат и 15,56% не се согласуваат. 86,67% од децата кои не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат во однос на ова прашање и 11,11% делумно се согласуваат и само едно дете има негативен став кон воспитанието и не се согласува со ова.

Врз основа на пресметаниот хи-квадрат на првите три прашања не можеме да ја потврдиме првата хипотеза и да кажеме дека постои статистички значајна разлика во ставовите и мислењата спрема воспитанието, помеѓу децата кои покажале нарушено однесување и останатите деца.

1.5.2. Ставовите спрема образованието на децата со нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите деца

За проверка на оваа хипотеза децата одговараа на неколку прашања поврзани со образованието на една млада личност. Преку одговорите на овие

прашања наидовме на значајна разлика во ставовите и мислењата на децата со нарушувања во однесувањето во однос на останатите деца. Едно од прашањата беше - *преку образованието децата формираат правилен поглед кон светот, стекнуваат знаења и основни поими за прифатливо однесување како во училиштето така и надвор од него*, бдеца со нарушено однесување имаат спротивно мислење на даденото, а дури 14 деца делумно се согласуваат со ова. Поголем е бројот на ученици без нарушување во однесувањето кои сметаат дека преку образованието можат да формираат правилен поглед кон светот (38 од 45 ученика).

Хи-квадратот покажа дека постои статистички значајна разлика во ставовите помеѓу децата.

На прашањето - *Дали се согласувате дека образованието Ви е неопходно и го ставате на прво место?* дури 10 деца со нарушување во однесувањето сметаат дека образованието не им е неопходно, 22 деца пак образованието го ставаат на прво место, останатите деца делумно се согласуваат со ова. На 35 деца кои не покажале нарушено однесување образованието им е неопходно и го ставаат на прво место.

И овде хи-квадратот покажа дека постои статистички значајна разлика во ставовите и мислењата помеѓу децата.

Врз основа на пресметаниот хи-квадрат на прашањата, ја потврдуваме поставената хипотеза, односно ставовите и мислењата на децата со нарушено однесување се разликуваат од ставовите и мислењата на останатите деца. Докажавме дека повеќето ученици без нарушување во однесувањето имаат позитивни ставови спрема образованието и воспитанието. Има и такви ученици кои покажале нарушено однесување а имаат позитивни ставови, но сепак нивниот број е многу помал.

1.5.3. Ставовите спрема семејството на децата со нарушување во однесувањето се разликуваат од ставовите на останатите деца

За да ја потврдиме оваа хипотеза неопходно беше да им поставиме неколку прашања на учениците меѓу кои беше следново: *Дали се согласувате дека атмосферата во семејната средина влијае врз Вашето*

однесување?(пријатна атмосфера – убаво однесување и обратно), 36 ученика без нарушување во однесувањето потполно се согласуваат со тоа дека атмосферата во семејната средина влијае врз нивното однесување, а бројот на ученици кои покажале нарушено однесување а го имаат истото мислење е 33.

Според пресметаниот хи-квадрат утврдивме дека не постои статистички значајна разлика во ставовите и мислењата помеѓу децата со нарушено однесување и останатите деца.

Понатаму, на прашањето: *Дали се согласувате дека комуникацијата (родител-дете) во семејството влијае врз Вашето однесување?* Резултатите покажаа дека кај 37 деца без нарушување во однесувањето комуникацијата со нивните родители влијае врз нивното однесување, а додека пак само 29 деца кои покажале нарушено однесување го имаат истото мислење. И овде хи-квадратот покажа дека нема разлика во ставовите и мислењата помеѓу децата кои покажале нарушено однесување и останатите деца.

Најголемите учители за децата се родителите. Ако немаме добри родители, ќе немаме ни добро воспитување и обратно. Иова беше едно од прашањата на коешто одговараа децата, а е во прилог на поставената хипотеза. Ги добивме следните резултати: 68,89% од децата со нарушено однесување се изјасниле дека потполно се согласуваат, 22,22% делумно се согласуваат и 8,89% не се согласуваат. Вкупно 71,11% од децата кои не покажале нарушено однесување се изјасниле дека потполно се согласуваат, 26,67% делумно се согласуваат и само едно дете или 2,22% не се согласува.

Пресметувањето на хи-квадратот покажа дека не можеме во целост да ја потврдиме поставената хипотеза, односно не постои статистички значајна разлика во ставовите и мислењата спрема семејство помеѓу децата со нарушено однесување и останатите деца.

1.5.4. Ставовите спрема наставниците на децата со нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите деца

За проверка на оваа хипотеза учениците одговараа на прашањето: *Дали се согласувате дека како најважен фактор за формирање на ставови кај учениците е наставникот?* При што ги добивме следните резултати: 46,67%

од децата кои покажале нарушено однесување потполно се согласуваат на ова прашање, 31,11% делумно се согласуваат и 22,22% не се согласуваат. 22,22% од децата кои не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 75,56% делумно се согласуваат и само едно дете или 2,22% не се согласува за истото прашање.

Пресметувањето на хи-квадратот покажа дека постои статистички значајна разлика во ставовите и мислењата на децата со нарушено однесување во однос на оние деца кои не покажале нарушено однесување.

За проверување на оваа хипотеза беше и прашањето: *Дали се согласувате дека однесувањето на наставникот влијае на Вашето однесување?* Вкупно 24 деца (53,33%) кои покажале нарушено однесување потполно се согласуваат со тоа дека однесувањето на наставникот влијае на нивното однесување, 10 деца (22,22%) делумно се согласуваат и 11 деца (24,44%) не се согласуваат.

Вкупно 23 деца кои не покажале нарушено однесување или 51,11% потполно се согласуваат, 14 деца (31,11%) делумно се согласуваат и 8 деца (17,78%) не се согласуваат на тоа дека однесувањето на наставникот влијае на нивното однесување.

Овде хи-квадратот покажува дека нема значајна разлика во ставовите помеѓу учениците.

Во прилог на поставената хипотеза беше и прашањето: *Дали се согласувате дека наставникот е личност на која треба да ѝ верувате и дека треба да претставува пример за тоа како треба да се однесувате?* Овде добивме слично размислување, и едните и другите ученици сметаат дека наставникот е личност на која треба да ѝ веруваат, 4 деца кои покажале нарушено однесување сметаат дека наставникот не треба да претставува пример за нивното однесување.

Врз основа на пресметаната вредност на хи-квадратот на прашањата, ја отфрламе поставената седма хипотеза, односно не постои статистички значајна разлика во ставовите и мислењата во однос на наставниците, помеѓу децата кои покажале нарушено однесување и останатите деца.

1.5.5.Ставовите спрема средината во којашто живеат на децата со нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите деца

За проверка на оваа хипотеза, учениците одговараа на прашањето: *Дали се согласувате дека средината на живеење претставува еден од најзначајните фактори кои влијаат врз формирање на позитивни или негативни ставови кај децата и младите?* Од овие одговори забележавме дека постојат слични размислувања кај учениците, повеќемина од нив се согласуваат дека средината во којашто живеат е значаен фактор кој влијае формирање на ставови. Многу е мал процентот кај оние ученици кои не се согласуваа со ова (15,56% од децата со нарушено однесување и 6,67% од децата кои не покажале нарушено однесување).

Вредноста на хи-квадратот покажа дека не постои статистички значајна разлика во размислувањата кај децата.

Во прилог на оваа хипотеза беше и прашањето: *Дали се согласувате дека средината во којашто живеете влијае врз Вашето однесување?* Вкупно 6,67% од децата кои не покажале нарушено однесување сметаат дека средината на живеење не влијае на нивното однесување, 22,22% од децата кои покажале нарушено однесување размислуваат на ист начин. Вкупно 46,67% од децата кои покажале нарушено однесување потполно се согласуваат во однос на ова прашање, а 31,11% делумно се согласуваат. Вкупно 48,89% од децата кои не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, а 44,44% делумно се согласуваат со тоа дека средината на живеење влијае врз нивното однесување.

Врз основа на пресметаната вредност на хи-квадратот не можеме да ја потврдиме поставената деветта хипотеза, односно не постои статистички значајна разлика во ставовите и мислењата спрема средината на живеење, помеѓу децата кои покажале нарушено однесување и останатите деца.

1.5.6.Ставовите на децата со нарушено однесување спрема врсниците се разликуваат од ставовите на останатите деца

За проверка на оваа хипотеза учениците одговараа на прашањето. *Дали се согласувате дека врсниците дружејќи се меѓусебно, преземаат и*

пренесуваат ставови еден на друг без разлика дали се тие позитивни или негативни (однесувањето на мојот другар станува и мое однесување)?

Ги добивме следните резултати: 20 деца со нарушено однесување или 44,44% потполно се согласуваат со тоа дека дружејќи се со врсниците си пренесуваат меѓусебно ставови едни на други, 15 деца или 33,33% делумно се согласуваат и 10 деца или 22,22% не се согласуваат.

Помал е бројот на децата кои не покажале нарушено однесување (17,78%) кои потполно се согласуваат со тоа дека со меѓусебно дружење со врсниците си пренесуваат ставови и мислења едни на други, 15 деца или 33,33% делумно се согласуваат и 22 деца или 48,89% не се согласуваат.

Вредноста на пресметаниот хи-квадрат покажа дека постои статистички значајна разлика во ставовите и мислењата помеѓу едните и другите деца.

Учениците одговараа и на прашањето: *Дали се согласувате дека несоодветното однесување на Вашиот врсник треба да го преземете како Ваш начин на однесување бидејќи привлекува внимание?* Овде добивме податок дека 77,78% од децата без нарушено однесување не се согласуваат со тоа дека треба да го преземат несоодветното однесување на нивниот врсник за да привлечат внимание, додека пак само 44,44% од децата со нарушено однесување го имаат истото мислење. Останатите ученици потполно или делумно се согласуваат со ова.

И овде пресметувањето на хи-квадратот покажа дека постои статистички значајна разлика во ставовите и мислењата спрема своите врсници, помеѓу децата кои покажале нарушено однесување и останатите деца. Во целост ја потврдуваме поставената хипотеза.

1.5.7. Ставовите спрема религијата на децата со нарушено однесување се разликуваат од ставовите на останатите деца

За проверка на оваа хипотеза учениците одговараа на прашањето: *Религијата влијае врз формирање на морални ставови кај младите.* 53,33% или 24 деца кои покажале нарушено однесување потполно се согласуваат со тоа дека религијата влијае врз формирање на морални ставови,

42,22% или 19 деца делумно се согласуваат и 4,44% или 2 деца не се согласуваат

Вкупно 42,22% или 19 деца кои не покажале нарушено однесување потполно се согласуваат, 53,33% или 24 деца делумно се согласуваат и 4,44% или 2 деца не се согласуваат со тоа дека религијата влијае врз формирање на морални ставови.

Пресметаната вредност на хи-квадратот покажа дека не постои статистички значајна разлика во ставовите и мислењата помеѓу децата со нарушено однесување и останатите деца.

Во прилог на поставената хипотеза беше и прашањето: *Религијата поттикнува на добро однесување и меѓусебно почитување.* Дури 37,78% од децата кои покажале нарушено однесување сметаат дека религијата не поттикнува на добро однесување и меѓусебно почитување, а 6,67% се деца кои не покажале нарушено однесување, а го имаат истото мислење. Останатите ученици потполно или делумно се согласуваат со тоа дека религијата поттикнува на добро однесување.

Врз основа на пресметаната вредност на хи-квадратот на прашањата кои се однесуваат на религијата, ја потврдуваме и последната хипотеза, односно, постои статистички значајна разлика во ставовите и мислењата помеѓу децата кои покажале нарушено однесување и останатите деца.

ЧЕТВРТ ДЕЛ

1. ЗАКЛУЧОК

Сведоци сме на тоа дека денешниот живот е многу поинаков за разлика од порано. Нема многу почитување и толеранција, живееме во многу несигурно време кое најмногу влијае на младината. Во голем број основни училишта во нашата држава општествено-моралните ставови на децата и младите се разликуваат од вистинските ставови кои би требало да ги има една млада личност. Младината денес не е заштитена од секојдневни случувања, па затоа на децата им е потребно големо внимание, како од страна на своето семејство така и од страна на училиштето. Ова претставува еден многу сериозен проблем со кој се соочуваат стручните служби во училиштата, наставниците и родителите.

Познато е дека врз развојот на секоја личност големо влијание имаат разни фактори, како што се: семејството, училиштето, врсниците, средината во која детето живее, односно неговата заедница, воспитанието, образованието. Исто така, има голем број на индивидуални фактори врз основа на кои може да се предвиди нарушеното однесување, меѓу кои се: ниска интелигенција и образование, личност, темперамент, ниска емпатија, висока импулсивност, слаба совест, ниска самоконтрола, недостаток на емоционална топлина, егоцентризам.

Сите надворешни фактори вршат големо влијание врз однесувањето на децата и младите, врз нивното мислење. Семејството, училиштето и средината во којашто живеат имаат најголемо влијание врз однесувањето на децата и младите и никако не можат да бидат разделени едно од друго. Така на пример, не може наставникот во училиштето постојано да се труди да ги изгради принципите на искреност, друштвеност, учтивост кај детето, а додека надвор од него, односно во неговото семејство го поттикнуваат на негативен став кон училиштето, а посебно кон наставниците или пак средината во којашто живее детето постојано да го поттикнува на лажење, неучтивост, егоизам. Развојот на културата, развојот на општествените односи бараат помеѓу сите овие фактори кои влијаат на формирањето на човековата личност, да се земаат предвид и

сите оние фактори кои го детерминираат карактерот на човечката поврзаност со културните добра.

Сметаме дека родителите се тие кои најпрво треба да го забележат нарушеното однесување кај нивните деца, да се обидат најдобро што можат да му помогнат на своето дете преку соработка со училиштето, со стручните служби, со центрите за социјална работа кои се доста важни за да се надмине проблемот којшто се појавил кај нивните деца.

Во нашето истражување опфативме некои општествено-морални ставови на децата и младите од седмо и осмо одделение. Истражувањето кое го спроведовме опфати 90 испитаника – ученици од седмо и осмо одделение од три основни училишта, од кои 45 беа ученици кои покажале нарушување во однесувањето и 45 се деца без нарушување во однесувањето и 90 испитаника – родители, од кои 45 се родители чии деца покажале нарушено однесување и 45 се родители на деца без нарушување во однесувањето, останатите 8 испитаника беа стручните служби од трите основни училишта – директор, социјален работни, педагог и логопед.

Нашата цел беше да ги испитаме општествено-моралните ставови кај учениците од седмо и осмо одделение, да утврдиме дали постојат разлики кај ставовите и мислењата на учениците со нарушување во однесувањето и останатите ученици и да утврдиме дали постојат разлики во ставовите и мислењата кај родителите чии деца покажале нарушено однесување и родителите чии деца не покажале нарушено однесување.

Според добиените податоци и анализираните резултати можеме да заклучиме:

1. Врз основа на податоците кои ги добивме од стручните служби видовме дека тие имаат позитивни ставови кон религијата, воспитанието, образованието, наставниците во училиштето, кон семејството, средината на живеење и врсниците, но сепак сметаат дека семејната средина, односите во семејството, комуникацијата помеѓу родителите и децата може да влијаат и врз формирањето на негативни ставови кај децата. Истите ставови ги имаат и за средината на живеење и за врсниците, сметаат дека лошата средина во која

детето живее може негативно да влијае врз неговото однесување, а врсниците дружејки се меѓусебно, преземаат и пренесуваат ставови еден на друг без разлика дали се тие позитивни или негативни.

2. Врз основа на податоците кои ги добивме од родителите на децата кои не покажале нарушено однесување и родителите на деца кои покажале нарушено однесување, видовме дека и едните и другите родители имаат исти или слични ставови кон семејството, средината на живеење, кон врсниците и кон религијата и затоа овие четири хипотези ги отфрливме, а додека пак различни ставови имаат кон воспитанието, образованието и наставниците во училиштето, што значи дека поставените три хипотези ги прифаќаме.

3. Врз основа на податоците кои ги добивме од децата кои покажале нарушено однесување и децата кои не покажале нарушено однесување видовме дека и едните и другите деца имаат исти или слични ставови кон воспитанието, семејството, наставниците и средината во којашто живеат и затоа овие четири хипотези ги отфрливме, а додека пак различни ставови имаат кон образованието, врсниците и религијата, што значи дека поставените три хипотези ги прифативме.

2. ПРИЛОЗИ

Прилог бр.1

Прашалник за стручните служби

Упатство:

Овој прашалник се состои од неколку прашања на коишто се бара Вашиот прецизен одговор. Прашалникот е анонимен и затоа Ве молиме искрено да одговорете на прашањата, затоа што Вашите искрени одговори ќе дадат свој придонес во истражувањето и поголема објективност.

Однапред Ви благодарам!

Општи податоци:

Основно училиште:

Место:

Пол: а) машки б) женски

Работно искуство: а) до 10 год. б) од 10 до 20 год. в) над 20 год.

Национална припадност:

а) Македонец б) Ром в) Турчин г) Влак д) друго

Вероисповед:

а) православна б) исламска в) католичка г) протестантска д) друга

ѓ) атеист

1. Дали се согласувате дека воспитанието на младите деца од страна на наставниците во училиштето влијае врз формирање на еден убав и прифатлив начин на однесување, формирање позитивни ставови како спрема себеси, така и спрема другите и гради позитивни чувства?

а) потполносе согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

2. Дали се согласувате дека воспитувањето се применува како процес преку кој што човекот станува одговорен, самостоен и ќе може да се снајде во секаква ситуација во сопствениот живот, човек кој што ќе може во секое време да донесе правилна одлука?

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

3. Дали се согласувате дека преку образованието децата формираат правилен поглед кон светот, стекнуваат знаења и основни поими за прифатливо однесување како во училиштето така и надвор од него?

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

4. Дали се согласувате дека семејната средина претставува клучен фактор за успешен развоток и формирање на позитивни ставови кај децата и кај младите?

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

5. Дали се согласувате дека врз појавата на нарушено однесување на децата влијае атмосферата и комуникацијата во семејството?

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

6. Дали се согласувате дека однесувањето на родителите влијае врз однесувањето на нивните деца?

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

7. Дали се согласувате дека однесувањето на наставникот треба да претставува пример за тоа како треба да се однесува ученикот?

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

8. Дали се согласувате дека како најважен фактор за формирање на ставови кај учениците е наставникот?

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

9. Дали се согласувате дека срединатаво кајашто живее детето претставува еден од најзначајните фактори кои влијаат врз формирање на ставови кај младите?

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

10. Дали се согласувате дека средината на живеење влијае врз појавата на нарушено однесување на децата?

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

11. Дали се согласувате дека врсниците влијаат врз појавата на нарушено однесување на децата?

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

12. Дали се согласувате дека врсниците дружејќи се меѓусебно преземаат и пренесуваат ставови еден на друг, без разлика дали се тие позитивни или негативни?

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

13. Дали се согласувате дека ученикот го презема несоодветното однесување на својот врсник како негов начин на однесување, бидејќи привлекува внимание помеѓу останатите врсници?

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

14. Религијата пропишува морални норми и пораки кои се основа за севкупното однесување на еден човек, му го покажува добриот пат и го води кон среќен живот.

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

15. Религијата влијае врз формирање на морални ставови кај младите.

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

16. Религијата поттикнува на добро однесување и меѓусебно почитување.

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

Прилог бр.2

Прашалник за родители на деца од седмо и осмо одделение

Упатство:

Почитувани родители, овој прашалник се состои од неколку прашања на кои што се бара Вашиот прецизен одговор. Прашалникот е анонимен и затоа Ве молиме искрено да одговорете на прашањата, затоа што Вашите искрени одговори ќе дадат свој придонес во истражувањето и поголема објективност.

Однапред Ви благодарам!

Општи податоци:

Основно училиште:

Место:

Пол: а) машки б) женски

Национална припадност:

а) Македонец б) Ром в) Турчин г) Влак д) друго

Вероисповед:

а) православна б) исламска в) католичка г) протестантска д) друга
ѓ) атеист

1. Воспитанието како човекова активност има голема улога во развојот на личноста на младиот човек и трае во текот на целиот живот.

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

2. Преку воспитниот процес се обликува човековата личност, нејзиниот карактер, емотивниот и волевиот живот, преку воспитанието се развива моралот, трудот и естетиката на една личност.

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

3. Воспитанието влијае врз формирање на еден убав и прифатлив начин на однесување, формирање позитивни ставови како спрема себеси, така и спрема другите и гради позитивни чувства.

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

4. Дали се согласувате дека образованието се применува како процес преку којшто човекот станува одговорен, самостоен и ќе може да се снајде во секаква ситуација во сопствениот живот, човек којшто ќе може во секое време да донесе правилна одлука, а сето тоа да умее на најдобар начин и да го пренесе на своите деца?

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

5. Преку образованието децата формираат правилен поглед кон светот, стекнуваат знаења и основни поими за прифатливо однесување, како во училиштето така и надвор од него.

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

6. Семејна средина во којашто родителите се тие кои доминираат над децата им ги наметнуваат нивните неосстварени желби и сншта, им поставуваат големи барања, со цел да им обезбедат подоминантна положба во општеството и работата претставува позитивен услов за успешен развoтoк и формирање на позитивни ставови кај децата и младите.

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

7. Дали се согласувате дека атмосферата во семејната средина влијае врз однесувањето на Вашето дете?

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

8. Дали се согласувате дека комуникацијата (родител-дете) во семејството влијае врз однесувањето на Вашето дете?

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

9. Најголемите учители за децата се родителите. Ако немаме добри родители, ќе немаме ни добро воспитување и обратно.

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

10. Дали се согласувате со тоа дека најважен фактор за формирање на ставови кај учениците е наставникот?

а) потполно се согласувам в) делумно се согласувам в) не се согласувам

11. Дали се согласувате со тоа дека однесувањето на наставникот влијае на однесувањето на учениците?

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

12. Дали се согласувате дека наставникот е личност на која треба да ѝ верувате и дека претставува пример за тоа како треба да се однесува Вашето дете?

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

13. Дали се согласувате дека средината во којашто живеете влијае врз позитивното или негативното однесување на Вашето дете?

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

14. Во Вашето семејство владее пријатна атмосфера, со наставниците во училиштето имате одлична комуникација. Дали се согласувате дека средината или местото на живеење може да влијае негативно на однесувањето на Вашето дете?

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

15. Дали се согласувате дека средината на живеење претставува еден од најзначајните фактори кои влијаат врз формирање на ставови кај младите?

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

16. Дали се согласувате дека врсниците дружејќи се меѓусебно преземаат и пренесуваат ставови еден на друг, без разлика дали се тие позитивни или негативни?

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам б) не се согласувам

17. Дали се согласуватесо тоа дека дека Вашето дете го презема несоодветното однесување на врсникот како негов начин на однесување, бидејќи привлекува внимание помеѓу останатите врсници?

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

18. Религијата пропишува морални норми и пораки кои се основа за севкупното однесување на еден човек, му го покажува добриот пат и го води кон среќен живот.

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

19. Религијата влијае врз формирање на морални ставови кај младите.

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

20. Религијата поттикнува на добро однесување и меѓусебно почитување.

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

Прилог 3

Прашалник за учениците од седмо и осмо одделение

Упатство:

Драги ученици, овој прашалник се состои од неколку прашања на кои што се бара Вашиот точен одговор. Прашалникот е анонимен! Ве молиме искрено да одговорете на прашањата, затоа што Вашите искрени одговори ќе дадат свој придонес во истражувањето и поголема објективност.

Однапред Ви благодарам!

Општи податоци:

Основно училиште:

Место:

Пол: а) машки б) женски

Национална припадност:

а) Македонец б) Ром в) Турчин г) Влав д) друго

Вероисповед:

а) православна б) исламска в) католичка г) протестантска д) друга

ѓ) атеист

1. Воспитанието како човекова активност има голема улога во развојот на личноста на младиот човек и трае во текот на целиот живот.

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

2. Преку воспитниот процес се обликува човековата личност, нејзиниот карактер, емотивниот и волевиот живот, преку воспитанието се развива моралот, трудот и естетиката на една личност.

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

3. Воспитанието влијае врз формирање на еден убав и прифатлив начин на однесување, формирање позитивни ставови како спрема себеси, така и спрема другите и гради позитивни чувства.

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

4. Дали се согласувате дека образованието се применува како процес преку којшто човекот станува одговорен, самостоен и ќе може да се снајде во секаква ситуација во сопствениот живот, човек којшто ќе може во секое време да донесе правилна одлука?

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

5. Преку образованието децата формираат правилен поглед кон светот, стекнуваат знаења и основни поими за прифатливо однесување, како во училиштето така и надвор од него.

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

6. Дали се согласувате дека образованието Ви е неопходно и го ставате на прво место?

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

7. Сеедно ми е дали ќе се образувам, тоа не е толку значајно за мене, оставам на родителите да одлучат за моето образование.

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

8. Семејна средина во којашто родителите се тие кои доминираат над децата, им ги наметнуваат нивните неостварени желби и сништа, им поставуваат големи барања со цел да им обезбедат подоминантна положба во општеството и работата, претставува позитивен услов за успешен развиток и формирање на позитивни ставови кај децата и младите.

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

9. Дали се согласувате дека атмосферата во семејната средина влијае врз Вашето однесување?(пријатна атмосфера – убаво однесување и обратно)

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

10. Дали се согласувате дека комуникацијата (родител-дете) во семејството влијае врз Вашето однесување?

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

11. Најголемите учители за децата се родителите. Ако немаме добри родители, ќе немаме ни добро воспитување и обратно.

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

12. Дали се согласувате дека како најважен фактор за формирање на ставови кај учениците е наставникот?

а) потполно се согласувам в) делумно се согласувам в) не се согласувам

13. Дали се согласувате дека однесувањето на наставникот влијае на Вашето однесување?

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

14. Дали се согласувате дека наставникот е личност на која треба да ѝ верувате и дека треба да претставува пример за тоа како треба да се однесувате?

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

15. Дали се согласувате дека средината во којашто живеете претставува еден од најзначајните фактори кои влијаат врз формирање на позитивни или негативни ставови кај децата и младите?

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

16. Дали се согласувате дека средината во којашто живеете влијае врз Вашето однесување?

А) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

17. Дали се согласувате дека врсниците дружејќи се меѓусебно преземаат и пренесуваат ставови еден на друг без разлика дали се тие позитивни или негативни? (однесувањето на мојот другар станува и мое однесување)

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

18. Дали се согласувате дека несоодветното однесување на Вашиот врсник треба да го преземете како Ваш начин на однесување, бидејќи привлекува внимание?

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

19. Религијата пропишува морални норми и пораки кои се основа за севкупното однесување на еден човек, му го покажува добриот пат и го води кон среќен живот.

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

20. Религијата влијае врз формирање на морални ставови кај младите.

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

21. Религијата поттикнува на добро однесување и меѓусебно почитување.

а) потполно се согласувам б) делумно се согласувам в) не се согласувам

3. КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Ангелкоска-Галевска, Н.(2008):„Планирање на научно истражување”.
2. Атанасоска,Т. (2008): „Менаџирање во училница“, Педагошки факултет, Битола.
3. Банѓур, В. Поткоњак,Н. (1999): „Методологија на педагогијата”.
4. Basic,J (2009): „Teorijeprevencije: prevencijaporemecaja u ponasanju i rizicnihponasanjadjece i mladih”. Skolskaknjiga, Zagreb.
5. Buler, S. Smiter, F. Risardson, S. Bradsoa, F. (1962):„Problemi detinjstva i ucitelj”. Graficki zavod, Titograd.
6. Vlahovic, B., Frankovic, (1995):„Pedagoska hrestomatija“, Strucna knjiga, Beograd.
7. Вукасовиќ, А. (1975):„Законитости процеса учења“, Школска књига, Загреб.
8. Грозданоски, Р. (1993):„Евангелие според Матеј“, Матица македонска, Скопје.
9. Гроздановски, Р. (2005):„Десетте Божји заповеди“ – ДЕКАЛОГ, Скопје.
- 10.Група автори (1996):„Општа педагогија”. Учительски факултет, Београд (Б.Влахович, Ј.Џорџевич, Б.Јованович, Н.Лакета, Н.Поткоњак, Н.Трновац).
- 11.Донски, А., (2011): Историската улога на религиите во социјалната педагогија, магистерски труд, Штип.
- 12.Етика прирачник.
- 13.Златески Петко (2010): Етика во религиите, Скопје.
- 14.Johanes Sandven, Vaspitanje i razvitak, Zavod za izdavanje udzbenika Socijalisticke Republike Srbije Beograd.
- 15.Каменов, Е. (1988): Предучилишна педагогија 2, Просветно дело, Скопје.
- 16.Костова, М. (1993):„Оптовареноста на учениците”. Просветно дело, Скопје.
- 17.Костова, М. (1995):„Оптовареноста на учениците”. Ворлдбук. Скопје.
- 18.Котева-Мојсовска, Т. (2006): Семејното воспитание и социјалното однесување на децата
- 19.Кротева, М. (2010): Дидактички аспекти на проблемската настава, магистерски труд, Штип.

20. Куран http://gusic.tripod.com/kuran_bos/index.htm
21. Knezevic-Florice, O, (2006): Interaktivna pedagogija, Savez pedagogskih drustava Vojvodine, Novi Sad.
22. Лазар Милин, Старозаветни и Новозаветни морални закон, Субота или недела у Светом Писму, Београд.
23. Методика на воспитна работа (материјал за подготовка на испит за интерна употреба 2004)
24. Мирасчиева, С. “Комуникацијата меѓу наставникот и ученикот во основното училиште” (2007), Педагошки факултет “Гоце Делчев” Штип
25. Мирасчиева, С. Петровски, В. (2010), Методика на наставата по религиско образование, “Универзитет Гоце Делчев” Штип
26. Мицковиќ, Д. (2008). “Семејството во Европа 16-21 век”. Културна установа Блесок Скопје
27. Мухамед ел-Газали “Карактерот на муслиманот”
28. Николовска, М (2008). “Равојна психологија (детство)”, Скопје
29. Новиот завет на нашиот Господ Исус Христос, Библиско Здружение на Република Македонија
30. Пандиолоска, С (2008), “Дисциплината како средство и цел”. Вековишнина, Скопје
31. Петрова Ѓорѓева, Е, (2010), Основи на педагогија, Универзитет “Гоце Делчев” Штип
32. Петрова Ѓорѓева, Е (2007), “Современото училиште и моралното воспитание “ –Штип
33. Петрова Ѓорѓева, Е (2010), “Теорија на воспитание”. Универзитет “Гоце Делчев” Штип
34. Петровска, С. Семејството и воспитанието на децата (2009)
35. Петровска, С. “Училишна педагогија и училишна организација” (2010) Универзитет “Гоце Делчев” – Штип, Педагошки факултет
36. Петровски, В. (2006), Социологија, Педагошки факултет “Гоце Делчев” Штип
37. Perisic, M (1972). “ Disciplina u skoli “. Svjetlost. Sarajevo
38. Прирачник за родители на ученици од основното образование (Слободанка Ристевска, Голубина Ѓорѓиевска) Скопје Декември 2004

39. Radasin, V. (1970) "Osnovimoralnogvaspitanja". Visa pedagogskaskola, Novi Sad
40. Rot, N (1987) "Osnovisocijalnepsihologije". Zavodzaudzbenike i nastavnasredstva- Beograd
41. Религии во светот, Нов Лајонов прирачник, Главен уредник: Кристофер Партриџ, Трето издание, 2009, Младинска книга, Скопје
42. Свето писмо на Стариот и на Новиот завет, (1990). Британско и инострано библиско друштво, Лондон.
43. Stevanovic, M. (2000). "Obiteljska pedagogija". Znanstvena biblioteka Knjiga 14, Varazdinske Toplice
44. Uzelac, S. i Bouillet, D. (2007) "Osnovesocijalnepedagogile". Skolskaknjiga, Zagreb
45. <http://www.sijakovic.com/03/mladi-i-moral/>
46. <http://www.google.com/search?client=firefox-a&rls=org.mozilla%3Aen-US%3Aofficial&channel=s&hl=en&source=hp&biw=1280&bih=887&q=Dietri>
47. <http://www.srbiusvetu.org/forum/viewtopic.php?t=66>
<http://www.uns.ac.rs/sr/doktorske/tanjaNedimovic/disertacija.pdf>
48. <http://www.google.com/search?client=firefox-a&rls=org.mozilla%3Aen-US%3Aofficial&channel=s&hl=en&source=hp&biw=1280&bih=887&q=stavovite+na+roditelite+sprema+decata&btnG=Google+Search>
49. <http://www.google.com/search?client=firefox-a&rls=org.mozilla%3Aen-US%3Aofficial&channel=s&hl=en&source=hp&biw=1280&bih=887&q=semejstvoto+kako+faktor+za+formiramje+stavovi+kaj+decata&btnG=Google+Search>
50. <http://www.diplomski-rad.com/201007245225/OBRAZOVANJE/seminarski-diplomski-rad-obrazovanje-poremacaji-komunikacije-u-nastavi.html>
51. <http://www.mcgo.org.mk/priracnik%20za%20roditeli.pdf>
52. <http://www.google.com/search?client=firefox-a&rls=org.mozilla%3Aen-US%3Aofficial&channel=s&hl=en&source=hp&biw=1280&bih=887&q=vospitanieto+i+stavovite+na+decata+i+mladite&btnG=Google+Search#q=vospitanieto+i+stavovite>

[+na+decata+i+mladite&hl=en&client=firefox-a&hs=rqU&rls=org.mozilla:en-US:official&channel=s&prmd=ivns&ei=pZQJTpKoGoSMswbE9azQDg&start=10&sa=N&bav=on.2,or.r_gc.r_pw.&fp=a1585342030d6a54&biw=1280&bih=887](http://www.google.com/search?client=firefox-a&hs=rqU&rls=org.mozilla:en-US:official&channel=s&prmd=ivns&ei=pZQJTpKoGoSMswbE9azQDg&start=10&sa=N&bav=on.2,or.r_gc.r_pw.&fp=a1585342030d6a54&biw=1280&bih=887)

53.http://www.google.com/search?client=firefox-a&rls=org.mozilla%3Aen-US%3Aofficial&channel=s&hl=en&source=hp&biw=1280&bih=887&q=vlijanieto+na+sredinata+vrz+stavovite+na+decata+i+mladite&btnG=Google+Search#q=vlijanieto+na+sredinata+vrz+stavovite+na+decata+i+mladite&hl=en&client=firefox-a&hs=FuQ&rls=org.mozilla:en-US:official&channel=s&prmd=ivns&ei=iHgVTojvC8qLswbo0ZGVDw&start=10&sa=N&bav=on.2,or.r_gc.r_pw.&fp=fce33a84b0764b22&biw=1280&bih=887

54.http://www.ekof.bg.ac.rs/studije/2007/predmeti/org_i_upr_ljud_res/3%20VREDNOSTI%20I%20STAVOVI.pdf